Sayı: 74 NİSAN 1939 Cilt: XIII

ÜLKÜ
HALKEVLERİ DERGİSİ

Direktör: M. FUAD KÖPRÜLÜ

MİLLÎ ŞEF'İN İSTANBUL ÜNİVERSİTELİLERİNE
ve
BÜTÜN VATANDAŞLARA HITABESİ

Cümhur Reisi Millî Şef İsmet İnönü, 6 Mart 1939 Pazartesi günü saat onbirde İstanbul Üniversitesi balkonundan yalnız Üniversite gençliğine değil, bütün memlekete çok değerli bir nutuk söylemişlerdir. Hâl ve istikbaldeki millî vazifeleri öğreten bu nutku *Ülkün'ün* baş sahifelerine alıyoruz. Onu her zaman dikkatle okuyacak ve her okuyuşta ayrı bir kuvvet duyacağız.

İstanbul Üniversitesi'nin kıymetli mensupları;

İstanbul'a gelişimde beni muhabbetle selâmladınız. Bugün de Üniversite'nin, müesseselerinde yakından gördüğüm memleket ve millet için ümitlerle dolu olan çalışmaları, bende iyi intibalar bıraktı. Size teşekkürlerimi söylemek isterim. Bilirsiniz ki cümhuriyet, İstanbul Üniversitesi'nin mükemmel olmasını, rejimin ilk gününden itibaren emel edindi. Muhtelif istikametlerde samimî gayretlerden sonra üniversitenin bugünkü şekli teessüs etmiştir. İlim seviyesinde ve tedrisat malzemesinde, İstanbul Üniversitemiz'in kıymetine umumî olarak güvenebiliriz. Cümhuriyet Hükûmeti, yeni Ankara Üniversitesi'ni tedricen meydana getirirken İstanbul Üniversitesi'nin eksiklerini de durmadan tamamlamaya çalışacaktır.

Fakat, asıl mühim olan nokta, üniversite mensubu talebemizin istikbal için verdiği teminattır. Kız ve erkek üniversiteli arkadaşlarımız, çalışkanlıkta, idealde, ahlâk ve karakterde, Türkiye'nin sağlam istikbaline en inandırıcı delil olmak mevkiindedirler. Dikkat ediyor musunuz, talebemizin meziyetlerinden bahsederken zekâ ve istidatlarından, yâni daha ziyade fıtrî olanlarından, bahsetmedim. Çünkü, bu meziyetlerin daima bol bol talebemiz-

TÜRK TARİH KURUMU

de mevcut olduğu malûmdur. Bugünkü medeniyette asıl lâzım olan ve bir iki asırdanberi bilhassa ihmâl ettiğimiz temel ve hassa, muntazam, metodik, yorulmak bilmeden çalışmak kabiliyetidir. Onun için üniversitelilerimizin çalışkanlığı, benim için çok kıymetli bir hassadır. Hocalardan ve talebelerden bilhassa rica ettiğim nokta da, budur.

Gene talebenin idealist olması, vatanın istikbali için büyük bir temeldir. *Bizim idealimiz, vatan ve millet hizmetinde toplanır.* Her meslekte yetişen üniversiteli için, Türk milletine ve Türk vatanına hizmet edecek faydalı unsur olmak ideali, bütün çalışma hayatına hâkim olmak lâzımdır. Cümhuriyet, Türk milletine, millî devleti ve yeni cemiyeti temin etti. Bu iki esas ile Türk milleti, insaniyet ailesinde, kıymetli bir varlık vaziyetini almıştır. Bu vaziyet, ancak, temiz idealle yetişen genç nesillerin karakter kuvvetleriyle muhafaza olunur, yükselebilir. Bilmenizi isterim ki, *ahlâk ve karakter sağlam olmadıkça, cemiyette, esaslı bir hizmet görmeye imkân yoktur.* Cemiyetin kudret ve ehemmiyeti, vasatî ahlâk ve karakterinin kıymetine, her faktörden ziyade bağlıdır.

Genç Üniversiteliler;

Moraliniz ve karakteriniz, büyük Türk milletinin yüreğini ümitlerle dolduracak güzel örneklerle kendini göstermektedir. Türkiye'nin istikbali üzerine teşhis koymak isteyen yabancılar, tahsil çağında bulunan gençlerimizin ahlâk ve karakterindeki sağlamlıktan ders almalıdırlar.

Bu toplantıdan istifade ederek İstanbul'daki sayın vatandaşlarıma da teşekkür etmek isteyorum. Vatandaşlarım, üç dört gündür, muhabbetli muhitlerinde beni bahtıyar etmişlerdir. Bir bakışta sade görünen mevzulara temas ederken istifade edebilmemi temin edecek ciddî bir dikkat ve samimiyet göstermişlerdir. Halkımızın her tabakasıyle memleketin her köşesinde doğrudan doğruya aradığım bu temaslar, benim için çok istifadeli, hattâ çok zevkli bir usuldür.

*

Küçük, büyük meselelerin benim önümde ortaya dökülmesinde, ve imkân derecesi üzerinde hayalâta kapılmaksızın, millet dertlerinin açıkça mütalea edilmesinde, halk idaresinin büyük nimetini bulurum. Çok defa, konuşulan şeyler, zaten bilinen şeylerdir. Bununla beraber, aynı şeyin muhtelif muhitte muhtelif vatandaşlar tarafından söylenmesinde bile bir istifade vardır. Sonra, bazan hiç umulmayan köşelerde, insan, yeni meselelerin vüvudundan haberdar olur, inanılmayacak kadar ufak tedbirler, millet için büyük faydalar temin edecek hizmetlere fırsat verir. Bu uzunca esbabı mucibe ile anlatmak isteyorum ki, vatandaşlarımla yakından memleket meselelerini görüşmek benim için şuurlu bir zevktir.

Sevgili vatandaşlarım;

Şimdi, İstanbul Üniversitesi'nden bütün vatandaşlarıma hitap ediyorum. Memleketimizin, Büyük Millet Meclisi'nin yeni seçiminin başında haiz olduğu kıymet ve kudret, göz kamaştıracak bir vaziyette bulunuyor. Türk milleti, her türlü nifak tesirlerinden uzak ve sâlim bir birlik ve beraberlik havası içinde kendini göstermektedir. İnsaniyetin geçirdiği buhran içinde birçok milletler, ufuktaki hâdiselere, bilhassa kendi içlerindeki nifak ve zaâftan dolayı, ıstırapla bakıyorlar. Türk milleti, beynelmilel siyasetin yarın için beklenmedik hâdiseler hazırlaması ihtimali karşısında, her türlü nifaktan masûn ve müteneffir bir halde, kendine güvenir vaziyettedir. Milletler için en büyük kuvvet, her silâhtan keskin, her kudretten üstün en büyük kuvvet, kendi evlâtları arasındaki birlik kuvvetidir. Bilhassa, nüfusları çok milletlerin henüz insaniyet ideali için istikrar bulmamış haris siyasetleri karşısında, nüfusları daha az milletlerin başlıca dayanacakları kuvvet, kendi içlerindeki, kendi aralarındaki nifaksız beraberlik kudretidir. Memleketimizin hali, bu bakımdan çok kuvvetli ve çok ümitlidir. Kırk elli senenin türlü nifaklarını, türlü tecrübesizliklerini ve felâketlerini okumuş ve içinde yaşayarak geçirmiş olgun bir siyaset neslimiz var ki, yeni yetişen nesillerimizi, siyasetin zehirlerinden koruyarak, onlara, Türkiye'ye uygun olan en iyi siyasî muaşeretin hem örneğini hem terbiyesini vermek mevkiindedir. Gerek matbuatımızda ve gerek siyaset adamlarımızda gördüğüm hâl ve mesleğin, istikbal için çok ümit verici olduğunu vatandaşlarımın önünde zikretmek, benim için hakikî bir zevk, samimî bir sevinçtir.

Aziz vatandaşlarım;

Cümhuriyet Halk Partisi, şimdiden memleketin bütün menfaatlerini ve bütün evlâtlarını kucaklayan bir siyasî aile haline gelmiştir.

Vatandaşlar büyük Parti'nin teşkilâtı içinde, her türlü hizmet ve inkişaf imkânını bulmaktadırlar. Parti'nin bu mahiyeti, istikbalde daha ziyade kendini gösterecektir. Evvelâ, Halkevleri'nde, memleketin içtimaî ve kültürel sahalarında, memlekete hizmet etmek için istidatlı vatandaşlardan geniş mikyasta hizmet isteyeceğiz. Sonra, Parti teşkilâtında, memleketin siyasî terbiyesi ve inkişafı için, vatandaşlarımız, geniş hizmet sahaları bulacaklardır. Diyebilirim ki, gelecek intihaplardaki mebus namzetleri, Halkevleri'nin ve Parti'nin dört senelik faaliyeti esnasında kendi kendilerini kolaylıkla göstermiş olacaklardır. Vatandaşlarım, bilirler ki, bir siyasî Parti'nin yüksek idaresi tarafından, müntehiplere, namzet gösterilmesi tabiî birşeydir. Bizim ananemiz de böyledir. Bununla beraber, namzetlerin halkla temasını daha ziyade arttıracağız ve *Riyaset Dinvanı'nın takdiriyle Parti teşkilâtının takdirini daha yakından birbiriyle temasa getirecek usûlleri şimdiden tecrübe ve tekâmül ettireceğiz.*

Aziz vatandaşlarım;

Halkçı bir idarenin bütün yüksek ve ileri tekâmülleri siyasî hayatımızda mütemadiyen tahakkuk ettirilecektir. Milletin mürakabesi, idare üzerinde hakikî ve fiilî olmadıkça ve böyle olduğuna milletçe kanaat edilmedikçe, halk idaresi vardır denilemez.

Onun için, Büyük Millet Meclisi'nin vazife ifa etmesi en ufak bir tereddüde mahâl vermeyecek selâbette olacaktır. Büyük Millet Meclisi, milletin dahilî ve haricî bütün emniyetlerinin hakikaten kudretli ve uyanık teminatı olacaktır. Büyük Millet Meclisi, milletin menfaat ve ideallerini hakikaten temsil eden bir millet hülâsası vaziyet ve itibarında bulunacaktır. Onun için, onun teşekkülünde ve onun çalışmasında hepimizin en temiz gayretlerimiz ve emellerimiz mündemiç bulunacaktır. Geçmiş meclisler istiklâl zaferinin kazanılmasında ve onbeş senedir iftihar ettiğimiz bütün icraatta, başlıca mesnet ve kudret olmuşlardır. Geçmiş Büyük Millet Meclisi'ni, milletimiz ve tarihimiz hürmetle yâdedecektir. Bizim Büyük Millet Meclisi'nin yeni intihabı vesilesiyle onun vasıflarından ve vazifelerinden yeniden bahsetmemizin sebebi, ona millet hayatında yeni bir tekâmül temin ettirmek içindir. Şüphe yoktur ki, bugün istikrar bulmuş bir millî varlıktan ve feyizli inkılâplarla teşekkül etmiş yeni cemiyetin emniyet ve huzurundan bahsedebilmemiz, onbeş senelik Atatürk idaresinin müsbet neticesi olarak mümkin olmaktadır. Atatürk'ün ebedî adını hep beraber yüreklerimizden taşan sevgi ve tâzim hisleriyle yâdedelim. Onun hatırasına karşı samimiyet tezahüratımızla yeryüzü göklere kadar bir daha çınlasın.

Aziz vatandaşlarım;

Biz, halk idaresinin, milletimizin bünyesine ve arzusuna en uygun geldiği kanaatindeyiz. Halk idaresinin en nâzik tarafı, bunun *anarşiye* ve *zora* meydan vermemesini tanzim edebilmektir. Çünkü, gerek *anarşi,* gerek *zor,* halk idaresinin muhitinde külfetsizce dolaşabilen ve o idareyi kökünden tahrip etmeye istidatlı olan hastalıklardır. Bu hastalıklara karşı, yetişmiş vatan evlâtlarının kâfi derecede olgun ve yurt düşünür olmalarıyle mukavemet edilebilir. Büyük Millet Meclisi'nin bünyesinde ve şuurundaki tesanüt ve vatanın yüksek emniyetini muhafaza kaygusu, teminatların en başında olanıdır. Görüyorsunuz ki, halk idaresinin feyizli hizmetlerini tahakkuk ve tekâmül ettirebilmek için de kıymetli şartlar vardır.

Sevgili vatandaşlarım;

Yeni seçim başında, hükûmet programının ve icraatının çerçevesi haricinde olan bir iki noktadan aziz memlekete hitap etmek istedim. Bütün dünyanın dikkatli gözleri önünde, birlik ve beraberlik kütlesi gösteren kudretli Türk milleti, kendine ve idaresine itimadını göstermek için yeni bir fırsat bulacaktır. Hep beraber bu imtihandan şerefle ve muvaffakıyetle çıkacağımıza eminim.

NUTUK'TAN DERSLER

M. FUAD KÖPRÜLÜ

6 Mart 1939 sabahı, Millî Şef'in nutkunu, Üniversite meydanında coşkun bir halk ve gençlik kütlesi arasında dinlemek saadetine ben de nail oldum. Bunu bilhassa kaydetmekliğim, hiçte sebepsiz değildir : nutuktaki çok samimî ve sade cümlelerin ifade ettiği derin, yüksek mâna, orada daha iyi, daha açık, daha kuvvetli anlaşılıyordu.

Sonra, bir taraftan nutku dinlerken diğer taraftan etrafımdaki insanların yüzünden onun nasıl bir tesir bıraktığını âdeta okumağa çalıştım; fakat ancak bir noktaya kadar muvaffak olabildim. Çünkü böyle zamanlarda, aynı hislere malik ve aynı ideale bağlı insan topluluklarında, kalbten kalbe geçerek büsbütün kuvvetlenen, umumî, seyyâl bir ruh hasıl oluyor; ve insan, ferdî şahsiyetini muhafaza için nekadar gayret ederse etsin, nihayet o müşterek ruhun câzibesine kendini kaptırıyor; cemaatın müşterek şahsiyeti içinde eriyip gidiyor.

Millî Şef'in istediği birlik, beraberlik, o gün Üniversite meydanını dolduran muhtelif halk tabakalarına mensup cemaatta, en açık, en kuvvetli şekilde kendini gösteriyordu.

*

Reisicümhurumuz'un nutukları, biri bilhassa Üniversite gençliğine diğeri millete hitap eden iki parçadan terekküp ediyordu. Yalnız Üniversite gençliği için değil, memleketin bütün münevver sınıfı için esaslı bir ders teşkil eden ilk kısımda, Millî Şef, birkaç düstur içinde, tutulacak yolu ve bu yolda muvaffakıyetin başlıca şartlarını en kat'î ve en açık bir şekilde gösterdi : bizim herşeyden evvel muhtaç olduğumuz şey, uzun zamanlardanberi unutmuş olduğumuz *devamlı ve metodik çalışmadır !*

Millî Şefimiz bu düstur ile bize, en büyük bir eksiğimizi, kusurumuzu anlatmış oldu. Bugünkü medeniyet, ister maddî ister manevî cephelerinde, herşeyden evvel devamlı ve metodlu çalışmaların bir neticesidir. Hayatın binbir tecrübe sahasında, lâboratuarlarda, kütüphanelerde muayyen meseleler üzerinde bütün hayatları müddetince aşk ile, ihtirasla, feragatle çalışan, düşünen büyük insanlar olmasaydı, bugünkü medeniyet aslâ vücuda gelemezdi.. Bugün önünde hayret ve takdirle eğildiğimiz maddî ve manevî büyük eserler, bütün bir ömür müddetince sarfedilen sürekli, metodik çalışmaların mahsulüdür. Dünyanın büyük küçük bütün ileri milletlerinde bu cins insanlara tesadüf edersiniz. Halbuki bizde, bu türlü devamlı, metodik çalış-

malara ömür sarfetmiş adamlar, parmakla gösterilecek kadar azdır. Ve sırf bundan dolayıdır ki birçok işlerimizde hâlâ ecnebî mütehassısların yardımından müstağni kalamayoruz. İşte sevgili Şefimiz Üniversite gençliğinden devamlı ve metodik çalışma isterken, bir taraftan bu acı hakikati hatırlattı, diğer taraftan da onun düzeltilmesi çaresini göstermiş oldu.

Devamlı ve metodik çalışma !.. Bu, hele alışmayanlar için nekadar zor, nekadar sıkıcı birşeydir. Derme çatma bilgileri sathî zekâ oyunlarıyle ciddî mesa'î mahsulü gibi göstererek, binbir oyunla, düzenle, gösterişle, himaye ve iltimas ile lâyık olmadığı mevkilere yükselmek, Şark'ın eski ve meş'um bir âdetidir. Herhangi bir işte, herhangi bir ilim şûbesinde mütehassıs olduğuna bilmeyenleri inandırmak çok kolaydır; fakat kendi ihtisasını, ilmini asıl mütehassıslara teslim ettirebilmek, şarlatanlıkla olmaz. Bunun için ancak devamlı ve metodik bir çalışma lâzımdır; ve bir memleket ancak bu türlü yetişmiş insanlar sayesinde yükselebilir.

Acaba Şark'ın eski bozuk itiyadlarına tamamiyle zıt olan bu yeni itiyadı nasıl yaratabileceğiz ?

Millî Şef nutkunda bunun da yolunu gösteriyor : *idealizm ile*, yâni vatana, millete hizmet aşkını herşeyin fevkında tutan hakikî bir milliyetcilik terbiyesini genç nesillere vermek suretiyle ! Ancak böyle bir terbiye alan, böyle bir hava içinde yetişen gençlerdir ki devamlı ve metodik çalışmanın ağır, yorucu şartlarına kuvvetle, ümitle, feragatle, neş'e ile mukavemet edebilirler ve milletin kendilerinden beklediği büyük vazifeleri yapabilirler. Ancak böyle bir nesildir ki yeni Türk cemiyetinin kendisinden beklediği *ahlâk ve karakter* kuvvetini gösterebilir.

Türk milleti, uzak ve yakın tarihinde en büyük fedakârlık örnekleri vermiş bir millettir. Onun, bugün üniversite sıralarını dolduran temiz ve idealist gençleri, Halkevleri'nde çalışan münevver çocukları, Millî Şefleri'nin kendilerinden istediği bu millî vazifeyi şüphesiz muvaffakıyetle başaracaklardır.

Millî Şef'in en sarih ve kat'î bir şekilde ifade ettiği bu *fikir ve ahlâk inkılâbı*, şimdiye kadar yaptığımız inkılâpların belki en büyüğü olacaktır !

ANTROPOLOJİ

ÖJENİK PROBLEMLERİ

Prof. Dr. ŞEVKET AZİZ KANSU

— 72 nci sayıdan devam —

İkizlerin öjenik sahasında önemli bir yer tutması Galton'un meşhur tâbiri üzere *nurture* yâni veraset ile *nature* yâni muhitin mütekabil tesirlerini anlamak ve araştırmak imkânını verdikleri içindir. İkizler, hayatın bu sahada epröv ve kontr eprövlü hakikî bir tecrübesi kabul edilmelidir. Filhakika birbirlerine benzemeyen ikizler (çift yumurta ikiz) ayni olan muhitlerde yaşamalarına rağmen yâni mesken, aile, gıda, terbiye de müşterek oldukları tesbit edilse de fizik ve ruhî karakterleri bakımından ilk yaşlarında olduğu gibi tamamen farklı kalırlar. Halbuki, birbirlerine tamamen benzeyen tek yumurta ikizlerde ise fizik ve ruhî karakterler tamamen aynıdır. Bu gibi ikizler çok ayrı muhitlerde yaşamış olsalar da fıtrî benzerliklerini saklarlar. Çünkü aynı verasetle yoğurulan beden ve dimağları aynı tarzda çalışır ve irsî temayüller değişmezler. Çok şayanı dikkattir ki bu son birkaç yıl içinde beyin elektrikiyeti ve fizyolojisi ile meşgul olan araştırıcılar tek yumurta ikizlerde beyin kışrı üzerinden alınan elektrik traselerinin (Cerebrogramme) tamamen aynı morfoloji gösterdiğini hayretle müşahede ve kayıt etmektedirler.

Öjenik'in gayesi beşer ırklarının çoğalmasına, muhafazasına ve bilhassa ıslâhına faydalı olan bilgilerin aranması ve tatbikatıdır. Böyle bir gayeye kimsenin muarız olacağı düşünülemez. Müşkilât ancak bu gayeyi tahakkuk ettirecek vasıtalar meselesinde baş gösteriyor.

Bu vasıtalar kısaca şunlardır :

1 — İzdivaçtan evvelki tıbbî muayene,

2 — Kısır etme (Stérilisation).

Nisbeten yeni olan kısır etme ameliyesi öjenik bir müdahale olarak birdenbire tatbik olunmuş değildir.

Kısır etme baştan tedavi bakımından tatbik edilmiş ve öne sürülmüştür. Bu ameliyeden evvel cinsî muamelelerin ihtiyatını césarienne ameliyesini kadının lehine kullanılan tedavi vasıtaları olarak görürüz. 1838 de Blundel bir kadında nefirleri kesmekle, cezrî bir tarzda kısıretme meselesinde ilk adımı atanlardandır. Bu devirde cerrahlık daha anestezi ve antisepsiden mahrumdu.

1878 de Kocks daha zararsız bir usul kullandı. Nefirlerin rahim içi deliklerini galvano - koter ile kapatıyordu. Metoduna çok itiraz ettiler. Fakat kendisi ürmi, asistoli, ileri verem gibi vak'alarda, hamlin kadının hayatına malolacağını söylüyordu.

Hülâsa ilk önceleri vazıh ve kat'î kısır etme sırf tedavi bakımından tatbik olunmuştur. Fakat bundan sonra kısır etmenin istitbabları genişlemiştir. On dokuzuncu asrın sonlarında kısıretme tıbbî bir müdahale olmaktan çıkarak Birleşik Amerika'da öjenik bir çare olarak ve arzu edilmeyenlerin çoğalmasına ve dünyaya çocuk getirmelerine mâni bir vasıta olarak kullanıldı. Ve bazı defalar kısıretme, bir ceza çaresi olarak nazarı itibara alındı. Nihayet yine kısıretme de ekonomik ve içtimaî bir çare olarak ileri sürülmüştür.

1 — Tedavi gibi kısıretme, tıbbî, velâdî ve aklî vak'alarda tatbik olunur.

A — Verem ve fakir bir ananın çocuk doğurması doğru mudur ?

B — Tekerrür eden nifası piskozlara musab kadınların hali.

Velâdethanelerde toplanan istatistklere nazaran 200 velâdette bir nifasi piskoza tesadüf olunur ve 717 müşahede üzerinde Prof. Régis :

122 hamil piskozu

399 nifasi piskoz

196 emzirme piskozu

tesbit eylemiştir. Bu piskozlar çok defa melânkolik efkar, intihar veya çocuk öldürmeye temayül ile tezahür ederler.

Vak'aların % 80 inde bu piskozlar kabili tedavidirler. Fakat bu piskozlar predispoze eşhasta tezahür eder ve nefasiyetin muhtelif devrelerinin tevlit ettiği tekrarlar çok vakidirler. Bu gibi vak'alarda kadınların kısır edilmesi tıbban muvafık değil midir ?

Sefalet asla yalnız kalmaz. Sefaleti izah için daima diğer birşey vardır: bazan alkolizma, bazan da aklî düşkünlük. Aliyenelerin öjenik bakımından kısır edilmesi bahsinde Dr. Heuyer'in prensipleri : Asabî ve aklî hastalıkların veraseti meselesini aydınlatmak bugün kolay bir iş değildir. Bu itibarla izdivaç noktasından aşağıdaki noktaları göz önünde bulundurmak faydalıdır :

1 — Birçok asabî ve aklî hastalıklar (paralizi jeneral, tabes, sara ve saire) diğer organik âfetler gibi intanî veya semmî, (Toksik) bir menşee maliktirler. Burada ailelerin masebaklarında aranılacak şey frengi, tüberküloz, ve alkolizmadır.

2 — Müşabih verasete malik asabî hastalıkların birçoğu ailevî hastalıklardır ki izdivaca müsait değildirler.

3 — Müşabih verasete malik bazı aklî hastalıklar (Piskoz manyak depresif, çizoit haller, paranovayak temayüller) her vak'aya kabili tatbik karar alınmasına müsait değildirler. Herbir vak'ayı ayrı mütalea ve alâkadarları kendileri ve çocukları için mümkin tehlikelerden haberdar etmelidir.

Fakat sevkı tabiî delâletlerinde -ki cürüm ve cinayetlerin kaynağıdır- izdivacı menetmekte hiçbir şüphe olamaz. Heuyer'in elde ettiği neticeler, akıl hastalıkları musaplarının öjenik bakımından kısır edilmesi noktasında bir rehber teşkil edebilir :

Evvelâ görülüyor ki bütün akıl hastalıkları irsî değildirler ve bütün aliyeneleri sistematik surette kısıretme kabul olunamaz. İzdivaç müşabih veraset gösteren ailevî asabî hastalıklarda kat'iyen memnu olmalıdır. Delenkan'ların ve canilerin öjenik kısır edilmesi -ki bunlarda sevki tabiî dalâletleri vardır- kat'idir. Çünkü bu dalâletler (perversion) açık olarak irsîdirler. Birleşik Amerika Devletleri'nin bazılarında bu nevi kısıretme cezaı mahiyette bir kısıretme makamında kabul olunuyor. Californie'de 1909 kanunu canilerin kısır edilmesini aşağıdaki şartlar dahilinde kabul eder :

1 — Kısır edilmeğe mahkûm olmak için herbir fertten en aşağı iki ırza tecavüz yahut igfal ve üç defada diğer cinayetler için hapis cezasına mahkûm edilmiş olması lâzımdır.

2 — Müebbet hapis cezasına mahkûm olan her fert ister mükerrer olsun veya olmasın daimî bir surette cinsî ve ahlâkî bir düşkün olarak görülürse kısırlaştırılır.

3 — On yaşından aşağı bir sabinin ırzına tecavüz eden her fert kısırlaştırılır.

Birleşik Amerika'da kısıretme *mecburî* ve *ihtiyarîdir*. Mecburî kısıretme mecnunlarla, bazı anormallerde tatbik olunur, fakat hakikatta yakın akraba veya ebeveynin muvafakatı talep olunur.

İhtiyarî kısıretme

Meselâ tüberküloz gibi cismanî hastalıklarda tatbik olunur. Birleşik Amerika Devletleri'nin bazılarında kısıretme meşru bir müdahale olduğu andan itibaren son yıllara kadar (1929) 10.000 fert öjenik sebeplerden dolayı isterilize edilmiştir.

E. S. Gosney'in tablosu

Birleşik Amerika'da en sterilisateur devlet Kaliforniya'dır. 1. 1. 1928 tarihine kadar Kaliforniya'daki kısıretme vak'alarının yekûnü 5.820 dri.

Müessiseler	Erkek	Kadın	Yekûn
So. Galif. Stade Hospital (Patton)	1.189	504	1.693
Stockton Stade Hospital	953	502	1.445
Norwalk Stade Hospital	304	203	507
Napa Stade Hopistal	137	398	535
Agnews Stade Hospital	10	134	144
Mondocino Stade Hospital	112	51	163
Sonoma Stade Home for the Feebleminded	527	796	1.323
	3.232	2.588	5.820

Yirmi senedenberi 6000 rakamına yakın bir kısıretme ameliyesini tat -

bik etmiş olan Kaliforniya -bugün de Almanya- herhalde beşerî kısıretmenin en iyi mütalea olunduğu bir mıntaka olsa gerektir. Bu itibarla E. S. Gosney bu mıntakada yaptığı esaslı bir anketin neticelerini bize şöyle hülâsa ediyor : Kaliforniya'da kısırlaştırma kanunu 26 Nisan 1909 da kabul olunmuştur. Bu kanun bu eyaletteki umumî altı timarhane ile anormallere ait iki müessese direktörlerine aklî kusurlarını yahut ta hastalıklarını tevarüs edecek çocuklar doğurmağa müsait hastalarını taburcu etmeden evvel kısıretme salâhiyetini vermiştir. Kısıretme ameliyesi sağlık müsteşarı ve timarhaneler direktörünün emriyle olur. Yakın akraba veya ebeveynin muvafakatı da mümkin olan her vak'ada talep edilmektedir.

İşte, 1926 danberi, imanlı bir öjenist olan Gosney bu kanunî kısıretmenin tevlit ettiği -ve ferdî olduğu kadar sosyal- neticeleri bir anketle tesbite uğraşmış ve bu hususta para da sarfetmiştir. Bundan başka bu anketci ihtiyarî kısırlaşmağa tâbi 400 kadın ile 65 erkek müşahedelerini de tetkik etmiştir. Gonsey bu geniş anketin neşredilen raporlarını bu sahadaki bütün mütehassıslara, fikirlerini almak üzere, göndermiştir.

1 — Tatbik olunan ameliyeler nelerdir ?

A — Kadında yumurtalıklar üzerine tatbik olunan radioterapi (muvakkat kısıretme).

B — Erkekte Vosectomie (lokal anestezi ile).

C — Kadında salpingectomie (umumî anestezi ile).

Vasectomie : Çok basit bir ameliyedir. Esası meni kanallarını bağlamak ve kesmektir. Ameliye beş dakika devam eder. Vehamet ve ehemmiyet itibarıyle bir dişin çıkarılmasiyle kabili kıyastır. Şifa çok seridir. Ve ihtilâtlar hemen hemen istisna teşkil eder.

Salpingectomie, her iki fallop nefirlerinin tam veya kısmî kat'ı demektir. Cidlîdir, ameliye umumî anesteziyi icabettirir. Ameliyeye tâbi olan kadın alelûmum bir hafta sonra kalkabilir. Mütehassıs cerrahlar tarafından yapılan bu ameliyede ihtilâtlar nadirdir. Ve ölüm nisbeti pek azdır. Bununla beraber vasectomie kadar zararsız değildir. Bu vakıayı nazarı itibara almalıdır. Vsectomie veya Salpenjektomi vasıtasiyle kısır edildikten sonra erkek ve kadında tenasül ve cinsiyet ne hal alır ? Bu ehemmiyetli mesele üzerine Amerikalı anketçiler bize şu cevabı vermektedirler. Diyorlar ki etraflı tetkikatımızın neticesinde bu ameliyeler tenasül guddelerinin iç ifrazlarında hiçbir tahavvüle sebebiyet vermiyorlar. Ve birçok vak'alarda cinsî iştiha hiçbir değişikliğe maruz kalmayor. Gosney arzusuyle kısır olmuş münevver ve normal, meslek sahibi olan 75 erkeğe bir sual varakası vermiştir. İkisi müstesna hepsi cevap vermişlerdir. Cevaplarında cinsî ve tenasülî hayatlarının hiçbir tahavvüle düçar olmadığını kaydetmişler ve hattâ içlerinden bazıları da bu cerrahî müdahaleden sonra tenasülî faaliyetlerinin arttığını bile söylemişlerdir. Bu müşahede garip değildir. Çünkü

Steinnach 1920 de Vazektomi ameliyesini uzviyetin gençleşmesi ve tenasülî hayattaki kudretin yeniden avdeti için teklif etmemiş midir ?

Salpenjektominin tenasülî tesirleri nelerdir ?

Bu ameliyeye maruz kalan 108 aliyene kadın içinde 70 i tenasülî hayatlarında hiçbir tahavvül olmadığını söylemişlerdir. 8 i eskisine nazaran daha az tatmin edildiklerini 22 si de bilâkis ziyadesiyle tatmin edildiklerini ifade etmişlerdir. Burada Pisokoza müptelâ olon kadınlar mevzubahs olduğuna göre verdikleri cevaplar hakkında ihtiyatkâr davranmak tabiatıyle icabeder. Bu itibarladır ki anketçiler 3000 Salpenjektomi ameliyesi yapan 54 cerrah ve doktora müşahedelerini sormuşlardır. 35 i bu ameliyenin cinsî ve tenasülî hayatta hiçbir tahavvül vücuda getirmediğini ve 5 i bu müdahalenin tenasülî iştihayı azalttığını 7 cerrahta bilâkis cinsî arzunun tezayüdünü kaydetmişlerdir.

Keza kendi arzusuyle kısıredilen 177 kadın da -bunlar akıl itibarıyle normal fertlerdir- 97 si cinsî hayatlarında hiçbir tahavvül vukua gelmediğini, 10 u bir tenakustan, 59 u tezayütten bahsetmişlerdir. 11 i ise cevap vermemişlerdir.

Kısır edilmesi muvafık olan eşhas kimlerdir ?

Kaliforniya'da yapılan bu anketin neticesinde ihtiyarî kısır edilmenin alelûumum bedenî malûllerde, mecburî kısır edilme ise aklî malûllerde tatbik edildiği sarih olarak anlaşılmıştır. Kısıredilen erkeklerin vasatî yaşları 33, kadınların ise 30 dur. Kısırlaşma ameliyesi tatbik edilen erkeklerin üçte ikisi bekâr, bilâkis kadınların üçte ikisi evlidirler. Bu fark şu suretle izah olunur : Kısıredilen erkeklerin birçoğunu erken bunamışlar teşkil eder -ki bunlar çok defa dalâleti tenasüliyeye musap; teşebbüs ve cemiyet duygusundan mahrum fertlerdir- binaenaleyh esasen bunları izdivaca müsait genç fertler kabul etmek caiz değildir. Bunları kısıretmede hiçbir mâni yoktur.

Aklî hastalığn tabiatı	Erkek		Kadın	
Erken Bunama -Démence précoce	60	%	29,22	%
Manie dépressive -inhitatı mani	17,34	—	47;59	—
Bünyevî psikopatiler	7,73	—	11,28	—
Alkolisma, Tesemmüm, paralisi jeneral	4,80	—	0,84	—
Sara	5,33	—	3,55	—
Muhtelif	4,80	—	7,51	—

Kısır edilmiş akıl malûllerinin büyük bir kısmı erken bunama ve manyak depresif kategorisine dahil hastalar olduğu müşahede olunur. Ariyelerin kısır edilmesi öjenik ve sosyal bakımından büyük bir alâkayı muciptir.

Fakat bu meselede en büyük müşkil kısıretmeyi âmir ariyasiyonun hangi derecede ariyasiyon olduğunu tesbit etmektir. Amerika'da 15-25 yaş arasında takriben 1054 ariyere kısır edilmiştir. Bulûğdan evvel bu müdahalenin çok nazik olduğu aşikârdır. Abdalların vikaye noktai nazarından kısırlaştırılması da ehemmiyetli bir meseledir. Kaliforniya anketi kısır edilmiş ariyere kızların müdahaleden evvel onda dokuzunu seksüel cürüm erbabı olduğunu, halbuki hastahaneden çıktıktan sonra 12 de birinin seksüel cürüm işlediği tesbit edilmiştir.

İsveçli öjenistler ariyelerin, aptalların ve velâdî sar'alıların izdivaçlarını meneden kanuna göre, bu grup insanların kısırlaştırılmasını teklif etmişlerdir. Bu gibi vak'alarda yapılacak kısırlaşma gayri meşru çocukların önünü alacaktır. İsveçli müellifler diğer taraftan bazı aklî âfetlerin irsî karakterini tayinde bazan imkân bulunmadığını ve meselâ sar'a, sağır ve dilsizlik gibi bazı âfetlerin hâmil ve çocuklukta vukua gelen bir intandan mütevellit olacağını kaydederler. Binaenaleyh İsveçli müellifler kısıretme kararının her bir vak'aya hükmedebilecek evsafta tıbbî bir meclis tarafından tayini üzerinde israr etmektedirler. Diğer taraftan ameliyeye düçar olacak şahsın ve yahutta mesul vasisinin tahrirî muvafakatinin inzimamını tavsiye etmektedirler. Evlenmiş veya nişanlı olup ta kısırlaşacak olan şahsın kendi muvafakatından başka vak'aya göre zevç veya zevcesinin veya nişanlıdan diğerinin tahrirî muvafakatı lâzımdır. İsviçre'de bazı öjenistler şehvî hezyan = erotik delir, satriyazis gibi vak'alarla mükerrer katli mevlût ile maznun kadınlar da kısıretme ameliyesine taraftardırlar.

Zayif ruhluların şecereleri üzerine yapılmış olan tetkikler bunlardan büyük bir ekseriyetin 5-6 ve hattâ 7 batındanberi aklî (mantal) kusur halleri gösterdiklerini ortaya çıkarmışlardır. Diğer taraftan bu fertlerin büyük bir kısmı anlamak hususunda yavaştırlar. Kendilerini kullananlar nazarında itibarları azdır ve daha zeki işçiler kadar kazanmağa kadir değildirler. Yahutta kazandıkları paraları ne kullanmasını ve ne de saklamasını bilmezler. Bunlar başkalarının muavenetine muhtaç olan zavallılardır. Bu soya dahil kadınlar da yapacakları işin âkıbetini takdir etmek ve muhafazakâr olmak kaygusu o kadar noksandır ki bu genç kadınların kolaylıkla eğlencesine meclûp çapkın erkeklerin oyuncağı olmaları işten bile değildir. Halbuki diğer vak'alarda kadında cinsî büyük bir fartı tenebbühiyet müşahede olunur. Mâniye yâni cinnete yakın olan bu cinsî fartı tenebbühiyet genç kızların cinsî noktai nazardan saldırıcı bir vaziyete inkılâplarını ve çok defa da temiz çocukların iğfalcileri olmalarını mucip olur. Bu evsafa bütün batınlar imtidadınca tesadüf olunur. Nasıl ki ailevî tarihi tetkik edilmiş olan sar'alıların sar'alı bir kütüğe merbut oldukları malûmsa yukardaki mesele de böyledir. Ana ve baba sar'alı oldukları takdirde çocuklar da sar'alıdır. Şayet ana ve baba sar'alı değiller de kendileri sar'alı anadan ve babadan tevellüt etmişlerse çocuklarının 1/4 i sar'alı olacaklardır. Davenport'a göre, birçok cinaî temayüllerin ve hastalıklara karşı mukavemetsizliklerin (tüberküloz, kanser ve cinnetin vazifevî eşkâli) irsî bir menşee müncer olduklarını gösterebilmek imkânı vardır. Halbuki cemiyetin bu soy kütüklerden gelen fertler için yaptığı sarfiyat muazzam bir miktardır. Nevyork şehrinin vergisinin 1/5 i azillerde yaşayan bu talihsizlerin bakılması için sarfedilmektedir. Ve bundan başka polis, mahkemeler ve yangın gibi bu mesele ile alâkadar olan sarfiyat ve ziyan başkadır. Doktor Rosanoff'un tahminine göre Amerika'da halkın takriben 1/3 i bu kütüklerin herhangi birisinin yükünü taşımakta ve daimî tezayüt yahutta melezleşme sayesinde bu kütüklerin karakteri gittikçe daha fazla olarak yayılmaktadır. Müdekkikler bu cemiyet harici fertler miktarının seri bir surette tezayüt ettiğini bize söylemektedirler. Modern flântorpi ve modern tıp denilebilir ki böyle cemiyete zararlı ve istenilmeyen kusur ve bozuklukları (tar) taşıyan canlı fertleri muhafaza etmekte teşriki mesai etmekle kalmamışlar, bilâkis bunların tekessürlerini de kolaylaştırmışlardır. Modern flântropi ve tıp onları evvelce otomatik bir surette ortadan kaldıran kuvvetlerden vikaye etmişlerdir. Buna bir diyeceğimiz yoktur. Fakat onları tabiatın müsaade edeceği nisbette çok çocuk yapacak bir vaziyete sokmuşlardır (bu hal onların dimağî kabiliyetsizliğini gösterir ve onlar bu çocukları ortaya çıkarırlarken onların ekmeklerini kazanacakları çağa kadar olan yahutta kendilerinden zürriyet verecekleri ana gelinceye kadar ailelerine yüklettikleri masrafları hiç nazarı itibara almazlar). Bu halde hangi şıkkı ihtiyar etmek lâzımdır ? Fakir olanı bırakalım ölsün mü ? Hayır, bugünkü muasır medeniyetin dinî ve insanî hissiyatı buna mugayirdir. Fakirlere melce ve gıda ve zayıf ruhlara saadet, mecnunlara himaye göstermek ve kanserlileri, veremlileri tedavi etmek lâzımdır. Fakat onların espeslerinin tekessürünü menetmek icabeder.

Bozuk veya zayıf protoplâzmaların tekessür ve tezayüdünü men için iki nevi usul vardır :

1 — Bu yolda kendilerine müessir olunabilecekler için terbiye ve ahlâkî ve manevî ikna yolu.

2 — Bu suretle bir netice alınamayacaklar için de devletin müdahalesi. Zayıf ruhluları tecrit etmek ve bu suretle vücuda getirilecek zayıf ruhlulardan mürekkep bir koloninin kendi kendisini tatmine muvaffak olup olamayacağı tecrübesi daha yapılmamıştır. Bununla beraber bu normal cemiyetten ayrılmış fertler eski devirlerin çiftlik teşekkülleri tarzında organize edildikleri takdirde yâni her fert kendi gıdasını ekmek ve kendi elbiselerini dokumak, odununu kesmek gibi bir hayat tarzını kabul ettiği takdirde fertlerin masrafını azaltmaktan başka elde edilecek fazla varidatın diğer lüzumu olan maddelerin mübadelesine bile yarayacağı aşikârdır. Bu suretle birtakım

zümreler vücuda getirildiği zaman esas gaye zayıf ruhluların burada tezayüdü değil bilâkis zevalidir. Burada bulunan fertlerin zürriyetlerine yahut dölvermelerine mâni olunacaktır. Bundan sonra meşhur Amerikalı Antropolojist ve öjenik âlimi Davenport ıstıfa yolu ile kültür usullerinin bir mukayesesini yapıyor ve diyor ki, kültür kalın kabuklu vahşi üzüm salkımını, ince kabuklu üzüm salkımına asla istihâle ettiremez. Bir köre renkleri görmek için sarfettirilen mümarese hiçbir neticeye müncer olmaz. Zayıf ruhluların riyazî terbiyeleri onlara hesapçı yahut ta edebiyatçı olmak imkânını bahşetmez. Teçziye ahlâk düşkününü (Debil moral) değiştiremez.

Beşer ırklarının islâhı hakkında modern bazı cemiyetlerin bugün tatbika başladıkları öjenik vasıtalar bir taraftan veraset diğer taraftan da ırk mefhumlarına bağlanmaktadır. Bu iki mefhum beşerî jenetik ve öjenik hareketlerinin göreceğimiz üzere esasını teşkil etmektedir. "Bir sinek üzerinde yapılan tecrübelerin neticesini, nebatatçıların aslanağzı çiçeği üzerinde yaptıkları tecrübelerden aldıkları neticeleri insana tatbikte mezun muyuz ? Şüphesiz insan bir oda sineğinden keza tecrübe için kullanılan tavşan ve tarla faresi ve fare gibi tecrübe hayvanlarından başka bir türlü organizasyona sahiptir. Şüphesiz insanla diğer canlı varlıklar arasında uçurum inkâr edilemez. Bununla beraber fizyolojik hâdiseler hastalığa karşı olan reaksiyonlar normal veya hasta bütün canlı dünya için muayyen esaslar dahilinde aynidir. Kromozom dahilinde cereyan eden hâdiselerin, jenlerin aksiyon tarzlarının, istisnasız, bütün hayvanlarda ve nebatlarda ayni muayyen kanunlara göre vukua geldiği şüphesizdir.

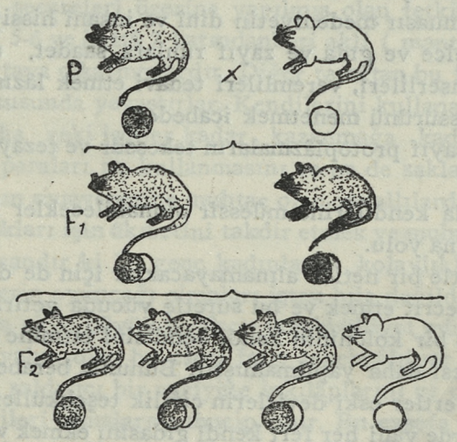

Külrengi fare ile x beyaz farenin tesalüp mahsulleri şeması (Cuénot'ya göre). P, Bir külrengi ve bir beyaz fârenin tesalübü F^1. Birinci döl, hepsi - gri - beyaz melezler F^2, İkinci döl. 1/4 gri ; 1/4 beyaz; 1/2 gri - beyaz. P= kütük, Pedigree.

Nihayet insan bütün höcrelerinde ve tenasül höcrelerinde aynı kromozomlara ve inkisam tarzlarına sahiptir. Veraset esas ve kanunları insan içinde caridir. İnsan veraset ilmi muayyen metollariyle umumî veraset ilminden doğmuştur. İnsan veraset ilmi için elimizde mevcut olan esaslı tetkik vasıtası ikizlerdir. Bugüne kadar tamamiyle tavsifî olarak çalışmış olan eski antropoloji ekolünün biyolojiye döndüğüne şahit oluyoruz. Antropoloji metodları bize esasları yaratmış ve yaratmakta devam etmiştir. Bugün artık meselâ bir kafanın nasıl göründüğünden ziyade niçin öyle göründüğünü bir problem olarak ortaya koyuyoruz. Acaba bu kafada veya diğer şekillerde irsiyetle beraber muhitin de tesiri var mı ? Bu tesirin şümulü nekadardır ? Ve bu şeklin inkişafında kaybolmayan veraset nedir ? İşte hakikî bir ilim problemi..

Irkî karakterler irsî karakterlerden başka birşey değildir. Diğer vasıflar gibi ruhî vasıflar da irsîdirler. Yer üzerinde yayılmış olan ve ırk diye adlandırdığımız insan gruplarındaki bedenî ve ruhî karakterler irsîdirler. Bu hakikatı iki ırkın tesalübünün tetkikiyle üçüncü batında birbirlerinden ayrılarak tekrar meydana çıkan âtaların karakterleriyle ve bu karakterlerin tetkiki ile ispat edebiliriz. Irk verasettir „.

İnsanlarda bir karakterin niçin muayyen jenerasyonlar atladığını biliyoruz. Buradaki nisbeti dahi tayin edebiliyoruz, keza bugün ana ve babanın her ikisi de sıhhatlı oldukları halde sar'alı ve irsen enbesil bir çocuğa nasıl olupta sahip olduklarını tayin edebiliyoruz.

Almanya'da isterilâzisasyon kanunu şu esaslara müstenittir: Kısır ettirilmesi talep edilen fert hakkında doktor yalnız bir teklif yapabilir. Doktor istediği herhangi bir vak'a için teklif yapamaz. Bilâkis tamamiyle muayyen ve kanunla tesbit edilmiş olan hastalık serisine göre hareket eder. Bu seri şudur :

1 — Anadan doğma aptallık,
2 — Çizofireni (erken bunama),
3 — Manyak depressif pisikoz,
4 — İrsî sar'a,
5 — Huntenkton korası,
6 — Anadan doğma körlük,
7 — Anadan doğma sağırlık,
8 — Velâdî vahim sui teşekküller,
9 — Alkolisma..

Sonra bu vaka mahkemeye gelir. Mahkeme bir hukukçu ve iki doktordan müteşekkildir. Bu doktorlardan birisinin devlet memuru diğerinin de beşer veraseti üzerine hususî tecrübe ve pratiği olması lâzımdır. Doktorlar hâkim muavini vaziyetinde değildirler, müstakildirler. Hukukçunun idaresinde çalışmazlar. Bilâkis hukukçunun haklarına sahiptirler. Doktorlar

hükümlerini hattâ hukukçunun itirazına rağmen yahut hukukçu ve bir doktorun müşterek itirazına rağmen diğeri hükmü iskat edebilir. Bu meclisin yanında yüksek bir meclis vardır.

Bugün antropoloji jenetiğin ışıklarından tegafül edemez. Beşer ırklarının tetkiki nasıl olur da hayvan ve nebat ırklarının tetkikinin ayrı bir istikameti takip edebilir ? Irk farklarının fevzasını biraz nizama sokmak için tek çare haricî muhitten tamamen müstakil bir mahiyette olan bünyevî ve fıtrî farkları tayin etmek hülâsa insanları ayırmak jenetik farklara nazaran insanları tabiî ailelere taksim etmek çaresidir. Bazı insan ırkları arasındaki derin manzara farkı kromozomik bünyeden mütevellittir. Bütün ırklar birbirleriyle tesalüp ederler. Bütün renk ve cilt kalınlığı ve kafa şekli farklarını, jen farklarına irca etmek mümkindir. Beşer nesillerinin nâmütenahî imtizaçlarından dolayı dünya üzerinde belki de hakikaten sâf bir ırkın mevcudiyeti çok meşküktür. Ve antropolojist bu itibarla az veya çok mütecanis bir jenler benzerliği gösteren fertler kolleksiyonları tetkik etmek zaruretindedir.

Birçok ırkî karakterler birtek jene merbut olarak Mendel kanunlarına tab'an intikal ederler, fakat birçok karakterlerin de intikali daha çok mürekkeptir. Çünkü müteaddit âmillere tâbidirler. Kanın jenetik farkları antropolojisti, bilhassa alâkadar edecek bir mevzudur. Dört kan gurubunun bütün beşer ırklarında mevcudiyeti malûmdur. Fakat bunların muhtelif ırklarda aşikâr derecede farklı nisbetlerde bulundukları da malûmlur ki bu nisbet serolojik karinenin tayinine medar olur.

Jenetik metodlarının hayvanların ve nebatların yetiştirilmesinde kullanıldığını ve bu suretle birçok ırkların ıslâh veya istihsâline muvaffak olunduğunu biliyoruz. İnsan espesi de diğer espeslere tatbik olunan bu usûllerden bizzat kendisi için de istifade edebilecek midir ? Hülâsa insan veraset ilminden doğan mamulâtı kendisine tatbik edebilir mi ? İşte bu öjenik ilminin en esaslı ve zor dâvasıdır.

Jenetik ilminin keşfiyatından evvel bazı ileri fikirli araştırıcılar insanlık için ıstıfanın iyiliklerinden bahsetmişlerdi. Meşhur Fransız fizyolojisti Charles Richet bu ıstıfayı ilmin en mübrem bir vazifesi telâkki ediyordu. Ve beşer ıstıfasının müstakbel nesillerin yegâne endişe ve cehdini teşkil edeceğini âdeta hatıfî olarak haber veriyordu. Bu ıstıfanın iki yüzü vardır. Birisi menfidir ki çok fena doğmuş fertlerin tekessürlerinin önüne geçmek, diğeri de müsbettir ki o da mesut bir şekilde iyi karakterlerle muttasıf fertlerin tekessürünü kolaylaştırmak, her tarafta, filhakika, kusurluların endişeyi mucip bir şekilde çoğaldıkları kaydolunmaktadır. Hastahaneler halkının her yıl geçtikçe daha kesif olduğu görülmektedir. Meselâ 1929 da İngiltere'de ve Gal eyaletinde 142.387 pansiyoner mevcuttu. Halbuki 1909 da ki pansiyonerlerin adedi 128.515 idi. Ayni rakamlar Norveç için 2679 ve 6546.

İsveç için 6897 ve 14,731, Prusya için 860.007 ve 98.485, Fransa için 74.404 ve 85.179 ve Birleşik Amerika için 187.791 ve 280.251 dir.

İşte bu fena jenlerin istilâsı dağılması karşısında espesin irsî maddesini muhafaza ve müdafaa etmemek ve tevellüdatın meşru bir kontrolünü ortaya koymamak mümkin midir ?

İstatistiklere göre aptal çocuklar doğurmuş ve doğurmakta olan anneler, çocukları orta mekteplere ve liselere gitmeğe haklı çocuk annelerinden, vasatî olarak iki mislî daha fazla olarak doğuruyorlar. Almanya'da bu hâl altı yedi sene evveline yâni 1933 senesine kadar böyle idi.

1912 de Almanya'da işçilerin vasatî çocukları bir çift için 5,2, meslek erbabı için 2 idi. Müttehit Amerika işçileri için 3,9 entellektüeller için 2,2, Kaliforniya'da yazma bilmeyenlerin 4,17, tahsil görmüşlerin 3,88 ve hakikî münevverlerin 3,1 dir. Şimalî Amerika'da üniversite tahsili görmüş kadınların % 60 ı bekâr kalmakta ve % 26 sı da evlendikleri halde çocuk yapmamaktadır. Fransa için de hemen hemen ayni nisbet vardır. Her yerde kültürün insanları kısır ettiği tesbit olunuyor. Münevver zümrenin bir nevi müzmin bir intiharı karşısında kalınmıyor mu ?

Netice

Türk topraklarının adamı bu toprakların üstünde bir değil, yüz değil, bin fazlasiyle fışkırmalıdır. Türk nüfusu çabuk üremelidir. Bu üreme tesadüfî olmamalıdır. Bu bio ve sosyo antropolojik dâvayı esaslı bir teknik ve plânla idare etmelidir. Dâva büyüktür.

Yanında ve yakınındakileri sevmekten daha geniş bir sevgi vardır. Bu sevgi Nietzsche 'nin dediği gibi istikbal aşkıdır.

Nüfus işinde kemmiyete mukabil keyfiyet çok önemli bir problemdir. Bu problem insanlık tarihinin seyrinde birçok defalar ortaya atılmıştır. Çünkü bugün sönmüş eski medeniyetlerin dekadansında organik ve entellektüel anlamda aristojenik seçkin zümrenin kakojenik zümreye mukabil azalması çok kuvvetli bir âmil olmuştur.

Unutmamalıdır ki uluslar yüksek evlâtlarıyle terakki ederler. Milletlerin dekadansı seçkin ailelerde doğum miktarı vasatînin altına düştüğü vakit başlar.

ORTAZAMAN TÜRK - İSLÂM DÜNYASINDA

YAŞANAN HAYATA DAİR

Prof. A. MEZ

Bu zamanlarda 300 dirhem Musul'da aşağı tabakadan bir karı kocanın senelik ihtiyacını teşkil ediyordu [1]. 5 - 7000 dinar (yâni 50 - 70.000 mark) ise mükemmel bir servetti [2]. Babasından kalan servetini muganniyelerle yeyip bitirmiş olan memur ailesinden bir genç adam bilâhare başka bir taraftan 40.000 dirhem miras yeyince akıllanmış ve parasını şu yolda taksim etmişti : 1000 dinarını harap olmuş ve babasından kalmış olan evinin tamirine 7000 dinarını eve lâzım olan teçhizat, halılar, elbiseler, 3 cariye ve saireye, 2000 dinar şayanı itimat bir tacire işlemek üzere, 10.000 dinarı evvelden bilinmeyen melhuz hususlara ve nihayet 20.000 dinarı da bir çiftlik satın almaya hasretti ki bu çiftliğin varidatı ile de geçindi [3].

Sâmarrâ kadısı 3./9. uncu asırdaki Babilonya hanedanı hakkında bizi aydınlatmaktadır. " Sâmarrâ evleri sâbit bir şema üzerine inşa edilmişlerdir: üstü kapalı bir medhal bir cadde veya sokaktan geniş dört köşe bir avluya çıkmaktadır ki bunun için 2:3 nisbeti mergûptur. Bunun dar dıl'ında şu ⊢ şekildeki esas salon köşelerdeki küçük kamaraları ile mevcuttur. Bundan başka avlu murabba' şekilde oturulacak ve çalışılacak yerlerle çevrilmiştir. Ekser evlerde muhtelif işler görülen mahalleri hâvi küçük tâlî avlular vardır. Evlerde hamam ve kanalizasyon hiçbir zaman eksik olmadığı gibi çeşmeler de nadir değildir.. Arasıra üstü açık sütunlu holler (termah's) ve hava bacalarını hâvi bodrum oturma mahalleri (sardâb) da mevcuttu.. Bütün evler bir katlıdır. Arazinin düz olmadığı yerlerden mahirane istifade edilerek teraslar tertip edilmişir. Bir evin odaları mecmuu elliye kadar çıkar. Odaların pençereli olanları da 20 ilâ 50 kutrunda yuvarlak bombe camlarla çevrilmişti [4].

Bodrum katındaki yazlık meskenler hakkında daha 4./10. uncu asırda Babilonya'ya ait o zamanki kitabiyatta malûmat yoktur. Bu zamana ait birçok hikâyelerden bir tanesi bile bundan bahsetmemektedir [5]. Müthiş sı-

[1] Masâri' al-'uşşaq, s. 159.
[2] Aynı eser, s. 5.
[3] Kit-al-farac. II, s. 17.
[4] Sâmarrâ kazıları hakkında ilk muvakkat rapor olan Sarre ve Herzfeld, Berlin 1912, s. 14.
[5] *Sirdâb* vaktiyle yer altında bulunan bir çukurdu. (al-Muqtadir, Munis 'e bir çukur kazmıştı, ondan sonra " bir *sirdâb*'a düştü denilmek âdet olmuştur; *Kit-al-'ujun*, Berlin, fol. 113 b.) meselâ bir saray da, bir ev de demir bir kapı ile kapanırdı ('Arîb, s. 10). Daha al-Mansûr zamanında biri *sirdâb*da habsedilmişti " günün beyazını gecenin siyahından ayırt edemeyordu „ (Mas. VI, 200).

caktan bu tarzda korunmak itiyadı Orta Asya'dan gelmektedir ki orada Milâdî 981 tarihinde Wang Yen te Uygurlar'ın yazın tahtezzemin meskenlerde yaşadıklarını kaydetmiştir [6]. Vaktiyle müslümanların sâkin oldukları mıntakada ancak Afganistan'ın başşehri olan Zerenc ile İran şehri olan Arracân'da yazlık meskenlerde cari su tertibatına *(sirdâb)* malik idiler [7]. Daha 5./11. inci asırda seyyah Nâsir Chosrau, Arracân'ın zeminin fevkinde olduğu kadar altında da aynı miktar meskenlere malikiyet suretiyle diğer şehirlerden ayrıldığını görmüştür. Yer altındaki bodrumlarda *(sirdâb)* su akmakta olup yazın pekâlâ oturulabilir [8]. Ancak bundan asırlarca sonra Maqrîzî, Mısır'dan bahsederken orada yazın " Bağdat'ta olduğu gibi toprak altına girmek lâzım gelmediğini „ söyleyerek Mısır'ı övmektedir [9]. O zamanın yaz lüksü *sirdâb* yerine keçe ev *(bait veya qubbat al - câhiz)* idi. İran kralları sıcak zamanlarda öğle uykularını aralarına buz konmuş olan çift dıvarlı bir odada uyurlardı. Emevî'ler de aynı itiyatta imişler, fakat sonradan Mansûr zamanında diğer bir serinleme tertibi kabul edilmiştir. Yukarıya en kalın bir keçe gerildikten sonra üstünden su akıdırırdı ki husule gelen tebahhur serinlik getirirdi [10]. Evvelâ bir çadır üstüne daha sonra da kafesler üstüne aba serilirdi [11]. Şiraz'daki 'Adududdaulah-nın köşkünde keçe üzerine uzadılan borular vasıtasıyle daimî surette ıslatılırdı [12]. Bu serinleme tarzının Bağdat'ta pek revaçta olduğu zannedilmektedir; 4./10. uncu asrın başında bir general o havaliye ait askere kayıd emrinin ciddî bir sefer için işe yaramayacağı mütaleasında bulunmuştu; çünkü bunlar " Dicle kenarındaki evlere, şaraba, buza, ıslak keçeye ve şarkıcı kızlara alışkın „ idiler [13]. Bu yazlık evlerde bulunan iki dıvar arasında muallakta asılı yelpazeler de *(mirwahât el-câhiz)* ayrıca serinlik veriyordu; güzel kokular sürülmüş bezler de yelken gibi tavanda asılı duruyorlardı [14]. Hattâ Dicle üstündeki kayıklara da buz ve ıslak keçe alınırdı; bu keçe üzerine de renkli bürümcükten *(Karâ'is)* perdeler asılırdı [15]. Yaz gecelerin deBağdatlılar dam üstünde uyurlardı [16]. Şimalde Âmul'de bilâkis çok yağmur yağdığından hörgüçvarî damlar yapılmak âdetti [17]. Yemen'de yazları

[6] JRAS, 1898, s. 819.
[7] İbn Hauqal, s. 299.
[8] ed. Schefer metin, s. 91; tercümesi, s. 250.
[9] Chitat, I, s .28.
[10] Tab. III, 418; Jâq. *İrşad* VI, 99 Tâhir zamanına âit manzumede.
[11] Tha'âlibî Lat. al - ma'ârif, s. 14.
[12] Muq., s. 449.
[13] De Goeje, *Carmathes*, s. 218, Miskawahî'ye göre.
[14] Guzûlî, *Matâli' el-budur* I, s. 65. 4./10. uncu asır için es - Sârî 'den alınan fıkralarla işhat edilmiştir.
[15] Şaizarî'nin, *Camharah*'sı, Leiden. fol, 199 a; Baihaqî, Shwally tabı, s. 447.
[16] Zâbzab denilen hayvanın hikâyesinden anlaşılır ki bu hikâye 304 senesinin bütün kroniklerinde mevcuttur. Bundan başka İbn al - Cauzî 18 b. v. 308 senesi Temmuz'unda hava o kadar soğudu ki insanlar damlardan aşağı inerek kışın olduğu gibi yorganlara sarıldılar „.
[17] İstachrî, s. 211.

dahi evler o kadar serin idi ki öğle uykusunda örtünmek mecburiyeti vardı; yatak odasında yatağa girilir ve perdeler örtülürdü. Bunun sebebi evlere içerden tutkal sürülmesindendi. Dam ve dıvar mermerden olduğu için evin içi gündüz gibi aydınlık olurdu; hattâ dam için halis mermer kullanıldığı zaman içerden mermerin üstünden uçan kuşların gölgeleri görülürdü [18]. 3./9. uncu asrın ortasında büyük binalar için Hîrah'tan çıkan yâni bir helenistik bina şekli kıymet kazanmıştı ki üç kısım cephe teşkil ediyor ve binanın ortasında ve her iki kanadında (arapça: kullar, *kumm*) birer kapı bulunuyordu. Halife al-Mutawakkil çilingirlerine üç muazzam kapı vermişti ki " bu kapılardan bir süvarı mızrağı ile beraber geçebilirdi " [19]. Bu bina tarzı pek rağbet kazandı; herkes alelûmum bu hîrah tarzında evler inşa ettirdiler „ [20]. Sâmarrâ kazılarına ait muvakkat rapora nazaran orta kemer yan kemerlere yükseklik ve genişlikçe faik bulunuyordu ki bu kemer helen sokaklarıyle zafer taklarından alınmıştı [21]. Kırk sene sonra Bağdat'ta kurulmuş olan " Tâc „ köşkünün bu şeklin tevsi' edilmiş bir nümunesi olması muhtemeldir; cephesi on mermer sütün üzerine beş kemerden mürekkeptir ki bu sütunların beheri beş zürrâ yüksekliğindedir [22]. Mısır'da da İbn Tulun sarayının ön cephesi yanyana üç kapıya malikti ki bu kapılar yalnız en büyük bayram günlerinde hep birden açılırdı [23]. İbn Tulun bu bina şekli minaresinin şeklini Şark'tan almış olacaktır. Bağdat'ın şark cephesindeki bu köşk mıntakası bütün bir şehir teşkil ediyordu, Dicle'den itibaren 12 kilometre içeriye giriyordu ki bir sûr ile çevrilmişti [24]. Kibarların köşkleri de muhtelif evlerden terekküp ediyordu. Vezir İbn al-Furât -ki 300/912 de köşkü için üçyüz bin dinar sarfetmişti- içinde karılarını, kardeşinin kızlarını ve kendi küçük çocuklarını yerleştirmiş olduğu yanındaki bahçeli ev için *(dâr el-bustân)* ayrıca beşyüz bin dinar daha sarfetmişti [25]. Kapıların arkasındaki en yüksek kısmı [26] idâkâr bir surette kalayla tezyin etmişti :

" Kalayları peçeleriyle namaz saflarında sıra ile oturan kadınlar gibi yükseliyordu „ [27].

[18] Hâmdânî I, s. 196.
[19] Ja' qûbî, Bibl. Geogr. VII, 266, 16.
[20] Mas. VIII, 192 f.
[21] S. 34. — Bağdat'ın şark tarafındaki banliö İran'a giden büyük caddenin şehri terkettiği yerde " üç kapı „ ismini alır ki bu tesmiye böyle bir binanın mevcudiyetinden ileri gelir.
[22] Jâqût I, 809. Bu yerin biraz karanlıkça oluşu böylece anlaşılmış oluyor.
[23] Maqrîzî I, s. 315.
[24] Istachrî; s. 83. 4./10. uncu asır sonuna doğru büyük bir kısmı harab bir halde durmakta olan mahalli gezen bir seyyah burasının Şirâz şehri gibi olduğunu söylemişti (*Ta'rich Bağdâd ed.* Salmon metin, s. 49).
[25] Wuz., s. 179.
[26] Cauharî s. v. und Abulqâsim, s. 36.
[27] İbn al-Mu'tazz. yedi yaldız sarayı.

Halife köşkünü bahçeler, evler, kameriyeler, kubbeler, avlılar teşkil ediyordu. Göller ve dereler ise ona hayat veriyorlardı. Halife kabul resmini " Kurşunlu bina „ da yapıyordu; bu binanın önünden bir dere Dicle'ye akıyordu [28]. Avlılar orada toplantı yerlerine malik olan hassa karakollarına göre " kırklık, altmışlık, doksanlık „ diye isim alıyorlardı [29]. Kubbeler diğerleri yanında kemerler diğerleri yanında " limonluk „ *dâr el-utruccah* [30] ve eşek kemeri [31] vardı. Hükümdarlar *dâr es-selâm*'a kadar köşkün içine kadar süvarı olarak girerler ve sonra inmeye mecbur olurlardı [32]. Sonraki kaynaklarda yer altından giden geçitlerden bahsedilmektedir ki bu geçtiler köşkleri birbirine bağlarlardı; Nâsir Chosrau'ın Fatimî köşkleri de yer altından geçitlerle birbirine merbut ve evciklerden teşekkül ediyordu [33]. Köşklerde cereyan eden birçok mufassal hikâyelerde böyle gizli ve dolambaçlı yollardan bahsedildiğini işitmediğimize göre herhalde bu hususta mübaleğa edilmiştir.

Adududdaulah Muqaddesî'nin Şiraz'daki köşkünü banisinin ölümünden biraz sonra görmüştü. Bu köşkün 360 odası bulunup hükümdarın hergün bir tanesini kullanarak böylece seneyi devrettiğini baş mabeyinciden işitmiş olduğunu iddia ediyor [34]. İskenderiye fenerinin 366 odası varmış [35]. Marck - Brandenburg'taki Edenburg köşkü ise bir senenin günleri kadar odaya malik imiş [36].

3./9. uncu asrın sonuna doğru meydan alan bir oyun bir saraydan diğerine geçti. Edebiyatta sun'îliğe ilk hamle verenlerin yaptıklarına benzer bir oyun.. Mısır'da Tulunlılar'ın sarayında bir cıvalı havuz vardı ki 50 zürrâ murabbaı olup köşelerinde yekpare gümüş sütunlar bulunuyordu ve bu sütunlara gümüş halkalar ile ipek kordelâlar bağlanmıştı ve bu kordelâlar hava ile şişirilmiş deri bir şilteyi tutuyorlar ve hükümdar da onun üzerinde uykuya yatıyordu. " Hükümdarlara hâs fikirlerin en yükseklerinden birisi ! Mehtaplı gecelerde ay ışığının cıvanın parlaması ile birleşmesinden hasıl olan ne hayrete şayan birşey ! „ [37]. Bağdat'ta Halife " modern paviyon „ da

[28] Wuz., s. 420.
[29] Bunlar 40 veya 90 günde aylık aldıkları için gruplar böyle adlanırdı.
[30] Misk. V, 324; Hamzah İsfahânî I, s. 204; İbn al-Mu'tazz Dîvân I, 138, satır 6 böyle okunmaktadır.
[31] İbn al-Cauzî, fol. 160 b. İbn al-Mu'tazz I, 138, Z. 6 da " *yüksek kubbe* „ tarihinde maksuttur. Eşek tâbiri Halifenin bir merkep üstünde dolambaç yolu tâ tepeye kadar eşek sırtında çıkmış olmasından ileri gelmiş bulunmaktadır. Herhalde pek eski bir menba'da mevcut (Jâq. I, 806) olup İskenderiye feneri örnek tutularak icat edilmiştir ki bunun hakkında benzer malûmat (İbn Chordâdbeh, s. 115.) de vardır.
[32] İbn al-Cauzî, s. 160 a.
[33] S. 129, 158; keza Maqrîzî Chitat 457.
[34] Muq., s. 449.
[35] İbn Chordâdbeh, s. 114.
[36] Fontane, *beş saray*, s. 96.
[37] Maqrîzî Chitat I, 365.

305/917 senesinde Yunan elçisine kalaydan bir göl göstermişti ki " Cilâlı gümüşten daha güzel „ olan bu göl 20 - 30 züra büyüklüğünde idi; sırma örgülü ve işlemeli Mısır ketenînden dört tane güzel yelken gerilerek örtülmüştü [38].

" Roma'da Ogüst zamanında Mısır bahçeleri denilen moda meydana çıkmıştı ki sonra da ingiliz parklarının almış olduğu ehemmiyetle takriben ölçülebilirdi; evi âdeta tabiatın kucağında devam ettiren sıkı mimariye karşı bir aksülâmeldi „ [39]. İspanya hükümdarı Kurtaba'da tenezzüh köşkü Zahrah'ı yaptırdığı zaman cıvalı havuz eksik olmadı [40]. Tulûnîler'den Chumârawaihi 'de bu Mısır ananesini Türkler'in çiçek zevki ile birleştirmek suretiyle İslâm hükümdarları arasında bahçe yetiştiren ilk hükümdar mevkiini aldı. Babasının gezinmeyi itiyat edindiği yerlere her türlü çiçek ve ağaç diktirdi; garip aşılar kullandı; meselâ bademleri kayısı ağaçlarına, muhtelif gül nevilerini mavi ve sarı nilöfer çiçeklerine (Lotus) aşıladı. Resimler ve kitaplara bakılarak tohumlar ekildi, bahçıvan çiçekleri o suretle kesecekti ki bir yaprak diğerinin üstüne yaslanmasın ! Havuzlar, fıskıyeler, sun'î pınarlar ve -antik Mısır bahçe üslûbunda- köşkler bahçeyi canlandırıyordu. Bahçeyi en çok seven Mısır hükümdarı müteakip asırda bahçelerinin yollarını bütün Babilonya hasırı ile kaplatmıştı ki antik devirde dahi onun kadar inkişaf etmediği " İngiliz parkını „ da hatırlatmaktan uzak bulunuyordu [41]. Palmiye kökleri altına batırılmış madenî plâklarla örtülmüştü ki eski Şark zevki idi ! İran hükümdarları daha evvelce çınar ağaçları altında resmi kabul yaparlardı ki bu ağaçlar tamamiyle gümüş kaplanmıştır [42]. Bağdat " modern paviyon „ unda da böylece kalaylı havuzun etrafına 400 palmiye dikilmişti ki hepsi de 5 zirrâ mimarî yüksekliğinde idi, köklerinden zirvelerine kadar tekmil yontulmuş Hind tik meşesi (tektona) ile örtülmüştü ki altına batırılmış madenî halkalarla tutturulmuştu [43]. Halife Qâhir 'in en başlı zevkini portakal bahçesi teşkil ediyordu. Bu bahçenin ağaçlarını biraz evvel Hindistan'dan idhâl etmiş olan Basra ve 'Omân'dan getirmişti [44]. Bu zamanlarda Suriye'de şair Sanaubarî ile Kuzâcim bahçe, çiçek ve ağaç zevk ve cazibesini şiirlerinde yükselttiler, bahçe yapma imkânları pek o kadar çok değildi : Güller, nergisler, kan kırmızı gelincikler, beyaz haşhaş çiçeği, menekşeler, yeseminler, nar, nane, karanfiller leylâklar, mersin, sarı papatya ve güller üstünde lotus.. Lâle henüz yüksek Asya steplerinden aşağı inmemişti. Fakat gül fidanı ziraatı çok ilerilemişti, Nişvâral-muhâdarâh (vefatı 384/994) nefîs kokulu koyu siyah bir

[38] *Ta'rîch Bağdâd* ed. Salmon, s. 53.
[39] Gleichen - Russwurum, *Elegantiae*, s. 387.
[40] Abûlmahâsin II, 281.
[41] Maqrîzî, *Chitat* I, 487.
[42] Maqrîzî, *Chitat* I, 316; Abûlmahâsin II, 56.
[43] *Ta'rîch Bağdâd ed.* Salmon, s. 58 f.
[44] Mas. VIII, 336.

gülü görmüş olduğunu iddia ediyor; bunun gibi Basra'da da yarısı ateş kırmızısı yarısı ise bembeyaz ve bir yaprağın üstündeki çizgileri kamış kalem ile çekilmiş gibi güller vardı [45]. Palmiyelerin yanında yegâne bahçe ağacı servi idi.

Kuvvetli bahçe zevkinin başlamış olduğu Mısır'da bu alâka her zaman için en kuvvetli olarak kaldı. 5./11. inci asırda seyyah Nâsir Chosrau Kahire'de ticaret bahçelerine tesadüf etmişti ki buralarda stepler içinde hemen herhangi bir bahçeye dikilebilecek şekilde üstünde meyvaları bulunan ağaçlar satılık bulundurulurdu. Bunu seyyah başka hiçbir yerde görmemişti. Zengin bir yahudi damının üstüne gümüş saksılar içinde 300 ağaç dizmişti [46].

Bağdat sarayında berrak suyu olan yuvarlak bir gölün ortasında 18 büyük dallı olup küçük dalları gümüşten olan bir ağaç duruyordu. Bu dallardan ufak bir kısmı altundandı, üzerinde, rüzgârda ağaç yapraklarının titrediği gibi titreyen renkli yapraklar asılı idi. Küçük dalları üstünde gümüşten türlü türlü kuşlar oturmuş cıvıldaşıyorlardı. Bu, 305/917 senesinde Bizans elçisinin herşeyden ziyade şaşkınlığını mucip olmuştu [47]. Fakat Bizans İmparator köşkünde -kayserin tâcı etrafında müteaddit mobilyeler bulunurdu; bunun üstüne konmuş olan kuşların öttüklerini Alman Kralı Ottonun elçisi- Bişof Luitprand kulakları ile duymuştu. Hattâ Bizans İmparatoru ayrıca büyük altın kaplama arslanlara da malikti ki bunlar onun tahtını koruyorlardı; resmi kabuller esnasında bunlar zaman zaman ağızlarını açarlar, kükrerler ve kuyrukları ile yere vururlardı. Bundan başka hükümdarın tahtı bir makina ile salonun tavanına kadar kalkardı [48]. Bu zevksizlik şark tarzından uzak bulunuyordu. Bağdat'ın ağaçları da muasır hükümdar İbn al-Mu'tazz tarafından övülmektedir [49].

Bağdat'ın evlerinin zemin katında çıkıntıları ve cumbaları mevcut olup fena bir merkepsüvar onlara mutlaka çarpardı [50] ve bu çıkıntıların gizli köşeler olarak çok fena şöhretleri vardı [51]. Şiraz'ın iki hayvanın yanyana gidemeyecekleri kadar dar olan caddelerinde daima bu cumbalara çarpar - lardı [52].

Ev kapıları güzel kesimli tahtadan yapılmıştı; bir halka tokmak vazifesini görürdü [53]. Tahta umumiyetle çok kullanılırdı; kibarların evlerin-

[45] es - Sujûti, *Husn al-Muhâdarah* II, s. 237.
[46] ed. Schefer, tercüme, s. 160, 172.
[47] *Ta'rîch Bağdâd ed.* Salmon, s. 52 ff.
[48] J. Ebersolt, *Le grand palais de Constantinople*, Paris, 1910, s. 68.
[49] *Dîvân*, I, 138.
[50] *Kawâşik*, " Kioske"; Abûlqâsim, s. 33.
[51] Jatîmah II, 253; *Camh al - islâm*, Leiden, fol. 77 a.
[52] Muq. s. 429.
[53] Hâmdânî, Maq. Beirût, s. 105.

de Hind tik meşe ağacı en çok makbul olan kereste idi. Bu suretle evin içi Alman köylü odaları gibi hoş ve rahat olsa gerektir. Kahire müzesinde mevcut odalar da aynı tesiri yapıyor.

Odalar ise boş olup insan şekil, hareket ve esvaplarına büyük tesir yapıyordu. Halı ve perdelerin resim ve renkleri birbirleriyle rahatça ve serbest surette imtizaç edebiliyordu; yegâne mobilye olarak sandıklar *(tuchût)* vardı ki içlerinde meselâ elbiseler de muhafaza edilirdi [54]. Dolap hiç bilinmeyordu. Yatak yeri de yoktu. Masa sadece yemek için odaya getirilirdi; 3./9. uncu asrın kibar evlerinde bunun yerine tabla *(onyx)* makbul tutuluyordu [55]. Ayaklı masa ondan sonra çıktı [56]. Abûlqâsim de kırmızı beyaz Horasan Chalanc kerestesi "karanfil demeti gibi„ suretinde medihedilmektedir. Masaların hacimleri tedricen büyüdü. 305/917 senesinde Halife vezire en büyüğü 50 sıra çevresinde üç masa gönderdiğinden bu masalar için kapıyı genişletmek lâzım gelmişti [57].

Fatimîler'in sarayında keza Chalanc kerestesinden -Hazer denizi kenarındaki Cürcan'da bilhassa işlenirdi [58]- *(tajâfir)* kullanılırdı [59]; Cahiz, hertarafta makbul olan Çini takım ve edevatı yanında Kaimâk (Türk) halanç kerestesini Şark için daha 3./9. uncu asırda senâ etmektedir [60]. Matbah takımı hemen de " bakır „ *(sufr)* tesmiye edilirdi [61]. Kahire'de 5./11. inci asırda bir kadının beş bin tane bakırdan mamûl su kabları vardı ki beherini ayda bir dirheme kiralardı [62].

İslâmlar sıcak hamam teşkilâtında Grek - Romen dünyasının güzel mirasını devam ettirdiler. Eski şark hayatında ise bu teşkilât geniş meydan almamıştı. İran Şahı B a l â ş (Milâdî 484-488) sahibi bulunduğu şehirlerde umumî hamamlar yaptırttığı için ruhanilerinin öfkesine maruz kalmıştı [63], buna da sebep hamamlarda anasır-ı mukaddesenin kutsiyeti ihlâl edilmiş olması idi [64]. Daha sonra Şah À m i d a Q u b â d 'nın fethinden sonra bir umumî hamama giderek büyük bir haz içinde yıkandığından bütün İran şehirlerinde bu gibi yıkanma teşkilâtı yapılmasını emretti [65]. Hattâ bir eski Arab müellifi İranlılar'ın İslâmiyet'ten evvel hamam teşkilâtına malik olmadığını söylemektedir [66]. Bununla beraber koyu müslümanlar indinde de hamamcılık daima şüpheli bir meslekti. A b u b k r e s - s u l â m î (vefatı

[54] W u z., s. 172; J a t. III, 237; *Kit. al - farac* I, 20.
[55] Câhiz, Buchalâ ed. v. Vloten, s. 57; Mas. VIII, 269.
[56] H â m d â n î, Maq. Beirût, s. 113, A b û l q â s i m, s. 38; M a q r î z î, *Chitât* I, 419.
[57] W u z., s. 65.
[58] J a ' q û b î, Bib. Geogr. VII, 277.
[59] M a q r î z î, *Chitât* I, 420.
[60] *Buchalâ,* v. Vloten, s. 57; *Chalanc* takımı 'İqd manzumesinde de vardır, III, s. 296.
[61] İrşad I, 392.
[62] *Nâsir Chosrau,* s. 152.
[63] Josuva Staylites ed. Wright, § 19.
[64] N ö l d e k e, *Tab.* 134, nota 5.
[65] L a n d, *Anecdota* III, 210; Josua Stylites ed. Wright, § 75.
[66] J a ' q û b î Hist. I, 199.

311/923) peygamberin hamama gidip gitmediğinden emin değildir [67]; koca karısına hamam için para vermemelidir; çünkü bu suretle karısını müahezeye şayan bir harekete teşvik etmiş olur [68]; Halife 322/934 senesinde *hamamâmat rûmijjeh* tâbiriyle Rum hamamlarını kastediyordu [69]. Bu Rum hamamlarının iç tezyinatı İslâmiyete uygun değildi. Sâmarrâ hamamları mermer sıva yerine resimlerle süslenmişti ki Suriye - Helen ananesinin devamı „ idi [70]. M e s ' û d î efsanevî bir kuş olan 'Ankâ'nın hamamlarda pek çok tasvir edildiğini söylüyor; bu eski şarka ait bir melektir: bu kuşun yüzü insandır, kartal gagası taşır, her bir tarafında dört kanadı, ve pençeli iki eli vardır [71]. Gûya A l i 'nin hamamda Kur'an'dan hiçbir âyet okumadığını onun ağzından rivayet ederler [72]. Bağdat'ın yalnız şark kısmında 3./9. uncu asırda beşbin hamam mevcut olduğu sayılmıştır [73]; 4./10. uncu asrın ilk nısfında da bütün Bağdat'ta 100.000 olmasına mukabil [74], asrın ikinci nısfında yalnız 5000 hamam mevcut bulunuyormuş [75]. Bu rakam daima azalmıştır; 6./12 inci asırda hamam miktarı 2000 rakamı ile gösteriliyor [76]. Bu hamamlar, Kûfah ile Basrah arasında bulunan bir kaynaktan çıkarılan asfalt ile o suretle sıvanmıştı ki bunların tamamiyle siyah mermerden yapıldıkları zannı hasıl olmuştu [77]. Bu hamam humması Suriye'de olduğu gibi bu derece kuvvetli değildi. Eski Kahire'de 1170 hamam mevcut olduğunu rivayet ederler; halbuki yeni Kahire'de 685/1286 da yalnız 80 hamam vardı [78]. Hamamda çalışanlar enaz beş kişi idi : Hamam ustası *(hammâmî), (gajjim),* tezekçi *(zabbâl)* -yâni hamam külhanları başlıca tezekle yakıldığı için bu isim verilmişti-, külhancı *(waqqâs)* ve sakadan terekküp ediyordu [79].

— Bitmedi —

Almancadan çev. : **CEMAL KÖPRÜLÜ**

[67] e s - S u b k î, *Tab.* II, 131.
[68] G u z û l î *Matâli' el - budûr* II, 17 *Zamachşarî*'ye gre.
[69] M i s k. V, 449 — Hamamın soyunma mahalli için arabcada Suriyeliler'den alınmış olan (maşlâh) kelimesi kullanılır (M u g r i b ed. Tallqnist, s. 43) halbuki Suriyeliler bilhassa hamam tuğlalarına rumca isim olan *(kerâmidî)* adını vermişlerdir *(Mu'arrab ed.* S a c h a u, s. 116).
[70] S a r r e ve H e r z f e l d, Sâmarrâ kazılarına âit ilk muvakkat rapor, Berlin, 1912, s. 24.
[71] M a s. III, s. 29.
[72] G u z û l î II, 17.
[73] J a ' q û b î, Geogr., s. 254.
[74] *Ta'rîch Bağdâd,* s. 76 ff.
[75] *Ta'rîch Bağdâd,* s. 76. Hamamlar için gösterilen 60.000 adedi (aynı eser, s. 74) hayâlîdir. 27.000 adedi ise câmilere râci olsa gerek..
[76] M a q r î z î, *Chitât* II, 80; İ b n C u b â i r, s. 230.
[77] İ b n C u b â i r, s. 230.
[78] M a q r î z î, *Chitât* II, 80.
[79] *Ta'rîch, Bağdâd ed.* Salmon, s. 74.

BÖYLE DEMİŞTİ BİRGÜN AŞKIN ÇOBANI

Bir salkım söğüt gibi dallarım değdi yere,
Gölge saldım sulara göğsümü gere gere . .
Rengimi yaktı güneş, gene tapmadım aya,
Böyle solup yeşerdim günleri saya saya . .

*

Böyle demişti bana birgün aşkın çobanı,
Gönül diye birşey yok, sevgi eski bir masâl . .
Varsın gazeller yazsın bize şehrin ozanı,
O, bir mavi boncuktur; ister bırak ister al . .

*

Hicrân ümitten cömert, ben onunla avundum,
Gözlerimin yaşından ellere sevinç sundum . .

SITKI AKOZAN

NİSAN BALIĞI ÂDETİ NEREDEN GELİYOR ?

ZİYAEDDİN FAHRİ

Medeniyet değiştiren halklar, daima yeni kabul ettikleri medeniyetin âdet ve anânelerini de kabul ederler. Bu âdetler ya olduğu gibi kalır, yahut halkların eski âdet ve ananelerinin kalıplarına girerler. Eski Cermenler'de mevcut olan çamağacı ananesinin hıristiyanlıktan sonra İsâ'nın doğuşunu kutlulamak ananesi ile birleşmesi, yahut Orta Asya'daki Türk kavimlerinin bir kısım âdetlerinin islâmî medeniyet çerçevesi içinde yaşamakta devam etmesi bu hususta akla gelen misâllerden olabilir.

Bugün bahsetmek istediğim *Nisan balığı* yapma âdeti, Avrupa'nın eğlence âdetlerinden biridir ve bir müddettenberi muhitimize nüfuz etmiştir. Bazı Avrupa âdet ve ananelerine nedense Avrupalı'dan ziyade sarıldığımızı söyleyenler, *Nisan balığı* âdetlerini misâl olarak getirebilirler.. Beş altı sene muhtelif Avrupa şehirlerinde kaldığım için hükmümü verebilirim : Bizde Nisanın birini dörtgözle bekleyenlerin, aldatma şekilleri hazırlayanların sayısı daha çoktur.

Fakat birbirimizi hoş şekilde aldatmağa çalışırken buna neden *Nisan balığı* diyor ve neden Nisanın birini bekleyoruz ? Bu isim nereden geliyor Neden meselâ Mart güvercini, Şubat öküzü değil de *Nisan balığı* diyoruz ? Birçok âdetler var ki " neden ? „ ini ve " niçin „ ini düşünmeden kendimizi tâbi tutarız. *Nisan balığı* yapma âdeti de bunlardan biridir.

Fakat siz bana : " — Bırak şunun aslını, diyeceksiniz. Madem ki bizi eğlendiriyor, bu yeter. Aslını, kaynağını araştırıp keyfimizi kaçırma ! „ Bu, doğrudur. Âdetlerin ilk sebepleri ne olursa olsun onların değerleri bugünkü canlılıklarımdadır. Belki de eski sebeplerini bilmek, âdetlerin güzelliğini giderecektir.

Bununla beraber ben memleketimize yeni giren bu eğlence âdetinin kaynağını şöyle bir araştırmaktan kendimi alıkoyamadım.

Nisanbalığı yapma âdeti nereden geliyor ?

Trévoux'ya göre, işin içinde bir kelime değişikliği vardır. Balık mânasına olan fransızca " Piosson ", hakikatte İsâ'nın cefa çektiğini anlatan İncil'in o faslının ismi olan " Passion „ dan değişmedir. İsâ, boşuna, Pilate'a, Hérode'a başvurdu. En sonunda çarmıha gerilecekti. Bu iş paskalya bayramlarını önleyen Nisan ayına düşer. Bunun için Nisan ayı ele alındı. Bu suretle bir taraftan " Poisson „ ve " Passion „ kelimelerinin benzerliğine ve tarih

yakınlığına dayanarak ileri sürülen ihtimâl pek kabul edilecek birşey değildir.

İkinci bir ihtimale göre, *Nisanbalığı* ismi iskumruya verilmiştir. Çünkü bir zamanlar iskumru yalnız Nisan başlangıcında ele geçiyordu. Hattâ bu da güçlükle kabildi. O zaman balıkçılar dostlarına Nisanın ilk günü balık getireceklerini söylerlerdi. Buna herkes sevinirdi. Yavaş yavaş bu sevindirme âdet oldu, lâtife, şaka halini aldı.

Üçüncü ihtimal Alexandre Dumas tarafından ileri sürülüyor. " Pierrot'nun gençliği „ ismindeki romanında şu fıkrayı okuyoruz : " Bohemya nazırlarından Renardino kraliçe ile birleşerek krala zehirli bir kalkan balığı yedirmek istiyorlar. Fakat işin içinde kraliçenin entrikacılarından Pierrot aleyhine kurulmuş bir tuzak vardır. Tuzağa Renardino icat etmiştir. Bu vakanın şüyu' bulduğu tarih, bir Nisan olduğu için o zamandanberi *Nisanbalığı* yapmak âdet oldu.

Fransız halk bilgisi ile uğraşmış olan rahip Tuet, *Nisanbalığı* âdetini şu şekilde izah ediyor : " Onüçüncü Louis, Loren prenslerinden birini Nancy şatosunda habsetmişti. Prens bütün gardiyanları aldattı ve şatodan kaçtı. Meurthe nehrini yüzerek geçti. Lorenliler, fransızlar ile (balığı muhafaza etmek için Fransızlar'a verdik !) şeklinde alay ettiler. O tarihtenberi *Nisanbalığı* yapmak âdet oldu.

Bir başka tahmin daha :

Onaltıncı asra kadar yılbaşı Nisan idi. 1561 de dokuzuncu Şarl, senebaşının İkincikânun ile başlayacağını irade etti. Bu değişiklik o zamanın insanlarını hayli şaşırttı. Yılbaşı merasimini bozdu. İkincikânun senebaşı olmak ile beraber Nisan da bir nevi yılbaşı olmaktan geri kalmadı. *Nisanbalığı* âdeti bu değişmenin eseridir.

Fakat neden Nisan birde balık adını takıyoruz ? Çünkü güneş büruç mıntakasında balıklar işaretini Nisan ayında terkeder diyorlar.

İşin içinden çıkamayan başka folklöristler ve âdet içtimaiyatçıları, *Nisanbalığı* âdetinin Şark'tan gelme esrarengiz bir âdet olduğunu ileri sürüyorlar ve duraklayorlar. Bu ihtimali gözönünde bulundurursak işe Türk folkloru da girebilir. İstanbul Halkevi'nin himayesinde çalışan *Halk Bilgisi Derneği* mecmuası, bu hususta bir araştırma yapsa yeridir.

Nisanbalığı âdetinin menşeini gösteren tahminler işi aydınlatıyorlar mı ? Aslâ.. Birçok ciddî âdet ve ananelerimiz gibi bu eğlence şekilleri de uzun ve karanlık insan mazisinin dehlizlerinde kayboluyorlar. *Nisanbalığı*nın esası hakkında âlimlik taslağı yapacak yerde, şimdiye kadar yapılmış *Nisanbalığı* şakalarının bir araya getirilmesi daha faydalı olabilir. Bu aldatma şekillerinin zenginliği, insan zekâsının olduğu kadar beşerî hamakatın da derecelerini gösterecektir. Psikologlar, hattâ sosyologlar vesika olarak bu hikâyelere dayanacaklar, insan ruhunun kıvrımlarını tahlil edeceklerdir.

Meşhur Nisan balıkları var mıdır ? Bu âdet bize ne zaman malûm oldu ? İlk *Nisanbalığı* şakasını kim ve nasıl yaptı ? Nasreddin hocası olan bir halkın komedi zekâsı bu âdet vesilesi ile ne gibi cilveler arzetmiştir ? İşte geniş bir halk ruhiyatı tetkiki için enteressan bir mevzu...

*

Bu vesile ile aklıma gelen meşhur birkaç Nisan balığına işaret edeyim :

On yıl kadar evvel Paris müzelerinden birinin müdürü Mart sonlarında şöyle bir mektup alıyor : " Madam Pompadura ait bir desimetre âletini müzenize terketmek istiyorum. Nasıl teslim edebilirim ? „ Müze müdürü hemen teşekkür mektubu gönderiyor, âleti almak için lâzımgelen mülâkat saatını tayin ediyor. Fakat zavallı dalğın âlim müzeci düşünmüyor ki ölçü usulü 1790 da kabul edilmiş muhterem ve nezaketlü Madam Pompadur ise 1764 de ölmüştür !

Beş altı yıl evvel Ankara'da bir daire erkânından biri 31 Mart akşam üzeri geç vakit daire memurlarını yarın için Vekâlete dâvet etti. Mühim bir resm-i kabul olacak idi. O gün ise : 1 Nisan cuma tatiline düşüyordu. Bütün daire erkânı o gün resm-i kabul saatını bekleyordu ! . .

*

Belki birgün bütün hayvanlar hayvanat tarihine, müstehaseler ilmine karışacaktır. Fakat insan yeryüzünde kaldıkça, bu hayvanlardan yalnız birkaçı, kendisi ile beraber, atasözlerinde, nükte ve şakalarda yaşayacaktır. Bu hayvanlardan biri de *Nisanbalığı*'ndaki balıktır. Her yılın bir gününde, Nisan birinde balık, insanların tahayyül edecekleri bir şekilde zekâ ve hamakatın karşılıklı oyununa âlet oluyor !

S P O R

HALKEVLERİ'MİZ ve MEMLEKET SPORU

NÜZHET ABBAS

— Başı geçen sayıda —

Geçen yazımızda Halkevleri'mizin spor faaliyetleri arasında güreş hakkındaki fikirlerimizi söylemiştik. Bugün iskrim, jimnastik, yürüyüş, ve salon oyunlarından bahsedeceğiz. Yalnız yine tekrar edelim ki yazılarımızda müdafaa ettiğimiz ve ileri sürdüğümüz fikirler şahsî mütalealarımız ve görüşlerimizdir. Bunların leh ve aleyhinde söylenecek sözleri de daima irşat telâkki ederiz.

ISKRİM

İskrim, vücuda çalâkî, harekâta ahenk kadına ve erkeğe servi gibi bir tenasüp ve müvazene temin etmek evsafını birleştiren, insanın kafasını şimşek gibi işleten velhasıl spordan ve moral bakımdan beklenen bütün faydaları bir araya toplayan bir spor olmakla beraber; biz bunu futbol gibi sevilen ve umumî rağbet bulan bir spor derecesinde memlekette yayarız gibi bir kanaatle işe girişirsek kendi kendimizi aldatırız.

Silâh taşımak selâhiyet ve imtiyazına malik şövalyelerin belde kılıç gezdikleri devirleri hatırlamak iskrimin tarihine şöyle bir göz atmak için kâfidir. Geçen yazımızda söylediğimiz gibi beden terbiyesi ve spor, milletlerin kültür durumu ve medeniyet seviyesi, daha doğrusu fikir terbiyesi ile atbaşı yürümüş bir harekettir. Spor ve idman milletlerin içtimaî, iktisadî ve rejim ideolojilerine göre yürür. Bunun haricindeki gayretler çok zaman israf olunan enerjilerdir.

Bunları söylemekle Halkevleri'mizden iskrimi kaldıralım gibi bir tez ileri sürdüğümüz anlaşılmasın. Yalnız şurası da şayanı dikkat bir nokta olmak üzere kaydedilmeğe değer ki antrenörsüz yapılamayacak sporlardan en ileri geleni iskrimdir. Güreş yahut koşmak gibi beşerî ve tabiî bir hareket olmadığından mutlak bir muallim veya göstericiye ihtiyaç vardır.

Bizde şimdiye kadar iskrime pekâz kişi rağbet göstermiştir. Bu belki de pekâz istisna ile bütün dünyada böyledir. Gerçi bir spor olarak beynelmilel programlarda ve olimpiyadlarda yeri yok değildir. Fakat nerde olursa olsun taraftar ve heveslisinin başka sporlara nazaran az olduğu muhakkaktır. Bunun için Halkevleri'mizin bu sporu şimdilik yalnız büyük merkezler-

de yaymaya uğraşması daha doğru olur. Değil memleketteki 367 Halkevi'nde onların yüzde onunda bile iskrim yaptıracak vaziyette değiliz. Daha doğrusu antrenörsüzlük ve belki de malzeme noksanı bu sporu kaideleri, nizamları ve icap ettirdiği teknik vesait ve imkânları bir araya getirerek yaptırmak, vereceği semere ile mukayese edilecek olursa külfetin zahmete değmeyeceği muhakkaktır. Şimdiye kadar memlekette kaç kişi iskrim yapmıştır ? Seneden seneye rağbet artmış mıdır, bu spor kafamıza ve zevkımize uygun mudur ? gibi suallere verilecek cevaplar herhalde tatmin edici olmayacaktır. Spor siyasetimizin esasını halk kütlesinde aradığımız için velev birkaç müstesna kabiliyette iskrimci yetiştirmek mümkin olsa bile bu, iskrim üzerinde fazla durmamız için bir sebep ve âmil teşkil etmemelidir. Ve bu bilhassa Halkevleri'miz için böyledir. Buna verilecek gayreti güreşi kuvvetlendirmek suretiyle iktisat etmiş oluruz.

JİMNASTİKLER

Biz jimnastik tâbirinden şümullü bir mâna çıkarıyoruz. Yalnız paralel ve barfikste yapılan hareketler telâkki etmeyoruz. Binaenaleyh İsveç, Danimarka ve Alman jimnastikleri olarak ortada üç sistem mevzubahistir. Bunların kısa bir tarihçelerini faydalı buluyoruz. İsveç usulü Ling'in (1776 - 1839) ve Bronting'in (1799 - 1881) icat ettikleri harekâtta katiyet ve kumandaya itaat hassalarını temin için icat olunmuştur. Bu sistem o zamanki İsveç'in içtimaî, iktisadî ve idarî bünyesine ve ihtiyaçlarına göre tanzim edilmiş bir usûldür.

XIX uncu asırda İsveç'in idare şekli mutlakıyet idaresinden ziyade bir asılzadegân sınıfı idaresi manzarasını andırır. Bugün ise İsveç'in bir kralı olmakla beraber; bu memleket taçlı demokrasilerden biridir.

Danimarka sistemine gelince, Bukh'tan miras kalan bu usûl esasta İsveçinkinden farklı değildir. Fark teferrüata aittir.

Almanya'da beden terbiyesi 1778 - 1852 senelerinde yaşayan Frederick Jahn'in eseridir. 1820 de Jahn ve onu takip edenlerin kulüpleri kapatılmış, biçarenin alman milletini beden terbieysi yoluyle şen şatır, hür, zeki ve temiz ahlâklı bir cemiyet haline kalbetmek emelleri icat ettiği beden terbiyesi usûluyle kabil olamamıştı. XIX uncu asırda Stein tarafından vücuda getirilen ıslâhat da Almanya'da hürriyete doğru serbest bir fikir cereyanı uyandıramamış, ağır jimnastikler yine yol almada devam eylemişti.

Şu kısa izahla bir noktayı aydınlatmak istedik. Eflâtun'dan sonra beden terbiyesi büyük tahavvüller geçirmiş, bu tahavvüller üzerinde de devlet idare şekillerinin, rejimelrin rolleri çok büyük ve derin olmuştur. Çok geriye gitmeye hacet yok; son iki asrın beden terbiye sistemleri tetkik edilecek olursa görülür ki beden terbiyesi, fikir creyanlarına tâbi ve bu cereyanların âdeta bir mâkesi olmuştur.

Beden terbiyesi işlerinde harpsonu cereyanlarını gözönüne geirecek olursak şu kanaata vasıl oluruz ki grup halindeki talimler yerine, serbest oyunlara ve sporlara doğru bütün milletler baş döndürücü bir süratle gitmiş ve gitmekte bulunmuşlardır. Futbol, voleybol, basketbol ilâ.. gibi oyunlar, yarı vahşî akvam arasında bile revaç bulmaktadır. Bunlara rağmen jimnastiklerin vücut için son derece faydalı oldukları inkâr olunamaz bir hakikattir. Sıhhat ve kuvvet için faydalı olduğu gibi jimnastikler diğer sporlar için vücudu hazırlama ve elverişli bir duruma getirme bakımından da emsalsizdir denilebilir. Ancak bu mesele üzerinde iken şunu da söylemek icap eder ki atletik sporlar için olduğu kadar diğer bazı oyunlar için suplec'i haleldar etmek itibarıyle ifrat derecede jimnastik, sporlar lehine bir avantaj temin etmezler. Jimnastiği ifrata vardırmak ise zararlıdır. Hareketlerdeki gayri tabiîlik, meselâ barfiks, paralel vesair âletler üzerindeki baş aşağı duruşlar ve dönüşler vücuda faydalı addolunmuyor.

Bütün bunları bir araya getirecek olur ve jimnastik âlet ve levazımının bahalılığını, jimnastik salonlarının yoksulluğu ve jimnastik muallimlerimizin de kıtlığını gözönüne getirecek olursak bütün Halkevleri'mizde şümullü bir program tatbikının epey güç bir iş olduğunu takdir ederiz. Yalnız, yukarıda saydığımız ve mahzur telâkkisinde hepimizin ayrı ayrı içtihat sahibi olabilmemiz imkânı bulunan mahzurlara rağmen Halkevleri'miz zamanla jimnastiği bütün Ev'lerine yaymayı bir amaç olarak kabul edecek olursa; 1) muallim, 2) malzeme, 3) salon işini esaslı surette halletmek mecburiyetini göze aldırmalıdır.

Bunları da bir hamlede düzene sokmak çok büyük bir fedakârlık demektir. Onun için iş, senelere taksim edilmiş bir programla daha pratik olur fikrindeyim.

YÜRÜYÜŞ VE GEZİLER

Halkevleri'miz spor kollarının yürüyüş ve geziler alanında halka yapabileceği hizmetler sonsuz ve o kadar faydalı neticeler verecektir ki bunlar üzerinde biraz uzun izahatı yersiz bulmuyorum.

Yaya yürüyüşlerin spor bakımından faydaları hemen hemen diyebilirim ki bütün sporların fevkındedir. Sağlık ve sıhhat bakımından yürüyüş kadar faydalı ve tabiî bir spor tasavvur edilemez. Gençlere olduğu kadar orta yaşlılara hattâ ihtiyarlara bile yürüyüş sporunun hiçbir zararı olamaz. Fakat yürüyüş deyince bilhassa Ankara'mızda Özen'in önünden Çankaya'nın eteklerine kadar kısa bir gezintiyi kastetmeyoruz. Bu da faydasız değildir ama herhalde ve bilhassa gençler için böyle bir gezintinin lâfı bile olmamalıdır.

Yürüyüş herşeyden evvel yakada boyun atkısı, elde eldiven, sırtta palto bir kıyafetle olmaz. Yürüyüş daha faydalı olabilmek için asfalttan da biraz ayrılmak icap eder. Sade düz yolda yürümek değil, dağ, bayır, inişli, yokuşlu olmalıdır. Kırlarda taze ve kır havasını teneffüs etmek icap eder.

Yürüyüş ve gezilerin vücuda olduğu kadar dimağa da faydalı olabilmesi için hergünkü görülen manzaralardan uzaklaşmak lâzımdır. Dimağın dinlenmesi, istirahatı ve kendine gelmesi büsbütün değişik bir muhit ve manzara sayesinde kabil olur. Bunun için de söylediğim gibi kır gezileri en faydalıdır.

Geziler ve yürüyüşlerde bir maksat da aranırsa daha iyidir. Meselâ filân yerden kalkıp falan yere kadar gidilecek, orada biraz kahvealtı edilecek, ve daha ileride bir su başında mola verildikten sonra filan yoldan dönülecek şeklinde plânlı hareket yürüyüşlerin rağbetini ve heveslisini arttırır. Yürüyüşlerin toplu bir halde olması da çok lüzumludur. Meselâ, yirmişer, otuzar kişilik kadınlı erkekli geziler herhalde birkaç kişiye inhisar edecek yürüyüşlerden daha fazla rağbet bulur. Eş dost bir araya gelerek cumartesi ve pazar günleri hem vücutlarına çok faydalı bir spor yapmış hem de hoşça vakıt geçirmiş olurlar.

Yürüyüş ve gezilerin intizamlı ve eğlenceli olabilmesi için bunların muhakkak surette evvelden hazırlanacak enteresan bir plâna göre tertip olunması lâzımdır. Yürüyüşlerde nakil vasıtalarından istifade mevzuubahs olmasa bile bütün gün devam edecek gezilerin bir kısmı belki otobüs, tren, tramvay vesair vesaitten kısmen istifade suretiyle yapılacağından bunları evvelden tertip ederek bütün iştirâk edeceklere münasip surette bildirmek gerektir. Hattâ beraberinde alınacak şeylere varıncaya kadar ve bir kaza ve herhangi âni bir hastalık ihtimaline mebni geziye iştirâk ve bunları tertip edenlerin yanlarında birlik tedbir çantası da bulunmak iktiza eder.

Çok gezen mi, çok yaşayan mı, çok bilir ? diye bir atalar sözü vardır. Bunun nekadar doğru olduğunu burada tekrar ispata hacet yok.. Fakat şunu da kısaca ilâve etmiş olalım ki gezilerin faydası yalnız gezenlere değil, gezilen yerlere de dokunur. Bu faydayı birkat daha fazlalaştırmak için geziler köylere doğru yapılırsa herhalde daha verimli olurlar. Fakat köylere yapılacak gezilerde üç şarta muhakkak riayet lâzım :

1) Köylüye birşeyler götürmek, bunlar, mutlak hediye yahut şekerleme nevinden şeyler olmak şart değildir. Küçük bir risale, birkaç gazete de olabilir. Yarım elma, gönül alma dedikleri gibi.

2) Köylüye gidilecek günleri haber vererek onlara hazırlık yaptırmamak ve

3) Köyden şehire en ufak maddî bir fayda ile dönmemek..

Yürüyüş hayatta en tabiî bir spor olmaktan başka her ferde de lüzumludur. Harp vesaitinin en mütekâmil olduğu bu asırda bile, harp talihini hâlâ piyade askerinin çevirmeğe muktedir olduğu iddia olunuyor. Piyadelikte

ise esas iş yürüyüştür. Yürüyüşte kabiliyetli ve tahammüllü olmayan piyade askerinin kıymetinden birçok şeyler kaybettiği de muhakkak..

Bir avcı ve ihtiyat zabiti olmam itibarıyle Türk köylüsünün emsalsiz yürüyüş kabiliyetini çok yakından tanırım. Bir köyü sorduğunuz vakıt, Türk köylüsünün " şu sırtın ardında ! „ diye eliyle işaret verdiği yer, en aşağı bizim şehirli ve kasabalının üç saatta zor alacağı bir mesafedir.

Şehir ve kasaba halkımızı tenbellikten, kahve köşelerinden kurtaracak olan yürüyüş ve gezilerde Halkevleri'mizin oynayabilecekleri rol hakikaten büyüktür. Ankara'da, İstanbul'da ve büyük şehirlerimizde cumartesi öğleden sonralarını ve bütün pazar günlerini tavla, iskambil vesaire gibi oyunlar başında, havasız, dumanlı salonlarda geçiren halkı, dağlara, kırlara ve açık havaya alıştırarak onlara sağlık ve sıhhatın ne demek olduğunu öğretecek yürüyüş ve geziler için Halkevleri'miz nekadar büyük emek, nekadar büyük fedakârlık sarfetse yeridir. Yürüyüş ve gezi sporlarını lâyıki veçhile organize edebilmek için ve ihtisas lüzumuna kat'î olarak ihtiyaç vardır.

SALON OYUNLARI

Bu tâbir kapalı bir salonda yapılabilecek bilcümle sporları kadrosu dahiline alan bir tâbirdir. Bunlar arasına, basketbol, beden terbiyesi hareketleri, jimnastiklar, voleybol, tenis, yüzme, koşular girmek icap eder. Ancak elde mevcut vesaitle kapalı salon oyunlarından hepsini birden tatbik biraz güç olacaktır. Meselâ boksta bir salon oyunudur. Fakat bu da iskrim gibi antrenörsüz başarılır işlerden değildir. Bu itibarla imkânla mukayyet salon oyunlarını inceleyelim :

Bütün Halkevleri'mizin basketbola elverişli kapalı sahaları olduğunu zannetmeyorum. Fakat her nerede imkân müsait ise bu oyunu yaymak çok faydalı olur. Aynı zamanda basketbol hava müsait olduğu ve mevsim pek soğuk olmadığı zamanlar açık havada da oynanabileceği için bu spora çok ehemmiyet vermek gerektir. Bu oyun gençliğe alabildiğine hızını vermek imkânını bahşettiği ve millî karaktere de uygun olduğu için çok kolay yapılabilir. Nitekim beş on sene evveline kadar memlekette hiç oynanmadığı halde bugün hemen hemen her yerde oynanmakta olduğu da bunu gösterir. Voleybol için de aynı mütaleaları serdedebiliriz. Ucuz, faydalı ve nisbeten kolay olduğu için ve fazla yormadan matlûp idmanı temin ettiği için voleybol çok faydalıdır.

Kapalı salon tenisi, kapalı yüzme havuzu bizim için bugünün mülâhazası değildir. Bunları tecrübe mahiyetinde büyük merkezlerde kurabilirsek ne âlâ ! Kuramazsak ta mesele yoktur. Elverir ki başarabileceğimiz işleri adamakıllı başaralım.

Millî rakısları spor bakımından hiç tetkik etmediğim için bunlar hakkında yazacaklarım olsa olsa umumî birkaç sözden ibaret kalır. Onun için de hiç yazmamayı tercih ediyorum.

Eğer Halkevleri'miz geçenki ve bu yazımda mevzuubahs ettiğim sporları memleket gençliğine ve halkına yaymada ve yaptırmada esaslı bir programla işe girişir ve bu programın tatbikinde ihtiyacı olacağı öğretici elemanı tedarikle beş senelik bir plânla öne atılırsa spor sahasında şimdiye kadar olduğu gibi memleket sporuna büyük mikyasta yardım etmiş olur.

Esasen kuruluşunda memleketin en büyük ihtyaçlarından biri olan gençliğe rehberlik rolü Halkevleri'mizin başaracağı işlerden biri ve belki de en büyüğüdür. Yedi yaşına basan Halkevleri'mizin sosyal sahada memlekete kazandıracağı müsbet faydalardan spor, diğerlerinden ayırdedilemeyecek kadar mühimdir.

Bizde yedi sene evvel kurulan Halkevleri, İngiltere'de " Halk merkezleri „ ismiyle kurulalı daha birbuçuk sene olmadı. Gelecek yazımızda *ÜLKÜ* okuyucularına İngiltere'deki Halk merkezlerinin neler yaptığı ve bu merkezlerin fonksiyonları hakkında etraflı malûmat vereceğiz.

B Ü Y Ü K H İ K Â Y E

İKİ KIZ KARDAŞ ve BİR DELİKANLI

NAHİD SIRRI

I

— Ah anne, niçin haber verdiniz ? Bu akşam o burada bulunmamalıydı. Bir münasebetsizlik çıkmasından korkuyorum.

— Çocuk gibi konuşuyorsun, kızım. Senin dediğin şekilde hareket etmek onun zihnine türlü şey sokmak olurdu. Bu toplantı nasıl olsa bir sır halinde kalmayacak ! Celâl mutlaka başkalarından duyacaktı. O zaman da çok fena bir vaziyet hasıl olmayacak mıydı ?

— Ne gibi fena bir vaziyet ?

— Ne gibi mi ? Celâl zaten bu adama karşı tavırlarını, muameleni tenkit ediyor. Bu gece Halim Bey burada yemeğe dâvetli iken kendisine haber vermemek, kendisini çağırmamak . . . düşünsene, bu onu ne fena düşüncelere sevkedebilirdi ! . .

— Muhakemen pek doğru, anne. Fakat bir noktayı, esas olan bir noktayı hesaba hiç katmayorsun : Celâl'le evlenmemeye ben karar verdim.

Sacide bu sözleri söyleyerek ayağa kalkmıştı. Fakat annesi -kırlaşmağa başlamış koyu kumral saçlı, biraz şişman vücutlu, beyaz tenli ve yeşil gözlü bir kadın- oturduğu koltuğu terketmedi. Bu konuşmayı böyle bitirmeye, büyük kızının sözlerini ve kararını kabul etmeye razı görünmüyordu. Omuzlarını silkerek, sâkin bir sesle dedi ki :

— Ben bu kararı tasvip etmiyorum ki Sacide . . Hiç, ama hiç tasvip etmiyorum . .

Öteki ağır ağır başını salladı :

— Bu kararım maatteessüf zarurî ve kat'îdir.

— Kızım, sana bir daha söyleyeyim : Celâl hiç fena bir koca değil. Hattâ pek iyi bir koca . .

— Evet, genç ve yakışıklı . .

— Bir genç kızın tama' edeceği en mühim meziyetlere malik demek.

— Ben bu iki meziyeti kâfi bulmuyorum.

— Babanın yeğeni. Elimde büyüdü; âdeta beraber büyüdünüz. Her halini de biliyoruz : melek gibi çocuk. Ne kumarı var, ne dostu var, ne içkisi var . .

— Bütün bunlar doğru ve iyi ama, yüz otuz lira da maaşı var. Galiba her sene on lira kadar zam görecekmiş !

Genç kızın sesi hırçın ve haşindi. Fakat tamamiyle annesinin gözlerinin rengindeki, sade daha çekik gözlerinde hildet yoktu, sadece hüzün vardı. Ve bu, bir garip tezat teşkil ediyordu. Anne hâlâ kendisini mağlûp saymadı :

— Kızım, sana bir daha hatırlatayım : baban elli yaşındadır. Elimize ayda iki yüz liradan biraz fazla para geçiyor.

— Bundan dolayı da işte sürünüyoruz, anne !

— Hiç te sürünmüyoruz kızım.. Belki mütevazıane yaşıyoruz..

— Yok, hattâ mütevazıane de değil, mükemmel yaşıyoruz. Neyimiz eksik ? Kavga gürültü, geçen ay telefon bile aldık.. Birbuçuk senedenberi Yenişehir'in bir apartımanında oturuyoruz. Bundan evvel İsmetpaşa Mahallesi'nde, altı sene oturduğumuz eski ev de pek fena değildi ya ! Odunluğunun yanındaki çinkolu yeri mükemmel bir hamam değil miydi ? Zaten ona da lüzum kalmayordu ki ! Banyolarında bin dua ederek yıkanacak eş dost evleri bulmakta ne zaman müşkilât çektik ? Sonra her yaz İstanbul'a giderek, her hafta bir başka hısım akrabanın başına ekşimek üzere, iki üç ay da kalmayor muyuz ? Evet, neyimiz eksik ? Bak, ay başı olduğu için Halim Bey'in ikramlarına mukabeleten kendisine nihayet bir akşam yemeği de verebileceğiz !

Odada bir saniyeden, hattâ belki bir dakikadan fazla bir müddet sükût hüküm sürdü. Sacide tekrar konuştuğu zaman sesi artık hırçın değildi. Mahzun, hattâ belki biraz mahcup konuştu :

— Hayır anne, hayır.. Ben ne senin kadar feragatliyim, ne de faziletkâr. Celâl'in bana temin edebileceği hayat beni mutlaka betbaht edecek. Bu zımnî nişanın bozulması lâzım.. Bu gece serbest olmayı, Celâl'in kıskanç gözleriyle her hareketimi takip etmemesini bunun için istiyordum. Çünkü serbest olduğunu, evlenemeyeceğimizi kendisine yarın bildirmek imkânını bu gece tam bir serbestî içinde hazırlamak istiyordum !

Ankara'da, Yenişehir'in Türe sokağındaki küçük bir apartımanın küçük bir dairesinin küçücük salonunda, deminki sükûttan daha uzun bir sükût hüküm sürdü. Sacide hissetti ki annesi Fıtnat Hanım'ın bu sükûtu, artık mücadeleden feragat ve kızının kararını kabuldür. Bunu hissettiği andan itibaren de Sacide'nin bütün hiddeti geçmişti. Annesinin tâ yanına gelerek iskemleye oturdu. Bir elini onun omuzuna koyarak yüzünü yüzüne yaklaştırdı :

— Bu kararı yüreğim parçalanmadan verdiğimi zannetme, anne! -dedi- Fakat Celâl'in beni mesut edemeyeceğinden eminim..

— Babanla evlendiğimiz zaman onun çok küçük bir maaşı vardı ve bir yerden bir para gelirimiz yoktu. Fakat hiçbir gün Allah bize sefalet çektirmedi . .

— Bu halimiz sefaletten de acı ! Hiç olmazsa bu akşam ne yiyeceğiz

diye düşünmenin kendine mahsus acı bir güzelliği ve karın doyurunca bunun fecî bir sevinci olacak ! Halbuki bu mendil büyüklüğündeki yemek odasının âdi örtülü sofrasına getirilen iki türlü yemek, üç türlü yemek münakaşa ve müzakerelerden sonra onbeş günde bir gittiğimiz Yeni Sinema'nın safası.. Sorarım sana anne, bu sinemanın kapısından evlerine, apartımanlarına lüks otomobillerle giden kadınların benden fazla neleri var ? Hem ben bu otomobile Taşhan meydanında sinemadan çıkıp Yenişehir'e gitmek üzere binmek istemiyorum. Paris'te, Nis'te Montekarlo'da operadan çıkıp saray gibi otele gitmek üzere binmek istiyorum !

Şimdi Sacide'nin sesi biraz boğuk ve yüksek çıkıyordu. Ayakta idi ve yeşil gözleri de artık mahzun değildi: bu gözleri bir alev yakıyordu. Yaşlı kadın dedi ki :

— Sinemadaki maceralı kadınlar ve kızlar gibi konuşuyorsun Sacide..

Sacide başını pençerenin camına dayamıştı. Fakat dar sokağa ve karşıda yapılan apartımana bakmayordu. Belki kurmak istediği istikbali seyretmekle meşguldü.

— Evet, doğru . . Sinema filimlerindeki macera kadınları gibi konuşuyorum. Lâkin vaziyet ayni. Benim de karşıma, bazan onlara olduğu gibi fevkalâde bir fırsat çıkmış. Niçin bu fırsatı kaçırayım ? Bir Celâl için, bir Celâl'in temin edeceği zavallı hayat için kaçırayım ? Yirmi üç yaşına geldim. Bu güzelliğim, bu şeklim nekadar zaman devam edecek ? Hayatın hiçbir gururunu, hiçbir ihtişamını tatmayayım mı ?

— Ben tamamiyle mesut yaşadım, kızım. Hiç ağır tuvaletler giymeden, hiç fevkalâde elmaslar takmadan, mükellef konaklarda oturmadan ve Avrupa'larda dolaşmayı hiç hatır ve hayalime getirmeden, sâde babanı sevdiğim için ve aşkıma ondan mukabele gördüğüm için mesut olarak yaşadım.

Sacide omuzlarını hafifçe kaldırdı ve artık cevap vermedi. Fıtnat Hanım hâlâ koltukta, hareketsiz oturuyordu ve hiçbir ümidi olmadığı halde vaziyetin başka bir cephesine temas etmek, bir de bunu denemek istedi :

— Halim Bey'in babandan yedi yaş büyük olduğunu da biliyorsun tabiî..

— Evet, yedi yaş büyük. Ama on yaş gence benziyor.

— Öyle değil ya, öyle olsa bile ellisine pek yaklaşmış bir adama benziyor demektir.

Sacide şimdi âdeta müsterih ve hattâ neşeliydi. Bu neşenin acılığı hiç belli olmadan dedi ki :

— Ne ehemmiyeti var ? Yüzüne hayran hayran bakacak değilim ki ! Buna zaten vaktım da olmayacak !

— Yazık !

— Niçin ?

— Dünyanın hiçbir manzarası sevilen insanın yüzü kadar güzel ve cana yakın değildir de onun için !

Sacide güldü : — Fazla şairane bir cümle bu, anneciğim !

Ve annesinden bir mukabele beklemeden, odanın nihayetindeki küçük masanın üzerinde birden dile gelen telefona koştu, ahizeyi eline aldı :

— Buyurunuz... Hayır dışarı çıkmayacağım efendim. Yalnızım efendim.. Hay hay, teşrif buyurun efendim. Bekliyorum.. Orövvar efendim.

Ahizeyi yerine koyduktan sonra yanakları biraz kızarmış, döndü. Anne kız birbirlerine bakıştılar. Şimdi Fıtnat Hanım da ayakta idi. İlk önce o konuşarak acele acele sordu :

— Niçin yalnızım dedin ? Kim bu gelecek olan ? Halim Bey mi ?

— Evet . .

— Akşam yemeğine gelecekti. Niçin şimdi geliyor ?

— Söyleyeceği pek mühim birşey varmış..

— Peki, neden yalnızım dedin ?

— Rahatça konuşabilmek için..

— Öyle zannediyorum ki, evinde yalnız bulunan bir genç kızı bir erkeğin ziyaret etmesi hiç doğru değillir. Bunu Halim Bey ya bilmiyor, ya sana karşı fazla merasimperver olmaya lüzum görmüyor, yahut ta kendisini artık bir dede şeklinde görüyor !

— Tuhafsınız anne ! Hâlâ eski zamanlardaki gibi düşünüyorsunuz. Nerede ise sizin yanınızda ve babamın yanında misafire çıkmaklığıma bile muhalefet edeceksiniz !

Cevap vermek için ikisi de hiç zihin sarfetmeden, cevaplar hazır ve âdeta meydana çıkmak için sabırsız gibi, ve biraz asabî konuşmuşlardı. Fakat Fıtnat yeni bir sükûttan sonra düşüne düşüne sordu :

— Söyleyeceği pek mühim birşey varmış, öyle mi ?

Sacide yavaşça : — Evet, -dedi-.

— Senden karısı olmanı isterse, cevap vermeden evvel babanın ne diyeceğini de hesap etmeli, belki reddedeceğini düşünmelisin..

— Babam makul bir adamdır, reddetmez. Esasen kendisiyle bu mevzu üzerinde biraz da anlaşmış bulunuyoruz.

— Bu hususta baban bana hiçbir şey söylemedi. Celâl'in reddedilmesini memnuniyetle mi karşılayor ? Hayret !

— Hayır, memnuniyetle değil hüzünle karşılayor; benim gibi !

Fıtnat Hanım acı acı gülümsedi : — Senin gibi !

Fakat Sacide israr etti : — Evet, benim gibi. Ve bir saniye sonra ilâve etti :

— Henüz vaziyeti kat'î sanmadığı için işi açarak seni üzmek istememiş, işte bukadar..

— Böyle diyelim. Fakat benim reddetmemi hiç hesaba katmıyor musun Sacide ?

— Babam kabul edince sen reddedemezsin !

— Buna neden bukadar eminsin ?

— Kendimi bildim bileli onun bir fikrine, bir kararına muhalefet ettiğini hatırlamayordum da ondan . .

— Güzel.. Ancak sen kendini bildin bileli de bukadar mühim bir mesele karşısında bulunmamıştık. Fakat sana şunu da söyleyeyim ki, şimdi hesaplarını yaparken pek mühim bir başka ihtimali de tamamen unutuyorsun.

— Yâni ?

— Evet, ya Halim Bey *(ânî bir işim zuhur etti. Hemen bu akşam İstanbul'a, oradan da Avrupa'ya dönmek mecburiyetinde bulunuyorum)* diyerek vedâa geliyorsa ?

— Bunun imkânı yok. Katiyen eminim.. Esasen ânî bir korku ile kaçmaya kalksa da beni görünce mağlûp olacak, kalacaktır.

Fıtnat Hanım bir cevap verecek miydi ? Biraz düşünceli görünüyordu. Lâkin onun birşey söylemesine imkân kalmadan birdenbire keskin bir zil sesi duyuldu. Ve iki kadın sanki bir insan içeri girmiş ve ilerleyormuş gibi, bu çıngırak sesinin kapıdan hücum ederek kendilerine varışını, kendilerini sarışını âdeta seyrettiler. Sacide : — Aman sen görünme anne, diye fısıldadı. Ve anne kapıyı açacak hizmetçiye lâzımgelen tenbihi yapıp kaybolmak üzere sessiz dışarı süzüldü.

II

Bir iki saniye sonra kapı açılıyor, fakat içeri Halim Bey değil Celâl giriyordu. Sacide : — Sen misin Celâl ? Sözlerini çok tabiî bir edâ ile söylemeye muvaffak oldu.

— Evet benim. Galiba birini bekliyordun ?

Sacide bu suale cevap veremeyerek bizzat kendisi sual sormayı tercih etti :

— Ne o, halinde bir fevkalâdelik var ?

— Senin de öyle.. Beni görür görmez yüzünün almış olduğu rengi bir bilsen. Hem niçin bana bukadar mütehayyir gözlerle bakıyorsun ? Bu apartmanda, bu odada beni görmeye alışık değil misin ?

— Sözlerini bir cevaba lâyık bulmuyorum : çünkü ne hayretlere düştüm, ne de rengim değişti..

— Sıkıntın bile yok mu ?

Sacide küçük salonun içinde gidip geliyordu :

— Sıkılmış olabilirim, diye söylendi.

— Bunda da çok haklısın.. Öyle ya, belki başka bir misafir bekliyordun?

— Belki ! . .

— O halde bu misafirin kim olduğunu tahmin etmek te tabiî güç bir iş değildir.

— Yine belki ! . .

— Fakat hayret ettim. Nasıl oldu da, kapının önünde bir otomobil durmamışken gelenin Halim Bey olduğunu sandın ? Sen böyle hatalar yapmamalısın ?

— Apartmanın üçüncü katındayız. Otomobil sesini mutlaka duymak icabetmez !

— Ama artık şimdi kulağın tetikte : Beyefendi hazretlerinin teşriflerini muhakkak fark edeceksin !

— Ümit etmek isterim ki bu biraz âdi muhavereye onun yanında da devam etmezsin Celâl . . .

Bu sözler bir koğuluşu çok andırıyordu. Fakat Celâl gitmedi, hattâ ayakta iken bir iskemleye oturdu. Ve nekadar asabî olduğu sade ellerinin hafif hafif titreyişlerinden belli olarak dedi ki :

— Vallah zavallı Sacide, kabalığımdan bu asîl ve muhterem, ve bahusus milyoner zatın yanında geçen gün kimbilir nekadar mahcup oldun ? Beni bu akşam yemeğine dâvet ettirmemeliydin ! Ya gelip aranızdaki tatlı münasahabelere Allah vermesin zehir katarsam, ya bir hâdise çıkarırsam ? Bunları niçin düşünmedin ? Bundan sonra hayatta daha tedbirli, tâbiri mazur gör, daha usta olmalısın !

Hakaretten yüze yenen bir şamar gibi Sacide kıpkırmızı olmuştu : — Ustalık bahsında bana verdiğin notu kırma Celâl.. Annem tenbihim hilâfına sana haber vermiş, dedi.

Celâl hızla iskemleden kalktı ve eline almış bulunduğu bir albümü masanın üzerine fırlatarak âdeta bağırdı : — Demek bu gece benim bilmemekliğim icabeden esaslı ve kat'î şeyler olacak.. Muvaffakıyetle neticelenmeleri benim bulunmama bağlı olan bu oyunların söylemek beyhude, Halim Bey'le oynanacak ! . .

Delikanlı durdu, yutkundu, acı acı güldü : — Yahut Halim Bey'e karşı oynanacak ! . .

— Azizim, sende muhakeme denilen şey kalmamış. Tarzı hareketimin mesuliyeti senindir. Çünkü mânasız bir kıskançlıkla içtimaî mevkii pek yüksek olan bir adama karşı çok kaba bir şekilde muamele ediyorsun. Ona gösterdiğim pek tabiî bir nezakete benim için tahammülü imkânsız mânalar veriyorsun.. Bunu ona da anlatıyorsun.. İşte bu akşam bulunmamanı istemiş oluşum bundandır ! . .

Celâl ileriledi, ona doğru yürüdü, ve yüzü genç kızın yüzüne çok yakın, gözleri gözlerinde, dudaklarında zehir gibi bir tebessüm, geniş omuzlarını kaldırdı; boynu kısık ve sesi boğuk, içini tamamen döktü :

— Haydi canım, çocuk mu kandırıyorsun ? Benim bulunuşumu neden istemediğini anlamayacak kadar budala mıyım ben ? Belki de balık daha tamamen ağa girmedi. Gireceği belki daha muhakkak değil. Belki yarın yine

Celâl'e avdet zarureti hasıl olur. Ona *(ben başkasına varacaktım ama herifin buna gönlünü edemedim. Bari yine senin karın olayım !)* diyerek avdet edecek değilsin ya ! Bunun için de oynanılacak ve belki becerilemeyecek olan komediyayı, yahut daha doğrusu dramı kendisinden gizlemek elbette daha muvaffıktır. Ne çare ki bu güzel hesabı, bu mâkûl fikri annen patavatsız - lığiyle berbat etti !

Sacide'nin gözleri şimdi erkeği kinle seyrediyor ve onun tâ yakınında bulunan sağlam ve levent vücudunun kokusu ve sıcaklığı benliğini sarsı - yordu. Celâl'in kollarına atılmak ve kendisinin olmak ihtirasını, yirmi üç yaşındaki kız hiçbir zaman bukadar kudretle hissetmemişti. Gözleri kinle yanarken olgun vücudu bu genç ve güzel erkeğe karşı aşk ve hasretle dolu, ürperiyordu. Bu zâaf ve iştiyakı hissetse ve bu zâaf ve iştiyaktan istifade etmek istese, Celâl onu geniş ve kudretli göğsü üstünde habsedebilir, ve bu suretle milyoner ve ihtiyar bir Halim Bey'i mağlûp eder, kovdurabilirdi. Lâkin o böyle birşey yapmadı, düşünmedi, bilmedi. Ve kinle gözleri yanan Sacide'nin cevabını mağlûp dinledi :

— Adam sende, dediğin gibi balık ağdan kaçarsa dünyada başka Celâl Bey yok mu ? Otuzuna pek yaklaştığı halde alacağı kadını ancak yarı tok yaşatabilmeye kadir, geniş omuzlu, uzun boylu ve dalgalı saçlı Celâl Bey'ler o kadar nadir midirler ki ? . .

Biraz çekilmiş, daha emin ve kudretli olmak için Celâl'den uzaklaşmış olduğu halde, dudaklarında donuk bir tebessüm, gözlerinde tezyif, böyle sormuştu. Fakat ufak ve sessiz Türe sokağında bir otomobil homurtusu duyuldu. Ve birden yorgun ve mahzun, Celâl : — İşte bu sefer o geldi. Allaha ısmarladık, -dedi-.

Sacide : — Gidiyor musun Celâl, diye fısıldadı.

— Merak etme, merdivenlerde karşılaşmayız. Yandaki odaya geçiyo - rum. Halim Bey buraya girince de hemen çıkıp giderim. Deminki sözlerimi afvet.. Nefsime hâkim olamadım. İnşallah mesut olursun, inşallah mesut olursun ! .

Dimdik ve sapsarı, Sacide bir cevap vermedi. Odada yalnız kalmasından bir saniye sonra da kapının zili çalındı. Sacide aynaya koştu ve bir saniye, daha güzel olmak emrini kendi kendine vererek aynaya baktı. Hayatının pek mühim bir anında idi, ve böyle mühim anlarda erkekler için zafere varmak üzere zeki olmak ve cesur olmak icap ettiği gibi, güzelliğinden başka bir kudreti ve silâhı olmayan bir zavallı kız için de imkânın son derecesinde güzel olmak gerekti. Ancak bu şarttı . . .

— *Devam edecek* —

İ Ç T İ M A Î Y A T

VİYANA ETNOGRAFYA MEKTEBİNE GÖRE

EKZOGAMİK MÜESSESENİN MAHİYETİ

ZİYAEDDİN FAHRİ

Muasır Etnografya mektepleri arasında Viyana mektebi ismi altında yadedilen istikametin Schmidt ve Koppers tarafından temsil edildiğini İçtimaiyat ve Folklor mensupları pek iyi bilirler. Aile sosyolojisi hakkında yapılmış etnografik tetkikler arasında bu mektebin fikirleri bilhassa dikkate değer. Aşağıda Viyana mektebinin, Ekzogami denen *"dışarıdan evlenme"* kanununun mahiyetini nasıl anladığını izah edeceğiz.

I

" Viyana Mektebi " nin müessisleri olan Schmidt ve Koppers, kendi izahlarına girişmeden evvel mevcut telâkkilere işaret ve onları tenkit etmektedirler. Bilhassa hücum ettikleri İngiliz etnografyacısı Frazer'dir.

Frazer'e göre başlangıçta sınırsız serbestî ve başıboşluk cinsî hayata hâkimdir. Sonra gaiyetçi (finalist) bir hareket, bu mutlak serbestînin zararlarını gösterdiği için mevzua olarak kabul edilen toplu - luk ikiye bölünmüştür. Bir bölümün âzaları artık kendi aralarında evlenmezler. Frazer bu mevzuanın doğruluğuna deliller göstermişti. Bunları tekrar - layalım : 1) Levira mevcuttur. Bazı halklarda kardeşi ölen kardeşinin karısını alıyor. 2) Bazı halklarda erkek karısının hemşireleri ile meşru münasebete girebiliyor. 3) Bazı halklarda karısının ölümünden sonra karısının hemşirelerini alıyor. 4) Bazı halklarda koca sağ iken karısı kocasının kardeşleri ile münasebette bulunuyor. Frazer bu delilleri göstermekle ne demek istiyor ? Demek istediği şu ki bu gibi vakıalar, ilk cemiyetin ikiye bölünmesinden kalma içtimaî müstehaselerdir. Bunlara dayanarak mutlak serbestî ve sonradan ikiye bölünme mevzualarını ispat edebiliriz.

Fakat bu deliller vasıtasızdır. Tektük misâller ise bize tatmin vermekten uzaktır. Bunların içinde levira (Lévirat), her nekadar mevcut ise de sebepleri kısmen iktisadî, kısmen içten evlenme hâdisesine bağlıdır. Cenup - merkez Avusturalya'sındaki bazı vakıalar, meselâ Dieri, Arabana kabilelerinde görülen hâdiseler, zahirde Frazer'i tasdik eder gibi görünür. Meselâ bu kabilelerde erkek kendi karısından başka diğer evli kadınlarla münasebet - lerde bulunabiliyor. Bundan Frazer nazariyesi lehine istifade edebilir mi ? Fakat acele etmeyelim. Bir tarafın bütün erkekleri öbür tarafın bütün kadınları ile münasebette bulunmuyor ki . . . Mevcut hâdisenin şartları vardır :

1 — Kadının kocası yoksa;

2 — Kocası muvafakat etmiş ise;

3 — Kadın muhakkak zaten evli ise;

İsmini zikrettiğimiz kabileler -ki bu gibi misâller belki başka iptidaî cemiyetlerde de bulunabilir- de bu şekilde münasebette bulunması caiz görülen kadına Pierrauru derler. Erkekler kendi kararlarından başka ancak bu sıfatı taşıyan kadınlarla münasebette bulunabilirler. Schmidt - Koppers, bu suretle Frazer'in mevzuasını çürüttükten sonra kendileri ile ayni düşüncede olan içtimaiyatçıları zikrediyorar : İngiliz sosyoloğu W. Thomas, Alman Wundt, İngiliz Westermarck başlangıçta mutlak cinsî serbestî, biraz sonra makul sebeplerden ötürü ikiye bölünme telâkkilerinin yanlışlığında ve vakıalara uygunsuzluğunda bizimle beraberdirler [1].

Başlangıçta cinsî hayatın hiçbir kayde tâbi olmadığı telâkkisi, eğer bir vakıa olmuş olsaydı, sonradan zümreyi faydalıdır diye ikiye bölen ve cemiyete zümre ekzogamisi sokan siyasî bir kuvvetin, devletin, aileye tesir ettiğini düşünmek lâzım. Halbuki vaziyet böyle değildir. Esas olan ailedir, devlet bilâhare başkalaşma (Differenzierung) hâdisesinin mahsulü olan bir müessesedir. Denebilir ki devlet aileye değil, aile devlete müessir olmuştur [2]. En ilk ve iptidaî olması gereken vakıalar mutlak cinsî serbestî (promiscuité) telâkkisinin bir vehim olduğunu, nekadar maziye gidersek gidelim, şu veya bu şarta tâbi bir aile hayatının bulunduğunu göstermektedirler.

Maamafih ailenin devletten önce bulunması, devletin aynı zamanda bulunmuş olmasına mâni değildir. Aile varken devlet te mevcuttur. Aile aynı zamanda siyasî şefler addedilebilirler. Zaten ailenin içinde devletin istidat (Anlagen) ve tohumları vardır.

Böylece vakıaların bize gösterdiği ilk aileyi inzibata tâbi bir müessese addedince bu inzibatların başında ve hepsine hâkim olanın ekzogami olduğu görülür. Gerçekten, iptidaî ailenin seciyesi ekzogam olmaktır. Bunun için toplanan vakıalara dikkat etmelidir. Wundt, ilk ailenin endogam (içeriden evlenen) ve monogam (tek karılı) olduğunu söylerse de endogami meselesinde aldandığına şüphe yoktur. Endogam olan aile, tekâmülün biraz sonraki halkalarında görülür. Wedda'ya dayanan Wundt aldanmıştır. İçtimaiyatçı Sarasin ve Selingmann bu görüşün yanlışlığını meydana koymuşlardır [3]. Keza Pygme'lerde endogaminin bulunduğu söyleyenlere de itimat edemeyiz. Buna ait bazı münferit hâdiseler olsa bile bunlar siyasî karakter taşırlar ve klan içinde tesanüdü arttırmağa vesiledirler.

---

[1] W. Schmid- W. Koppers, Völkor und Culturen, Erstea Teil, Gesellschaft und Wirtschaft der Wölker, 1924, Regensburg, Verlag von Jesebh Habbel, Sf. 148.

[2] Kz. Sf. 149.

[3] Kz. Sf. 151.

O halde ekzogami ilk ailenin ana hâdisesidir. Şimdi Schmidt ve Koppers bu hâdiseyi izaha başlayacaklardır.

II

Önce ekzogami çeşitlerini ayırmalıdır :

1 — Bazı halklarda totemik klanların ekzogamisi var.

2 — Bazı halklarda ayni klanda izdivaç sınıfları arasında görülür.

3 — Bazı halklarda mahallî, muayyen bir yerin sınırı içinde ekzogami var. Bunlardan iki evvelkisi üçüncüye nisbetle sonradır. Bu müellifler burada Durkheim'ın ve Gökalp'ın aksine olarak totemizmden ileri gelen ekzogamiyi ilk tanımayorlar. Totemizm esasen mevcut ekzogamiyi kuvvetlendiren tâli bir hâdisedir [4]. Bir hayvan, bir nebat veya bir tabiat eşyasını esrarlı bir menşe' sayan iptidaî, totteminin içtimaîleştirme kudreti sayesinde içtimaîleşmiştir.

Bu suretle mahallî (local) ekzogamiyi ilk sayan Sehmidt ve Koppers, klan içindeki evlenme yasağını izaha çalışıyorlar. Ekzogami kelimesini icat edip aile içtimaiyatına sokan Mac Lenan, hâdisenin sebebini, kız çocuklarını öldürmede bulmuştu. Fakat ekzogaminin olduğu cemiyetlerde çocuk öldürmeden eser yoktur. Lâkin bunu izah ederken neden en tabiî bir izahı kabul etmeyelim ? Ekzogaminin sebebi kan kardeşliğindedir. Haydi diyelim ki kabul.. Fakat neden ? Çünkü kandaşların evlenmesi sıhhate zararlı. Endogaminin cinsi bozduğu ileri sürülmüyor mu ? İki taraftan biri herhangi bir mareziliğe sahipse bu endogami ile gittikçe çoğalır. Gayet makul görünen, daha ziyade asrî bir biyoloji telâkkisine dayanan bu izahın ilk ekzogami için doğru olması onun tecrübe edilmesine bağlıdır. Şöyle ki mevzua olarak içinde evlenme yasağı olmayan bir ilk devre düşünmek, o devrede tam ve mutlak bir cinsî serbestî farzeylemek gerektir. Zaman ile bu serbestînin, endogaminin zararlı olduğu belirecek, ondan sonra klanın sıhhati namına buna yasak konacaktır. Böyle bir hal, ancak bizim surî mantığımızın eserdir. Vakıalarda buna cevap veren hiçbir şey yoktur.

Asıl izah edilmesi lâzım nokta, ikinci derecede ayrılıklara rağmen, bütün iptidaî halklarda ekzogami kaidelerinin yeknasaklığıdır. Bu yasak yeknesaklığının en asgarî şekli şudur :

1 — Çocuklarla ana ve babaları arasında, büyük ana ve babaları arasında, bazan manevî, kabullenmiş çocuklarla manevî ana ve babaları arasında;

2 — Kardeşler arasında;

3 — İlk derecedeki amca çocukları (hem ana, hem baba tarafından) arasında..

Bu yeknesaklık nasıl vücuda gelir ? Denebilir ki en ilk farzedeceğimiz ana bir kabilede ekzogami kaidesi vücude geldi, sonra zamanla bu kabile büyüyünce dal, budak salınca kendisi ile beraber ekzogamiyi etrafa yaydı.

Böyle bir düşünce de vakıaların izahı olmaktan ziyade kendi surî mantığı - mıza tatmin verecektir. Nihayet ekzogamiyi totemizm ile bağlayan Durkheim sonraki bir ekzogamiyi izah etmiş oldu. Spencer'e göre savaşlarda kız kaçırmak ekzogamiye meydan vermiş, ganimet malı olan kadınların klan kadınlarından daha gözde oluşu sonra da âdet halinde teessüs etmiştir. Bunun da hâdiselerle ilişiği yoktur. İlk cemiyetler kız kaçırma nedir bilmezlerdi. Wes - termarck ve Darwin, çocukluktanberi birbirine alışan insanların evlenmesine karşı bir tiksinme hissini ileri sürerler ki bu da tashiha muhtaçtır.

Scmidt ve Koppers bu telâkki çokluğu içinde en sonuncusunu elverişli buluyorlar. Cinsî ruhiyat ile iştigal eden İngiliz ruhiyatcısı Havelock Ellis ve İngiliz içtimaiyatcısı A. Erwoley de ilmî tetkikleri ile bu kanaati tashih suretiyle kabul etmişlerdir. Onlara göre beraberce büyümüş olanlar arasında evlenmeye karşı tiksinme vardır diyemeyiz. Daha ziyade evlenmeğe karşı âşk ve heves yoktur. Ellis'in bu düşüncesini, Schmidt - Koppers şu şekilde tadil ederek tamamlayorlar : Cinsî temayül çocuklukta mevcut değildir. Olgun - luk ile beraber başgösterir. Bu da birden olmayıp yavaş yavaştır. Bu yavaşlıktan dolayı bir arada bulunanlar, cinsî temayülün zuhurünü farkedemez - ler. Fakat bir arada yaşamayanlar bu yavaş ve tedricî tekâmülü farkederler.

Bu tadile rağmen ruhiyatçı nazariyenin noksan bir tarafı kalıyor. El - lis'in ve Erwoley'in fikirleri ancak aynı yaş ve nesil içindeki ekzogamileri izah edebilir. Fakat yaş ve nesiller başka ise ne diyelim ? Çocuk ile ana ve baba arasındaki ekzogami kaidesini bu fikir izah edemez. Gerçi yaşlar farklı oldukça cinsiyet duygusunun da o nisbette karşılıklı olarak zayif hissedileceğini, bazan hiç hissedilmeyeceği söylenebilir. Buna rağmen mesele tamamiyle izah edilmiş olmaz.

III

Schmidt ve Koppers burada asıl kendi telâkkilerini serdetmek fırsatını buluyorlar. Onlara göre işin esası ahlâka dayanır. Yaşlı nesil nüfuz ve oto - rite sahibidir. Genç ve yetişmekte olan nesil bu otoriteden mahrumdur. Yetişen nesil serbest, temayüllerine, insiyaklarına istediği gibi cereyan verir. Fakat uzviyet ileriledikçe ciddileşirler. Bu ciddileşme demek nefse hâkimiyetin artması demektir. Bu ciddileşme cenup Avusturalya'sında bir ananeye, bir merasime, âyine tâbidir. Yaşlı nesil bu nefse hâkimiyeti bir düziye kendilerine tatbik etmelidirler. Gençler yeni yetişenler onları bir nümune saymalıdırlar. Olgunların hâkimiyetlerini saydırmaları, yetişenlere nümune olmaları ile kabildir. Hâkimiyetlerini, nüfuzlarını muhafaza etmek isteyen ebe - veyn, çocukları ile hassî (sinnlich), insiyakî neviden münasebetlere giriş - mezler. Hassî münasebet, bir nevi saygısızlığı, otorite zayifliğini doğurur. Cinsiyet yasağının ruhunu bu noktada aramalıdır.

Fakat çocuklarla ana baba arasındaki yasağı böylece izah etmeyi kabul etsek bile kardeşler arasındaki yasağa ne diyelim ? Schmidt - Koppers bu - rada Westermack gibi düşünenlerin telâkkisini kabul ediyor : bir arada yaşamaktan dolayı kardeşler arasında cinsî duygu yokluğu karşısındayız. Buna bir de ahlâkî telâkkiyi ilâve edebiliriz. Çocuk ile ana - baba arasındaki yasağın sirayet suretiyle genişlemesi de akla gelir.

Schmidt - Koppers, nazariyelerinin çok ahlâkî ve lüzumundan fazla idealist olacağı hakkında muhtemel bir itiraza peşinden cevap veriyorlar. Gerçi Frazer ve Hartland, iptidaî kavimlerde birçok akraba münasebetlerinin bulunduğunu söylerler. Fakat bunlar doğru değildir. İşidilmiş, ekzantrik şeylerdir. Mevcut olsalar bile kıymetleri skandal olmaktır. Her cemiyette böyle vakıalar gösterilebilir. Ötetaraftan bu gibi vakıalar hangi tabiat halklarında görülüyor ? Bu halklar en iptidaî halklar mı, yoksa sonradan iptidaîleşmiş halklar mı ? Schimdt - Koppers'e göre bu gibi skandalların en iptidaî tabiat halklarında olabileceği tasarlanamaz. Bunlar olsa olsa, Ratzel'in ifade ettiği gibi, birer *amelevarî sefahettir*. Sonra serbest, kayıtsız fizikî münasebetle - rin -ki bunlar meselâ Afrika zencilerinde görülüyor- izdivaç ve ekzogami müesseseleriyle alâkası olmayacağı aşikârdır.

IV

En sonunda müelliflerimiz, idealist nazariyelerini şu mütalâa ile bağlıyorlar: ekzogami içtimaî inkişaf için mühim bir rol oynamış bir nâzım (regulatif) oluştur. O olmaksızın beşerî bir ailenin mevcudiyetine hükmetmek zor olacak idi. Zaten insan cinsi, onsuz yâni *dışarıdan evlenme* esası olmaksızın mağlûp olacaktı. Cinsî inzibatsızlık aynı zamanda fizik ve fiziyoloji bakımından da insan cinsini mahkûm edecekti [5]. Ekzogami yasakları saye - sinde insan ruhu kendinde idealize etmek kabiliyetini besledi. İdealize et - mek, cinsî mevzuu idealleştirmek ise fizik bir kuvvet yaratır. Güzel, iyi ve çalışkan bir şekilde cinsî faaliyette bulunmayı temin eder. Bu idealleştirme (İdealisierung) bir vehim, bir hayâl değildir. O bir *insiyakî mantıktır* ki ailenin şerefli ve büyük vazifelerinin ifasına yardım eder ve bize sevinç dolu, tek bir cinsiyet mevzuuna vakfedilmiş bir hayat yaşatır. Eğer ekzogami yasağı olmasaydı, yalnız cemiyette ilk otorite şekli olan ana - baba otoritesi hiçe inmekle kalmazdı, ayni zamanda kültür de teşekkül edemez, anaanenin nakli mümkün olmazdı. Hattâ aile kadrosunun büyümesi, başka içtimaî şekillerde yol açması da ancak *dışardan evlenme* prensipi sayesinde mümkün olmuş - tur [6]. Dar aile çerçevesini, başka bir aileden gelme fert ile büyültme, dar bir muhabbet çerçevesine büyük halk dalgasından bir katre katma, bize in -

[4] Kz. Sf. 228.
[5] Kz. Sf. 157.
6] Kz. Sf. 1

sanlığa giden yolu göstermiş, kan ve klan birliğinden çıkıp insanlık denizine girme için vesile vermiştir [7].

V

İşte Viyana Mektebi'nin ekzogami telâkkisi. Bu mektep heyeti umumiyesi itibarıyle realist olmaktan ziyade idealist bir etnografya telâkkisini temsil ediyor. Onun hakkında yapılacak tenkit, herşeyden evvel felsefî bir tenkit olacaktır : tabiatta, yâni içtimaî dünyada böyle bir " Finalität - Gaiyet „ var mıdır ? Viyana Mektebi buna evet diyor. Tenkidi daha ziyade derinleştirmek için diğer ekzogami nazariyelerini, meselâ Lenan, Spencer, Durkheim, Gökalp, Frazer.. ilâ, gibi etnografyacı ve sosyologların düşündüklerini görmek gerektir [8]. Toplu tenkit ancak bundan sonra mümkin olabilir.

---

[7] Müelliflerimiz bir Viyana çocuk masalının "Baba! sen annemle evlendin öyle mi? ben öyle yapmayacağım, bir yabancı ile evlenmeliyim!„ meâlinde olan şu parçası ile kitaplarının bu faslını bitiriyorlar: "Du hast es gut gehabt, du hast die Mama heiraten können, ich aber werde eine ganz fremde Person heiraten müssen;„ Sf. 157.

[8] Türk İçtimaiyat Mektebinin telâkkileri de dahil olduğu halde, bu hususta fikir edinmek isteyenler yakında intişar edecek olan « Ekzogami » nazariyeleri isimli eserimize müracaat edebilirler.

TARİH

SATUK BUGRA HAN MENKIBESİ VE TARİHİ*

M. F. GRENARD

Dutreûil de Rhins Hey'eti Seferiyesi hakkındaki eserimin üçüncü cildinde, evelce bu menkabenin oldukça fena yapılmış ve yanlış olan türkçe bir hülâsasını kısaca meydana koymuştum. Kitabeler Akademisi'ne göndermiş olduğum tam bir elyazması, buğün bana bu menkıbenin daha sarih bir rivayetini elde etmek imkânını verdi. Shaw'un, *A. Sketch of the turki language as spoken in Eastern Turkistan* kitabında birçok parçalarını çıkarmak ve tercüme etmek suretiyle neşrettiği, bendeki elyazmasına çok benzediğinden, ben bunu hülâsa olarak yazacağım. Bu ondan yalnız bazı uslûp teferruatıyla ayrılır ki ne gramer veya lûgat, ne de anlam bakımından vaziyetini göstermek önemli değildir. Yalnız yerinde, zikredeceğim bir fıkrası ehemmiyetlidir.

1889 da, XVII nci asrın ikinci yarısında aslî bir nüshasından kopya edilmiş olan bu elyazması 135 sahife kadardır, ve üç kısma ayrılır. Müellif birinci kısımda Abû-Nasır Sâmânî hikâyesini, ikinci kısımda Satuk Bugranınkini, üçüncü kısımda Satuk Bugra Han'ın haleflerininkini anlatır. Kolaylık bakımından ve iki defa ayni şeyleri tekrarlamamak için, birinci kısmın hülâsasını ikinci kısmına idhâl ediyorum :

" Allahın resulü Muhammed, Kanatlı Burak'a binmiş olduğu gece, göklerde şanlı peygamber simaları arasında hiç tanımadığı bir şahsiyet gördü. Peygamber, Cebrail'e bunun hangi peygamber olduğunu sordu ve melek ona : " Bu peygamber değil, siz rıhlet ettikten 333 yıl sonra fanî dünyaya inecek ve Türkistan'ı dininizin çevresi içine sokacak olan Satuk Bugra Han'ın ruhu olduğu „ cevabını verdi. Muhammed sonsuz bir sevinç duydu ve yere indi, hergün dininin müstakbel propagandacısı için dua etti. Türkler'in yurdunda İslâmiyet ışığını parlatacak olanın ruhunu gözlerile görmek için, eshap talepte bulundular. Peygamber onların niyazlarını kabul ederek dua etti, ve hemen başlarında Türk takyesi olan silâhlarını giyinmiş kırk atlı birlikte selâm vererek yaklaştı. Onlar, Bugra Han ve arkadaşlarının ruhları idi. Onlar arasında doğru yolda Türk sultanına rehber olmak için Allah'ın işaret ettiği Abu-Nâsır Sâmânî de bulunuyordu. Allah'ın emrile mu-

---

[*] *M. F. Grenard, Journal Asiatique 1900, cilt 15 ten çevrilmiştir.*

ayyen zaman gelince Hoca Abû-Nasır Sâmânî dünyaya geldi. Bu adam, çok dindar ve mütevazı, idare [1] ilminde ve mukaddes şeyleri tanımakta yeditûlâ sahibi idi. İdare edecek eyaletler [2] bulamadığından kâfirler topra - ğında hak dini yaymak için ticaretle meşgul olmağa karar verdi. Alış verişinden dünyalık bir kâr etmekten uzak olarak, o bütün kazançlarını, insanlara rahim sözünü getirenin ona bağladığı Rahim faziletlerini kazanmak için, hayır işlerine tahsis etti. Bir gece düşünda peygamberin ona : " Kalk, Türkistan yolunu tut, orada tekin (prens) Satuk Bugra Han islâm olmak için yalnız seni bekleyor „ dediğini görüyor. Abû-Nasır sevinmiş olarak, derhal oğlu ve üç yüz kişilik bir kervanla yola koyuluyor.

O zaman Kâşgar Sultanı'nın oğlu Satuk Bugra Han on iki yaşma erişmişti. Doğuş günü, şayanı hayret hâdiselerle nazarı dikkati celbetmişti. Yer deprendi ve dağ yamaçlarındaki kaynaklar kayboldular; kış olduğu halde bahçe ve çayırlar çiçeklerle örtüldü. Büyüye başvuran kâhinler, bu çocuğun büyüyünce Muhammed dinini kabul edeceğini anladılar. Onu öldürmek istediler; fakat annesi, onu Müslüman olacağı zaman öldürmek icabettiğini söyleyerek, buna karşı geldi.

On iki yıl sonra genç prens kırk arkadaşıyla birlikte ava çıktı. Bir tavşan kaldırıp o kadar bir şiddetle arkasından koştu ki arkadaşlarını gözden kaybetti. O zaman tavşan durdu, bir ihtiyar şeklini alarak prense : " attan in, sana diyecek iki sözüm var ! „ dedi. Bu adamı hiç görmeyen ve nereden çıktığını bilmeyen prens şaşkın olarak attan indi ve ihtiyarın önüne oturdu " oğlum, dedi; yolunu şaşıranları niçin takip ediyorsun ? Eğer siz Allah'ın iyi insanları seçerek çizdiği yola girerseniz bu ve öteki dünyada bahtıyar olursunuz. Ben size, sizi cehennemin ateşlerinden kurtarmak için geldim. „; günahkâr ve imansızlara yapılacak olan işkencelerin öyle müthiş bir resmini gösterdi, ki prens korktu ve ona, bu dinin hakikatlerini öğretmesini rica etti. Fakat ihtiyar ona " Allah'ın bunları öğretmekle mükellef kaldığı kimseyi hemen göreceksin!„ deyerek kayboldu. Bu esrarengiz adamın bir melek olduğunu kimse iddia edemez, fakat bunun daima yaşayan, görünmez âlemin adamı, İskender'in veziri Hızır'ın kendisi olduğu aşikârdır. Birkaç gün sonra Satuk Bugra Han, Endican'dan gelen Abû-Nasır Sâmânî'ye rastgeldi, bu adamın Hızır'ın ona gelişini haber verdiği kimse olduğunu anladı, itaatli bir kalble talimatını aldı.

Kâşgar hükümdarı ve beş yıl önce Satuk'un annesini almış olan amcası Harûn Bugra Han, yeğeninin dinden döndüğünü bildiğinden onu babalarının dinine çevirmek istediği ve ona bir put mabedinin inşasına, ölüm cezasi altında iştirâk etmeyi emretti. Niyeti istikametinin sırlarını haber veren Abû-Nâsır'ın irşadi dolayısiyla, Satuk memnun oldu ve netice olarak

---

[1] پادشاهلیق سلطنتی بی‌خوب بیلورایردی

[2] ولایت تاپماس لاریدا

bir câmiin yapılmasını düşünerek tuğlasını put mabedine getirdi. Ertesi gece rüyasında Harûn'u öldürmeye hazır bir vaziyette yakaladı. Fakat te - reddüt etti ve islâm olmasını ihtar ederek onu uykudan uyandırdı. Harûn reddetti. Satuk'un duası üzerine toprak yarıya kadar açıldı ve Harûn dizlerine kadar yere gömüldü. İkinci defa da reddetti ve boğazına kadar toprağa gömüldü. Üçüncü defa yere battı. Satuk, fecirde kıral idi ve İslâmiyet onunla beraber hüküm sürdü. Yeni hükümdar kâfirler için korkunç bir düşman oldu. Muharebede ağzından ateş çıkarak kâfirleri parçalayor ve kılıcını onlar üzerine çektiği vakit kırk adım uzanıyor idi. Doksan altı yaşma vardığı zaman kılıcının dehşeti, Belh'in önünden geçen Amuderya boylarina, cenupta Kış Kezek'e, şimalde Karakorum'a kadar, kâfirleri islâm dinine çevirdi [3]. Bir yıl Çin tarafından harp etmek için ata bindi. Allah'ın inayetiyle İslâmiyeti Turfan'a kadar yaydı. Fakat hasta düşmüş olduğundan artık daha uzağa gidemedi. Hastalığı esnasında yukardan aldığı bir emirle Kâşgar'a döndü [4]. Kâşgar'a girer girmez bu hastalığından 429 (1048) yılında öldü ve Artuc [5] ta Meşhed denilen yere gömüldü.

Satuk Bugra Han'ın, Hasan, İsen, Hüseyin ve Yusuf Kadir Han adında dört oğlu ve dört kızı vardı. Büyük kızı Nısb Türkân, Hik Mâdhî ile evlendi, ki bundan yalnız bir kızı dünyaya geldi. İkinci kızı Âlâ Nur, bir gece İsâ'nın annesi Meryem gibi ona ağzından bir damla ışık [6] süzülen Cebra-

---

[3] بوقسان التی یاشلریدا بلخ ینك الدیداکی عمودریا سینچه بو طرفی قیش کزك دیکان یرنچه شمال طرفی قراقوروم دیکان یرنچه شمهیرلری بوطرفی - هیبتیدن کافرلارنی مسلمان قیلیب.

Kezek, Seistan'ın bir köyüdür, fakat kış kezek bilmiyorum.

[4] بریل خطای طرفیکا غزاتفه اتلاندیلار خدای تعالی‌نك عنایتی برله طرفان ینچه مسلمان قیلدیلار اندین کسل بولوب طرفان ینك او یوز یکه یول بوالادی اغریق لاریدا کاشغرغه یانیك دیب بشارت بولدی.

[5] ارتوج = Artiş ارتیش Şimalde, Kâşgar civarında bir köydür. *Tarihi Reşidî*'de (1541 - 1547) de ارتوج yazılmıştır. Abu Nasr Sâmânî'nin defnedildiği (350 " 973 „ de) yer burasıdır. Tarihler, Peygamber'in ölümünden itibaren hesap edilmiş olmalıdır.

[6] اغزلاریغه برقطره نورتامیزدیلار.

Bu masal hıristiyan ananesinden daha az *Avesta* ananesini hatırlatır. *Avesta* ananesine göre Doughdo'nun sinesinde bir muhitten bir muhite inen ve ilâhî bir hâlenin hüzmesinden doğan Zaratuştra, Pourouchâspa ile evleniyor. Ayni vechile Yukarıda Bugra Han'nın doğuşundan önce ruhunun zuhuru masalı'nın, İlâhî unsur ve şahsiyetin mahvolamazlığı, beşeriyetten önce birnevi cin yaratmış olan ve devlerle mücadele etmek için bir müddet maddî vücudundan, ken mevcudiyetinden geçmeği kabul eden *Avesta*nın, fravachi (frahovi) nazariyesini hatırlatır. Bidayette İran âlemi içinde olan Cinî Türkistan'da zerdüştlük olmasa da Manihaizmin propagandacıları, yukarı Ortazamanda, mevcuttu. Böyle yaklaştırmaların yapılması iyi olmamakla beraber bundan netice çıkarmak da doğru değildir. Böylece Cuveynî'ye ve Yuen

il'in ziyaretini kabul etti. Vakti gelince bir oğul dünyaya getirdi. İstişare ve istihare edilen hakîm ve âlimler, bunun Ali'nin oğlu olduğunu anladılar ve ona Seyît Ali Arslan Han adını verdiler.

Bir takımları bu masalın hâl ve sebeplerini başka türlü anlatırlar. Derler ki : " Âlâ Nur, birgün evinin kapısı önünde gözlerini kendine dikip bakan bir arslan gördü. Bu görüş onu dehşete düşürdü, ter alnından inci taneleri gibi akmağa başladı ve bayıldı [7]. Mûcizevî çocuk yedi yaşına geldiği vakit, Âlâ Nur, Tuk [8] Bugra Han ile evlendilerdi. Bu izdivaçtan Muhammed Arslan, Yusuf Arslan ve Kızıl Arslan adında üç oğlu doğdu. Satuk'un üçüncü kızı Seyît Celâleddin Bağdadî'nin küçük oğlu ile evlendi, bundan Seyît Bahaüddin Şâmî'nin Hoca Muhammed Şerif, Baurcî ve İşan Hoca, Muhammed Şerif adında üç oğlu oldu. Sultan'ın sonuncu kızı Hediye Türkân, Seyît Celâleddin'in büyük oğlu olan Mîr Ziyaeddin ve Mîr Seyît Haşim ve Mir Seyît Celâl'in babası olan Seyît Alâeddin ile evlendi. Böylece Satuk Bugra Han ailesile birleşen bu Celâleddin Bağdadî [9], Şah Hasan adında bir Alevî'nin oğlu idi. Şah Hasan Şah Hüseyin'in, bu da Muhammed'in sıra ile Abdullah'ın, Fadl'ın, Talib'in ve nihayet Milâdî 818 de ölen sekizinci imam Ali Musa Riza'nın oğlu idi. Celâleddin'in küçük oğlu Bahaeddin Taşkend Seyîtlerinin aslı olmuştur, halbuki büyük oğlu Alâeddin, Cungarların metbuiyetinde Kâşgar'ı idare eden ve Hoca Muhammed Yusuf'un oğlu olan bizim müellif zamanında Hoca Hidayet-ullah [10] tarafından temsil edilen Kâşgar Seyîtlerinin ecdadıdır. Hoca Muhammed Yusuf'un babası Seyît Yusuf, babası S. Nurullah, babası S. Kasım Kalender, babası S. Yusuf, babası Haşım, bunun da babası Alâeddin'dir.

Hasan Bugra Han, Kâşgar hükümdarı olduğundan, Tchouktah Reşid,

---

yıllıklarına göre Uygurlar'ın ecdadı Buku Han birgün bir dağ üzerine düşen bir nurdan doğmuş idi. *Cengiz Han'ın Ceddi* hikâyesi de Zerdüşt'ün annesininkine tamamil ye benzer. Bu masalların menşei de *Avesta* mıdır? Bunda tereddüt etmekte haklıyız. Bununla beraber ben buna inanmağa temayül ediyorum, zira bunlar bana ne eski ne de türk-mogol menşeli olarak görünmüyor. Bunun menşeinin türk olduğunu düşünenler bence bunu isbat etmelidirler. [Türk destan ve rivayetlerinde sık sık rastladığımız bu ışık motifi hakkında topladığımız materyallarle ufak bir makale neşretmek niyetindeyiz, Çeviren].

[7] Malûmdur ki Ali " Allah'ın Arslanı „ olarak adlandırılır. Bu masal bana Bugra Han'ın birçok halefleri tarafından Arslan adını kısmen dindarane izah etmek arzusundan mülhem görünüyor.

[8] Müellif veya mürettip yanlışı olacak, Satuk olmalıdır (Çeviren).

[9] Bu menkıbeye göre dört İmam'ın 1000 yılında Hotan civarında şehit olması mevzubahistir.

[10] Hidayetullah 1693 yılında ölmüştür. Bu eserin tarihini veriyor. Bugünün hocaları Hidayetullah'tan ve binaenaleyh yukarıki şecere doğru ise Satuk Bugra Han'dan inerler ki biz bunu bilemiyoruz.

Nouktah Reşid ve Cegalu Khelkhalu Maçın [11] 30.000 kişi ile Kâşgar'ı muhasaraya geldi. Şehir kıtlığa uğradı. O zaman Hasan Yusuf, Kadir Han ve Ali Arslan Han bir çıkış hareketi yaptılar ve Yengi Hısar'a doğru kaçan kâfirleri mağlûp ettiler. Ali Arslan, arkalarından atıldı, onlara Urtang Kara'da yetişti ve ric'ata mecbur etti. Kendi hizmetine girmiş olan Oudjet'li [12] bir casus anladı ki yalnız namazda olduğu vakit yaralanabilir; bu esnada zavallı bir adam bile onun bir tarafından vurup bir tarafından geçirebilir. Bu işi öğrenmiş olan dinsizler Müslümanlar'ı, namaz vaktinde Kur'an'ın 48-inci suresini okurken yakaladılar. Ali Arslan idam edildi [13]. Karısı Bibî Miriam Hanım ve kızları, tehlikeye tutulmuş olduklarından silâha sarıldılar, kahramanca müdafaa ettiler ve yirmi beş dinsizi cehenneme gönderdiler. Fakat kalabalıktan bitkin bir halde olduklarından artık mukavemetlerinin son noktasına gelmişlerdi. Aralarındaki toprak ikiye ayrıldığı vakit onları düşmanların gazebinden kurtardı. Bununla beraber bunlar mağlûp ve Kukyar'a kadar takip edildiler. Kukyar'da, Sultan Hasan'ın bir oğlu, Osman Bugra Han helâk oldu, sonra Hotan'a [14] çekildiler. Yarkent şehri bir sözle İslâmiyete döndü. Prensler şehri takdis için dua ettiler. Yarkent, bu dua sayesinde kıyamet gününe değin yıkılmadan kurtulacaktır.

Bununla beraber batı ülkelerinden gelen elçiler, Türkistan'dan Hoca Abdullah, Taşkent'ten Hoca Ebû Bekir, Türkistan'ın hak dininden ayrıldığını bildirdiler. Kâşgar prensleri yola koyuldular ve İslâmiyet çevresine giren Türkistan şehrine vardılar. Bu mes'ut hâdise tantanalı bir âyinle, Sultan Hoca Ahmed Yesevî'nin türbesinde kutlandı . . Sonra Taşkent alındı. Ertesi yıl Hasan Bugra Han yeniden Türkistan'ı istilâ etti ve babasının muzaffer harplerini tekrarladı, her tarafta kâfirleri yendi ve islâmın kılıcı, Amu ırmağından Kulzum denizi (Kızıldeniz) ne değin bütün ülkeleri dolaştı. Birçok seneler sonra Kâşgar memleketinin irtidadını öğrenerek, dört İmam'ın yardımını niyaz için Yusuf Kadir Han'ı Medayin'de onların yanına gönderdi ve kendisi de Kâşgar'ı kuşatmak için hareket etti. Evelâ Tchuktah Reşid tarafından idare edilen müşriklere galip gelerek onları Yengi Hısar'a

---

[11] Elyazmada جكالوخلخالو ماچين Tchuktah ile muhalefette bulundu v. s... fakat diğer menkıbeler türlü kimselerin bahis mevzuu olduğunu gösterir. Khelhhalu, Maçin Hotan hükümdarı idi.

Tchuktah ve Nuktah (veya Tchukty, Nukty) bazen hükümdar prensler, bazen evvelkinin vezirleri gibi gösterilir. Ben bunların Budist ruhban sınıfının reisleri olduğunu sanıyorum.

[12] Hotan civarında bir köy.

[13] Dört İmam da namaz esnasında katledilmişlerdi, tezkere müelleflerinin istifade etmek istedikleri eski mahallî bir masal'ın mevcut olması muhtemeldir. Böylece *Mahabhârata*'nın XVI ncı (Mânsala Parva) türküsünde Krışna vect halinde bulunduğu zaman öldürülmüştür.

[14] چين شهريكا bir Çin şehrinden bahsedilmiyor. Bu tabir tezkerelerde daima Hotan'ı gösterir ve Çin-ü Maçin'in bir kısaltmasından başka birşey değildir.

kadar takibetti ve bu şehrin civarında Nouktah Reşid tarafından öldürüldü. Bu hâdiseler üzerine İmamlar'dan 24.000 kişi almış olan Yusuf Kadir Han Kâşgar'a vardı. Kâfirler, Hotan'a çekildiler. Yusuf onlara hücum etmek için 40.000 kişi ile oraya gitti. Yirmi dört yıllık [15] bir muhasaradan sonra şehri aldı ve Djegalou Khklkhâlou'yu öldürdü. Aldığı bütün ganimeti Han Arık - Kâşgar'la Yengi Hısar arası - boylarına götürdü, dine tahsis ettiği Tâzgun [16] köylerini satın aldı, Ali Arslan Han şerefine Kızıl [17] han - garını inşa etti ve dinin bu müdafiine yüksek vazifeler verdi. Nihayet müsterihane hüküm sürdüğü payıtahtına girdi „.

Benim elyazmam burada duruyor. Başka yerde anlattığım dört İmam hikâyesinin bir hülâsası Shaw'unkiyle ikmâl ediliyor. Kâfirler Hotan hücumunu öğrenmiş olduklarından İmamları katlettiler ve Yusuf bu şehri kat'î bir surette inkıyada almak için bir ordu ile geldi „.

Hakikî tarihe bizim Chansons de Geste'den biraz daha yaklaşmış bulunan bu tezkerede hakikat az bir tağyire uğramadığından böyle bir noktada şeniyeti bulmak gayet müşkildir. İş o kadar güçtür ki dünyanın bu köşesinin tarihi Çin ve Müslüman vak'a yazıcıları tarafından hemen hemen ihmâle uğramıştı. Malûmatın fıkdanı, bilhassa Türk Bugra Hanlar sülâlesinin menşeine çıkabilmek için kat'î bilgilerden fazla muhtaç olacağımız IX uncu asırda kendini hissettirir. Mavera-ün-nehr'in hâkimi bulunan ve Horasan'da kuvvetlenmek ve yayılmak isteyen Sâmânîler, onların mücadeleleriyle tamamen dağılmış bir halde bulunuyorlardı. Onlar şimal ve şarkın barbar ve müşriklerile pekâz alâkadar oluyorlardı, ve bunların vak'a yazıcıları da bunlar gibi bundan alâkasızdılar. Çinliler'e gelince, Tanglar sülâlesi başlangıcında denemiş oldukları gibi o zaman genişleme kudretini kaybetmiş bulunuyorlardı. Şimalde Uygur federasyonu, cenupta Tibet Devleti vasıtasile batı memleketleri (Si-yu) ile araları kesilmişti. Orta Asya hâkimiyetine hak iddia eden, ve imparatorluk haşmetini çok serbest olarak telâkki eden bu tehlikeli tebaya karşı kendilerini müdafaa etmek, oldukça müşkildi ve onu payıtahta değin de tehdit ediyorlardı. Çin de artık aralarında açık bir yol bırakmayan iki rakıp devletin ötesinde olup biten şeyler üzerinde rüyetini kaybetmişti, ve evelki asırda azçok muti tâbileri olan kavimlerin mevcudiyetini hatırlatmak için, uzun fasılalarla bir sefir geliyordısa da bu pek ender idi.

Bugra Han'ın menşeine ait meselenin hallini VIII inci asır tarihinde aramağa mecbur olduğumun sebebi budur. Hemen izah edeceğimiz veçhile bu prensler, Semiretchie ve VIII inci asırda Çinliler'in Tou-kiu dedikleri öz Türkler'in elinde bulunan Kâşgar mıntakasında hüküm sürüyorlardı. Al-

[15] Dört İmam tezkeresine göre kırk yıl.

[16] Kâşgar'ın 21 kilometre cenubunda bir nehir ve kaza.

[17] Yarkent yolu üzerinde, Yengi Hisar'a 38,5 klm.

taylar'a iltica etmiş olan Hunlar'ın dökünüsü olan Türkler'i burada pek âciz bir vaziyette görüyoruz. Oradan Turfan ve Kossogoli işgal eden hemcinsleri Töles'leri ezmek için 536 da, çıktılar; ve o zaman hemen bütün Mogolistan'ın hâkimi bulunan, Tunguz aslından bir kavim olan Juan-juan'lara karşı neticesi meş'um bir mücadeleyi iltizam ettiler. Bu iki muhasım arasında ezilmiş bulunan Töles'ler Türkler'e itaat ettiler. Türkler Si-ngan'ın-Yuan Wei imparatorlarıyla ittifak etmek için onların zaferinden istifade ettiler ve onların yardımı ile 555 te Juan-juan'ların hâkimiyetlerini oradan kaldırdılar. Bu imparatorluk birdenbire Amuderya'dan Baykal'a, Kırım'dan Sarınehir ağzına kadar genişledi; sonra ikiye ayrıldı: asîl olmayan birisile evlendiğinden dolayı prensler tarafından uzaklaştırılan hanedanın yaşlı kolu Semiretchie ve Cungari de müstakil oldu, Buhara'dan Kumul'a kadar Tarım havzasını ve Maveraünnehr'i tâbiiyeti altında bulundurdu. Garp Türkleri, dahilî idarelerine kuvvetle müdahale eden Çin'in metbuiyetini, hiç olmazsa 640 danberi kabul etmişlerdi. İdare çok müphem ve kararsızdı. Tâbi şehirler mükellefiyetlerini az sadakatle ifa ediyorlardı. Hükümdar ailesi prensleri birbirlerile muharebe, mücadele ve mukatele ediyorlardı. Garp kabileleri ekseriya şark kabilelerine karşı muharebe ediyorlardı. 699 da beş şark kabilesinden biri olan Türkişler'in reisi ayaklandı, Han'ı öldürdü ve 706 da Garp Türkleri'nin on kabilesinin hükümdarı olarak tanındı. İki oğlu arasında patlayan uyuşmazlık Şark Türkleri'nin müdahalesini celbetti. Bunlar Semiretchie'de kazandıkları bir zaferle garpteki yeğenleri üzerinde metbuiyetlerini tesis ettiler. Zaten onlar hemen evelkinden de daha ismî olan bu hâkimiyetten nazarî olarak asla vazgeçmemişlerdi. Bu hanedan değişmesi Türk kavimleri tarihi bakımından hiçbir ehemmiyeti haiz olmadı, ayni milletin sinesinde bir ailesinin yerine diğerinin geçmesinden başka birşey mevzubahis değildir. Şark Türk Hanı Kül-Tiğin yeni hanedana hususî bir düşmanlık göstermekten uzak olarak kitabesinde tasdik eder ki Türkişler Türkler'dendir, ve onlara hücum etmiş olmaktan kendisini mazur görür [18]. Ba-

[18] Çinliler bunları T'ié-lé adıyla kaydederler. Bunlar Uygurlar'ın aynıdır. Bunlardan bir kısmı Avrupa seferlerinde Hunları takip etmişler, ve Rusya'nın cenubunda yerleşmişlerdir. Bizans yazıcıları, V inci asırda (Priscus) ve V inci asırda M é n e n d e r bunları Οὐγουροι (on Uygur, Uygurlar'ın iki büyük kısmından birini, diğeri Dokuz Uygurlar'ı teşkil eder) . Οὐτιγοροὶ (Utiger اوتيكر), R a ş i - d e d d i n'e göre (On Uygurlar'dan bir kabile), Σαράγουροὶ (Sarığ Uygur ki bunların bazı kabileleri daha sonra Kuknor'nun garbında bulunur), Κοτριγουκοί veya Κουτριγουροί (?) adı altında tanıyorlardı. V inci asırda Maveraünnehir'i fetheden Ephthalit, Yeptalit, Hoa veya Ak Hunlar'la bu Töles'leri biribiriyle karıştırmamalıdır. Bunlar yakın akrabadırlar, fakat Çinliler bu sonunculara *T'iélé* değil *Hoa* tesmiye ederler.

na muhtemel görünüyor ki bir akrabalık bağı yeni prensleri seleflerile birleştiriyordu. Ne olursa olsun Türkişler'in muvaffakıyetleri çok sürmedi. Sulu Han Tibetliler'le birleşerek ve Maveraünnehr'de ve 737 ye [19] değin Tarım havzasında, Çinliler'e karşı muvaffakıyetli seferler yaptı. Arap coğrafyacısı Kodâma, bize Cürcan (Astrabâd yakınında) ı zaptettiğini söylediği Türkler'in hanı Sul (صول) , un kendisi olması muhtemeldir. Fakat Sarı ve Kara Türkişler arasında çıkan iğtişaş ve mücadeleler, mütekabilen bir tekin tarafından idare edilmiş olmak, Türkişler'i zaâfa uğrattı. Çinliler bunların işlerine karıştılar, Sarı ve Kara Türkiş kabileleri reislerini habsetmek suretiyle birân için asayışı temin ettiler. Araplar Maveraünnehr'e tekrar saldırmak için bu karışıklıklardan istifade ettiler, 738 de Maveraünnehr'i, 742-745 te Feragana'yı, ve 746 da Samarkand'ı zaptettiler.

Bu esnada Selanga boylarına iltica etmiş olan Töles'ler, 606 danberi Tokuz Oğuz (Wou-hou) veya Uugur (Hoei-hô) adı altında kuvvetli siyasî bir konfederasyon teşkil etmeğe muvaffak olmuşlardı. Tekrar 662 den sonra Türkler tarafından kovularak Kansu'nun şimaline çekildiler ve orada payıtahtları Kan-tcheou olmak üzere mühim bir devlet tesis ettiler. 742 de Şark Türkleri arasında hasıl olan dahilî ihtilâflar, Uygurlar'a kendi ırkının eski düşmanlarından öcalmak fırsatını verdi. Yetmiş yıldanberi muhtelif tesadüflerle Orta Asya'nın fethini takibeden Tibetliler'le, Türkişler'in yerini almağa çalışan Türk kabilesi Karluklar, Şark Türk hanına karşı isyan etmiş olan diğer Türk kabilesi Pa-si-mi veya Basmiller'le [20] ittifak ettiler. Bunca düşmanlara karşı Türkler mukavemet edemediler ve imparatorlukları yıkıldı. Uygur hâkimiyeti o zaman Altaylar'la Mançuri (Chi-Wei'lerin ülkesi) arasında yayıldı ve bugünkü Mogolistan'la Kan-tcheau, 745 de Bas-

[19] Türkiş Kagan Türkimiz budunımız erti, bilmedükin uçun, bizke yangılıkın uçun Kagan ölti «Türkeş Han bizlerden, bizim milletimizden idi, anlamadan bize karşı kusur ederek onların Han'ı öldürüldü„. (T h o m s e n, *inscr. de l'Orkhon*, P. 104; R a d l o f, *Alttürk. Inschr*, s. 13.). Kagan, çincede mümkin mertebe doğru olarak Ko - Han şeklinde geçirilmiş (transcription)tir. Arab ve İranlılar daha az doğru olarak Khâkân, Kaân şeklinde yazılarına geçirmişler (transécription) dir. Bu sonuncu imlâ hakıkî teleffuza daha yakındır. Hafif bir telaffuzun yerine geçen yumuşak (ğ) yazıda kayboldu. Nihayet en fazla kullanılan Khan kelimesi Khakan kelimesinin yerine geçti. Ben herkesin bildiği Khan'ı kullanmasını müreccah sanıyorum. Fransız Kırallarına bazen reis, roy veya roi denildiği gibi bunlara da bazen, Kagan, Hakan, Han denildiğini söylemek faydasızdır.

[20] Malûm olduğu üzere bu tarihten bir yıl sonra (arap menbalarında bu tarihte Sulu Kagan Sarı Türgişler'in reisi Külçür tarafından öldürüldü (Çeviren).

miller'in tâbiyetindenberi Urumçu'ya kadar Çungariyi [21] ihtiva ediyordu. Uygurlarla ittifak aktederek Karluk reisleri şeklen kendilerini garbin prensleri ilân etmişlerdi. Halbuki müttefiki kendisini Şark'ın [22] prensi ilân etmişti. Şüphesiz biz Karluklar'ın onbir Uygur kabilesinden dokuz köklü kabileyi ve Basmiller'i teşkil ettiğini görüyoruz. Fakat orada yalnız Ötiken dağlarında (Khangay ?), en uzak şarkta, oturan ve hakikatte Uygurlar'a tâbi bulunan Karluklar'ın küçük bir kısmı mevzuıbahistir. Lâkin Tarbagatay ve Çungarı'nın garbinde yerleşmiş olan halkın ekseriyeti Chehou (Yabgu ?) unvanını taşıyan ve Tanglar sarayına muntazaman elçiler gönderen müstakil bir başbuğları oldu. Evvelâ müttefiklerile tam bir maharetle iyi münasebetler tesis ederek yaşadı, fakat 756 dan itibaren kuvvetli olduğunu hissederek ve ilzamlarına artık düçar olmağı istemeyerek onlarla bozuştu ve uyuşmaksızın Orta Asya'ya olan ihtirasları Uygurlar'la çarpışan Tibetliler tarafına geçtiler. Tibetliler, Çin'de zuhur eden müthiş bir isyanı şiddetle müdafaa ettiler, ve Uygurlar kılıçlarını imparatorun hizmetine tevdi ettiler. Dost, düşman herkesin Şarkta meşgul olmasından istifade ettiler. Daima Sarı ve Kara diye ikiye ayrılmış olan Türkişler üzerine atıldılar, ve 766 da Çû [23] nehri üzerinde onların yerine yerleştiler. Onlar böylece Türkişler hâdisesile kesilmiş olan bağı yeniden düğümlemekten başka birşey yapmayorlardı, zira onların başbuğları 671 de ölen garp Türkleri hanı Achına Poutchen'in doğrudan doğruya neslinden geliyordu. Bunun oğlu Hou-Selo ve torunları, ailenin diğer bir kolu için iktidarı müteakip otuz yıl içerisinde muvaffakıyetle mücadele ediyorlardı. Bizzat Puçeni, kendisi gibi Chitienmi Khan neslinden gelen Achina Helou tarafından takaddüm ediliyordu. Achina Helou yüksek iktidarı zaptetmeden önce ona Tulu Han (646) ın tevcih ettiği Che-hou lâkabile ayni zamanda Karluk ve birçok Türk kabilelerine icrayi hükmediyordu, Tang sülâlesi yıllıkları, Achina Hélou gibi yeni bir sülâlenin culûsundan bahsetmezler. Bilâkis orada başka bir yerde Karluk başbuğlarının Tukyu hükümdar ailesinden çıktığı okunur. Zaten Achina (yâni Tchené) esaslı olarak Türk ırkının efsanevî ceddidir. Bundan ötürü Karluk başlarının Türk kanından gelmiş olarak nazarı itibara alınması icabeder. Burası üç Karluk kabilesinin şarkta garpta vaziyete göre tâbi veya müstakil komşuları oldukları tam Türk denilen kabilelerden farklı bulunmalarına mâni teşkil etmez. Bunlar VII nci asırda Urumçi (Pé-t'ing) nin şima-

[22] B i t c h o u r i d e, *(An. des T'avg* de, I. 384.

[23] B i t c h o u r i n I. 338.

[24] B i t c h o u r i e *(An. des. T'oug)* de, I. 372, 381, 383 437, 438.

[21] Urumçı yakınında ordugâh kurmuş (An. des T'aug, B a t c h o u r i n e, s. 333; T h o m s e n, *Inscp de l'Orkhon*, s. 123; ve R a d o l f, *Alttürk inscr*, s. 59. " *Basmıl idıkut ugışım buduni*). T h o m s e n ve R a d o l f tercümesinden her birine göre de Basmıllar Türk'türler. Zaten otlaklarının durumu da bunu isbat eder.

li garbîsinde kâin Altay'ın garbinde, Şimal-cenup istikametine müteveccih Por-koutchen ırmagıyla sulanmış bir bölgeyi işgal ediyorlardı. Bu bölgenin İli ülkesi olmadığı muhakkaktır, bu ancak Tarbargatay olabilir. Müteaki - ben Karluklar azar azar cenuba doğru yayıldılar, ve nihayet 766 da, gördüğümüz gibi kısmen Semireci'ye taşındılar ve birçok Türk oymaklarını kendilerine kattılar ve ötekilerini de Uygurlar nezdinde sığınak aramağa mecbur ettiler. İhtimâl o zaman Uygurlar'ın hâkimiyeti garbî Çungarya üzerinden Balkaş'ın şark ucuna ve Kulca'ya kadar uzanıyordu. Bu hâkimiyet bu hudutları asla geçmedi, zira biz biliyoruz ki Kopal, Karluk Türkleri Devleti içerisinde bulunuyordu.

— Bitmedi —

Fransızcadan çev : **OSMAN TURAN**

E D E B İ Y A T

MİLLÎ EDEBİYAT DEVRİ ŞİİR SAHASINDA ÂŞIK TARZI TESİRLERİ

FEVZİYE ABDULLAH

I

Türkler'in, Milâdî VIII inci asırdan itibaren islâmlarla temasa geldiklerini, XI inci asırdan başlayarak islâm medeniyeti tesirinde MüslümanTürk devletleri kurduklarını biliyoruz. Türkler, islâm medeniyeti çevresine girdikten sonra, bu tesir neticesinde maddî ve manevî hayatlarında vücuda gelen değişiklik, edebiyatlarında da kendini gösterdi; bu suretle islâmî bir Türk edebiyatı başlamış oldu.

Gün günden inkişaf eden, daha ziyade Arap - Acem kültürüyle beslenen bir zümrenin bedîî zevk ve heyecanlarını tatmin eden bu muayyen zümre edebiyatı -Divan edebiyatı- yanında, eski kavmî hususiyetleri yaşatan edebiyatın islâmî bir renk altında devam ve inkişaf etmemesi imkânsızdı.

İslâmiyetten sonra, bir yüksek sınıf edebiyatının teşekkül ettiğini düşünerek kullandığımız bu halk edebiyatı tâbiri umumiyetle, telâkkileri muhtelif halk zümrelerinin vücuda getirdikleri edebiyatlara, Bektaşî edebiyatı gibi dinî-sofiyâne zümreler edebiyatlarına, umumiyetle tasavvufî halk edebiyatına ve âşık tarzına şâmildir.

Âşık tarzı, halk edebiyatının zümreleri arasında en çok mahsul veren, en çok sevilen, hattâ yabancı unsurlar edebiyatına bile tesir eden [1] bir zümre edebiyatıdır.

Prof. Dr. Fuad Köprülü, *Âşık tarzı'nın menşe ve tekâmülü hakkında bir tecrübe* adını taşıyan makalelerinde âşık edebiyatını, *" bizde halkıyat denilen marifet şubesinin şümulü sahasına giren şifahî halk edebiyatı ile, tarihi edebiyatın başlıca tekik mevzuunu teşkil eden klâsik hâs edebiyatı arasında üçüncü bir silsilei mahsulât "* [2] diye tarif ediyor.

Asıl halk edebiyatıyle klâsik edebiyat arasında mütavassıt bir kategori addedeceğimiz bu edebiyat, divan edebiyatının yanında ihmâl edilmekle beraber, yanyana yaşamakta bulunduğu bu edebiyata tesir etmekten de geri kalmadı. Bilmukabele, onda da divan edebiyatı tesirleri görüldü.

Son asırlar zarfında cemiyetin bünyesindeki değişiklikler, edebiyatta da kendini gösterdi, divan edebiyatı, yaşayamayacak bir hale geldi. İşte,

[1] Prof. Dr. Fuad Köprülü, *Türk edebiyatının Ermeni edebiyatı üzerine tesiri, " Edebiyat Fakültesi Mecmuası "*, c. II, s: 1-30, 1922.

[2] *Millî Tetebbüler Mecmuası*, c. I, sayı 1, s: 1, 1331.

divan edebiyatının zayıfladığı, yıkılmaya yüz tuttuğu devirlerden itibaren, halk edebiyatına bir ehemmiyet verilmeye başlandı. İlk defa olarak *1914* te yine Prof. Fuad Köprülü, âşık tarzına ait onbir makale neşrettiler. *İkdam* gazetesinin, *Mübâhesât-ı lisânîye ve edebîye* adını verdikleri sütunlarında *Sazşairleri* umumî başlığı altında dercedilen bu makalelerde, *sazşairleri, âşık tarzı'nın menşe ve mahiyeti, nasıl bir hayat şeklinin ifadesi bulunduğu, âşık teşkilâtı ve âşık fasılları, sazşairleri hakkında tarihî bilginin noksanlığı, bu tarzda şive ve lisan vezin ve şekil* gibi meseleler üzerinde durdular [3].

Prof. Fuad Köprülü bu makalelerinden sonra yukarıda bahsettiğimiz *Millî Tetebbüler Mecmuası*'ndaki tetkiklerinde " *her devir edebiyatının tetkikinde muhtelif zümrelerin mahsulâtını ve onlar arasındaki daimî hulûl ve nüfuzu esbap ve âvamilile ayrı ayrı tetkik ederek şeniyet-i bedîiyeyi kemal-i sadakatla izah etmek usulü* „ mün lüzumundan bahsediyordu.

Bu düşüncelerle yazılan *Âşık tarzı'nın menşe ve tekâmülü hakkında bir tecrübe* den anlaşılıyor ki: aşık edebiyatı, her asırda yüksek sınıf üzerinde tesirsiz kalmamıştır. Sazşairleri, bilhassa IV. üncü Murad devrinden sonra çoğalmışlardı. IV. üncü Murad'ın ve vezirlerinin, müsahiblerinin halk edebiyatına gösterdikleri rağbet, Evliya Çelebi'nin sazşairlerine karşı duyduğu meftuniyet yine Evliya Çelebi'ye istinaden sadırazâm İbşir Paşa'nın sadaret alayında mevcudiyetini bildiğimiz Çökürcüler, bize, âşık tarzı'nın yüksek sınıf arasında nasıl ehemmiyet kazandığını gösteren misâllerdir.

Aynı rağbet XVIII inci asırda da devam ediyor. Hattâ dördüncü Mehmed'in kadınlarından Afife Sultan bile bu tarzda bir şiir yazıyor.

Bu tarz, bilhassa Karacaoğlan, Âşık Ömer, Âşık Garip, Gevherî gibi büyük şahsiyetler yetiştirdikten sonra, eskiye nazaran daha çok ehemmiyet kazanmağa başlayor.

III. üncü Selim'in, II. nci Mahmud'un musıkî âlemlerinde bile büyük bir rağbet alıyor. Âşıklar arasında anane kabilinden devam edip gelen bilgiye göre, Sultan Mahmud zamanından, Abdülâziz'in saltanatının sonlarına kadar âşıkların muntazam teşkilâtları, esnaf loncaları olduğu malûmdur.

---

[3] Prof. Dr. Fuad Köprülü : I. *Sazşairleri*, İkdam, 21 Mart 1914-1330, No. 6147 — II. *Âşık tarzının menşe ve ehemmiyeti* : 25 Mart 1914-1330 — III. *Âşık tarzı hangi şekl-i hayatın ifadesidir:* 29 Mart 1914 - 1330. — IV. *Âşık tarzı hangi şekl-i hayatın ifadesidir :* 30 Mart 1914 - 1330 — V. *Âşık tarzı hangi şekl-i hayatın ifadesidir:* 6 Nisan 1914 - 1330 — V. *Malûmat-ı tarihîye :* 19 Nisan 1914 - 1330 — VII. *Âşık tarzında şive ve lisan:* 24 Nisan 1914 - 1330 — VIII. *Âşık tarzında aruz vezni :* 8 Mayıs 1914 - 1330 — IX. *Âşık tarzında millî vezin ve şekiller:* 18 Mayıs 1914 - 1330.

İşte, halk eedbiyatına olan bu rağbetin tesirleriyle, âşık tarzının nüfuzu, münevver sınıf üzerinde divan edebiyatının teşekkülü devirlerinden başlayarak gün günden inkişaf etmiştir. Gerçi divan edebiyatı devrinde, âşık tarzındaki şiirler ekseriyetle, bu tarzı tezyif ve tahkir için yazılıyordu; böyle olmakla beraber, samimî olarak âşık tarzında yazılmış şiirler de vardır, hece vezniyle bir türkü yazan Nedim gibi.

Tanzimat devri muharrirlerinde umumiyetle şu fikir hâkimdi: eskiyi yıkmak.. Onların, Garp tesiriyle yeni şekiller ve neviler getirirken halk edebiyatını ihyâ etmek gayesinde olmadıkları müteaddit misâllerden anlaşılıyor..

Bu devirde, Akif, Edhem Pertev ve Münif Paşalar, Namık Kemal ve Ziya Paşa, bu tarzın tesirinde kalarak bazan hece vezniyle, dörtlüklerle, şiirler yazdılar. Fakat bunlar, halk edebiyatı tesirlerini ruhta değil, daha ziyade şekilde gösteriyordu.

Tanzimat devrinde bu tarzda en muvaffakıyetli bir örnek olarak, Edhem Pertev Paşa'nın Mahmud Nedim Paşa hakkında yazdığı destandaki (*Millî Tetebbüler,* s: 31-32) :

Devâdır kan yutma dertli özüme — Cilâdir ağlamak yaşlı gözüme,
Bir nazar eyleyen soluk yüzüme — Der ki âşıkların biriyasıdır..

dörtlüğü alınabilir. Fakat bu destanda da, tanzimat devrindeki diğer bu tarz şiirler gibi duraksız mısralara, yarım kafiyelere rastlanmayordu.

Âşık tarzı'nın divan ve tanzimat devirlerindeki mevkiini anlatabilmek için, Prof. Fuad Köprülü'ye istinat ederek verdiğimiz bu izahattan sonra edebiyatı cedîde ve millî edebiyat devirlerine geçebiliriz.

*

Servetifünun devrinde âşık tarzı tesirleri

Bu devirde yetişen Türk şairleri, eserlerinin taşıdıkları karakter itibariyle, birbirlerinden, oldukça bariz bir şekilde ayrılırlar. Bir taraftan Tevfik Fikret, bazan sâde, bazan ağır bir lisanla şiirler yazdı, lisan bakımından, onun şiirlerinde bir müvazene pek görülmez.. Aruz, Fikret'in elinde oldukça millîleşti, ki Akif'in, daha sonraları Yahya Kemal'in aruzla ve öz türkçe olarak yazdığı ahenkli şiirler, ilk örneklerini Fikret'le vermiş demektir. Fikret'in şiirlerinde vezinde, üslûpta, ruhta, hattâ şekilde olsun âşık tarzının hususiyetleri görülmez.. O, çocuklar için yazdığı *Şermin* adlı kitabında hece veznini kullanmakla beraber, bunda, belki o mevzuların hususiyeti, yine o mevzuları ifade için kullanılan dil, bu veznin istimalini icap ettirmiştir

Cenap, esasen halk edebiyatına taraftar değildi; hece vezniyle yazılmış, bir şiirine bile rastlayamayoruz. O, hece vezninin âhenksizliğini de muhtelif vesilelerle söylüyordu; lisanda da, öz türkçe kelimelerin kullanıl-

masını hoş bulmayordu; hattâ *Servetifünun*'da neşrettiği bir makalede Ali Canib'e karşı " *ben, Mavera-ün-nehir'de bilmem kaç sene evvel çiğnenmiş kelimeleri ağzıma almaktan, -ayıp değil a- iğrenirim. Geriye dönmeye aklım ermez. Hattâ hamiyyet hatırı için bile.* „ [4] diyordu.

Bu tarz düşünen bir şairin, halk edebiyatını okumayacağı, aşık tarzı tesirinde örnekler veremeyeceği çok tabiîdir.

Bu devirde, Mehmed Emin de şiirde, kendine hâs, hattâ kendini devrindekilerden ayıran bir hususiyet gösterir.. O millî vezinle yazdı, fakat bu vezin, ekseriya, Türk edebiyatında ötedenberi kullanılan muayyen kalıplar değildi.. Onun şiirini, evvelâ âhenk itibariyle yadırgadık.. Mevzular, daima aynı gaye etrafında toplanır : türkçülük, kahramanlık, içtimaî mahiyette ahlâk dersleri gibi.. Lisan sâde, kullanılan vezin hece olmasına rağmen, bu şiirler âşık tarzı şiirlerine katiyen yaklaşmayordu.

Servetifünuncular'ın tanzimatçılar kadar, Ziya Paşa, Recai zade, veya daha evvel Akif, Edhem Pertev, Münif Paşa'lar, Manastırlı Faik kadar da âşık tarzı tesirinde türküler, destanlar yazamadılar.

Servetifünun Mecmuası kolleksiyonlarını karıştırınca, bu tarz hakkında ne bir tetkike, ne de bir şiirin neşrine rastlayabiliyoruz. Yalnız Muharrem imzasını taşıyan bir türkü bu hususiaki yegâne parçayı teşkil ediyor [5].

Servetifünun devrinde edebî hayata atılanlardan ancak Rıza Tevfik'i alabiliriz. Yalnız *Servetifünun* devri için değil, son devrin bu tesiri benimseyen mümessilleri arasında da, Rıza -Tevfik'i ön safta almak doğru olacaktır. Bunun için, esas mevzuumuzu teşkil eden *millî edebiyat devrinde âşık tarzının tesirleri*'ne geçmeden önce, Rıza Tevfik üzerinde biraz durmayı faydasız bulmayoruz.

Şairin *Serab-ı Ömrüm* adını taşıyan ve bir dostu tarafından şiirlerinin toplanıp neşriyle meydana gelen eserinin mukaddimesinde, yazmış olduğu hususî bir mektubundan alınarak dercedilen kısım, bu hususta zikre değer : " *asıl millî Türk vezninde, millî Türk şeklinde, İstanbul lehçesiyle, şi - vesiyle ve zevkıyle yazılmış olan bu şiirlerin ilk nümuneleri matbuat âleminde intişar etmezden evvel samimî dostlarımın meclisinde marûf ve indinde makbul idi. Meşrutiyetten evvel basılanları da vardı. Meşrutiyet ilânını müteakip birer ikişer neşrolunmaya başladı ve umumun teveccühünü kazandı. İlk basılan divanımın Anadolu, ve bilhassa Kozan cihetlerinde bazı âşıklar tarafından sazla okunduğunu gazeteler rivayet ettiler* „ [6].

---

[4] Sadeddin Nüzhet : *Cenap Şehabeddin*. Yeni Şark Basımevi, 1935. (s: 60)... *Servetifünun Mecmuası*, No: 1422, 18 Ağustos. 1335 deki Ali Canib'in makalesinden naklen.

[5] *Servetifünun Mecmuası*, c. II, s. 197, 1308.

[6] Rıza Tevfik : *Serâb-ı Ömrüm*, Kıbrıs - Lefkoşe : 1934.

Bu ifadeye göre, şairin bu yoldaki şiirlerinin Meşrutiyet'ten sonra basıldığını düşünürsek, onları millî edebiyat devrine ait göstermek icap ediyor; fakat bunların, Meşrutiyet'ten evvel de malûm olduğu kaydına göre, edebiyat cedîde çerçevesi dahilinde nazarı itibara alınması belki daha doğru olacaktır.

Serab-ı Ömrüm, koşmalar, divanlar, nefesler ve türkçe şiirler olmak üzere dört kısma ayrılmış gibidir. Rıza Tevfik'in âşık tarzındaki şiirlerine bilhassa ilk kısımda rastlayoruz, nefesler, daha ziyade Bektaşî edebiyatını alâkadar ettiğinden, mevzuumuz dışına çıkmamak için üzerinde durmayoruz, bu nefeslerde de esasen Dertli tesiri olduğu gibi, Yunus Emre'nin nüfuzu da kuvvetlidir; hattâ, onu takliden yazılmış bir şiir bile vardır :

Yüce dağlar ardından
Deniz aşırı geldim
Evliyalar yurdundan
Selâm tapşırı geldim.

Ulu bir şara vardım
Dosta armağanım var
Erenlerin bağından
Güller devşürü geldim.

Bozbulanık bir çaydım
Aşk iline baş vurdum
Çalkanıp sefa buldum
Süzülüp duru geldim.

Yunus'un toprağına
Vardım yüzüm sürmeye
Sildim gönül pasını
Yunuben arı geldim.

Cûşe geldim çağlarım
Âşık oldum ağlarım
Canda coşan esrarı
Döküp taşırı geldim.

Rıza Tevfik Allah'tan
Ayrılma ol dergâhtan
Ben kurtuldum günahtan
Eğriydim doğru geldim.

(s: 54-55)

Kitapta, nefes'lerden sonra gelen türkçe şiirler kısmında, âşık tarzı tesirlerine, hiçbir şekilde tesadüf edemiyoruz. Ekserisi aruzla yazılan bu şiirlerin :

Ne görürsem hazin, melâlâver *Ne görürsem o yâri andırıyor.*

gibi mısrâlarında bazan Hâmid tesiri sezilmekle beraber daha ziyade Tevfik Fikret'e benzeyiş bilhassa aşkî mahiyetteki şiirlerde bariz - dir. Bu iki şairin, aruzu kullanış tarzları, her ikisinde de his ve hayâllerin pek derin olmayışı, yakınlık noktalarını teşkil eder. Bilhassa *Issız Gecelerdeki* :

Düşürür zihnimi endişeye sevdâ-yi leyâl *O mehâbetli karanlıkları ben çok severim*

gibi, Fikret'in ruhu gömülü olan mısrâları, daha birçok şiirlerinde bulabiliriz.

Bizim burada üzerinde duracağımız, onun âşık tarzı tesirindeki şiirleridir ki bunları bilhassa koşmalar ve divanlarda görüyoruz.

Koşmalar, kitabın birinci kısmını teşkil eden on parçadan ibarettir. Dörtlüklerle yazılan, kafiyelenme itibariyle birinci dörtlük *b a b a* veya *a a a a* olan, diğer dörtlüklerde son mısrâlar *a*, ilk üç mısrâ ise kendi aralarında kafiyeli bulunan bu şekilde, hece vezninin 6+5 ve 8 li ölçüleri kullanılmaktadır. Daha ziyade ferdî hislerin iafdesinde kullanılan koşmalar âşık tarzının en mebzul bir şeklidir.

Rıza Tevfik'in koşmaları 6+5 vezniyle yazılmıştır. Bunlar, mevzu, kafiyelenme tarzıyle de koşmaya uyar. Fakat, ruh itibariyle, bu koşmaların bazıları, halk tesirinden biraz uzaktır. Bunlar ne halk edebiyatı, ne de münevver - sınıf edebiyatı vasıflarını tamamen taşıyorlar. Her iki zümre şiirlerinin de hususiyetlerinin imtizacından ibarettir. Bu şiirleri, bu iki zümreden hangisine idhâl etsek, hata yapmış olacağımızı sanıyorum. *Göz âşinalığı, Hummay-i aşk, Enaiyet_i aşk, Gel daha yakın gel* başlığını taşıyan bu şiirleri, halk şiiri ile münevver - sınıf şiiri arasında mütavassıt olarak almak en doğru olsa gerektir :

Değil mi ? bir zaman genç idim şendim, — *Dilberler içinde seni beğendim,*
Gel nazlı sevgilim ! . gel dilpesendim ! — *Bana naklet eski şen hayatımı !*

dörtlüğünü buna bir misâl olarak gösterebiliriz. Bazı koşmalarında, bir kül halinde olmamakla beraber, müfrit bazı dörtlüklerinde teşbihler, kullanılan kelimeler, kırık dökük kafiyeler ve âhenk bakımından görülen hususiyetler, bu parçaları, âşık edebiyatına oldukça yaklaştırır :

Seni ilk gördüğüm o gündenberi — *Gamla geçirdiğim demleri saydım*
Diyar diyar gezip ben şimdengerü — *Coşkun sular gibi hep çağlasaydım..*

Diyar diyar gezmek, coşkun sular gibi çağlamak tâbir ve teşbihlerine âşık tarzında çok rastlandığı gibi, şart sığası da bu tarz şiirlerde hemen hemen her zaman kullanılır :

Dosta doğru gider yollarım olsa, — *Kayık oynatacak göllerim olsa,*
Bülbül gibi şakır dillerim olsa, — *İçi dolu ördek inen kaz inen.*

Sürsem safayı da kışnan yaz inen..

Alçım alçım sürme olsam, — *Yar gözüne sürse beni,*
Al benekli keten olsam — *Yar boynuna sarsa beni..*

Bence, bu şart sıygasının istimâli, bu tarz şiirlerin taşıdığı samimîyeti, lirizmi yaratmakta bir rol oynuyor gibidir.

Coşkun sular gibi hep çağlasaydım

mısraında da her bakımdan saydığımız hususiyetler vardır.

Rıza Tevfik'in koşmalarında Karacaoğlan, divanlarında bilhassa Dertli tesiri görülüyor; bu benzeyişi, bazan kafiyenin aynı oluşu vücuda getirmektedir; Karacaoğlan'daki

Maraş'ın arkası dağlar görünür — *Çevresi reyhanlı bağlar görünür.*

gibi mısrâlar [7], Rıza Tevfik'de,

Karşımda kül rengi dağlar görünür. — *Çiğdem topladığım bağlar görünür*
(s: 2)

tarzında mevcut olmakla beraber, şiirin heyeti umumîyesinde bir yakınlık pek yoktur.

Karacaoğlan'ın bir koşmasındaki [8]

Senin âşıkların gülmez dediler — *Ağlayıp yaşını silmez dediler*
Seni bir kez saran ölmez dediler — *Gerçek mi efendim sormaya geldim.*

*

Âşık olup senin hüsnün bağına — *Kırmızı güllerin dermeğe geldim.*

gibi mısrâların yanında, Rıza Tevfik'in, Fikret'in ruhuna ithâf ettiği *divan*'ından aldığımız :

Dediler ki ıssız kalan türbende — *Vahşî güller açmış görmeye geldim*
O bağ-ı cennetin hâkine ben de — *Hasretle yüzümü sürmeye geldim.*

Dediler ki sana emel bağlayan — *Kabrinde diz çöküp birdem ağlayan*
Bermurat olumuş ! . ben de bir zaman — *Ağlayıp murada ermeye geldim.*

*

Sarı gonce veren şu dikenlerle — *Taşına bir çelenk örmeye geldim.*
(s: 8-9)

parçalarının, tarz, edâ, üslûp, şekil, kafiyelenme, hattâ teşbihler itibariyle, birinciden ayrıldığı noktalar yoktur sanıyorum [9]. Bu iki şiir, gerçi mevzu bakımından farklıdır. Karacaoğlan'ınkinde hâkim olan bir kadın aşkı, Rıza Tevfik'deki bir arkadaşlık bağıdır, fakat, ikisi de bir hasret, bir yokluk acısı etrafında birleşirken, bunu aynı yoldan ifade ediyorlar. *Serâb-ı Ömrüm*'ün *önsöz* kısmında, Rıza Tevfik'e ait bazı şiirlerin Anadolu'da, bilhassa Kozan taraflarında, sazşairleri tarafından

---

[7] Sadeddin Nüzhet : *Karacaoğlan*, s: 249, No. 202.

[8] Sadeddin Nüzhet : *Karacaoğlan*. s: 139, No. 80. Bu tesiri, ayni tarzda kafiyelenmeyen şiirlerde de bulmak mümkindir; buna misâl olarak, ayni mânada olan :

Duydum gene gonce güller perişan
İnip bahçesine dermek muradım

mısrâları alınabilir (Sadeddin Nüzhet, *Karacaoğlan* (s: 157, No. 97).

[9] Yusuf Ziya : *Yeni Türk*'de intişar eden *"Halk şairleri ve halk,,* başlıklı makalesinde buna temas etmişti (s: 3 1932):

Muharrir, Rıza Tevfik'in yazdığı bir hicviyedeki :

Gel oğul yirinme felâketine
Çile çekmeyince mal olur mu ya ? .

ile başlayan ve içerisinde :

Yabanî katıra nal olur mu ya ? . .

*

Böyle çingenece fal olur mu ya î . .

*

Bal demekle ağız bal olur mu ya ? . .

mısrâları bulunan bir manzumesinin Sadeddin Nüzhet'in *Halkşairleri* adlı eserinde, Gufranî'ye ait bulunan ve

Emrini terkeder nehyini tutar,
Kuru dâva ile kul olur mu ya ı . .

mısrâlarıyle başlayan şiirden, Fikret'in mezarı için olan şiirin marûf (Dediler ki...) dörtlüğünün de *Karacaoğlan*'dan alındığını kaydediyordu.

okunduğu kaydediliyordu. Bu belki de, şairin, Karacaoğlan tesirinde fazla kalmasından, halkın bu şiirleri bu yüzden kendine yakın bulmuş olmasındandır. B. Ali Rıza, *Cenupta Türkmen oymakları* adlı eserinde,

Karacaoğlan gelmez dediler
Kız seni sevenler ölmez dediler

Ağlayan âşıka gülmez dediler
Yalan mı, gerçek mi sormaya geldim.

dörtlüğünü alarak, orada söylenen türkülerin en meşhurlarından olduğunu kaydediyor (c: II. s: 69). Rıza Tevfik'in, Fikret'in ruhuna ithaf ettiği şiirde Karacaoğlan'ın bu meşhur türküsünün mü, yoksa, Pîr Sultan Abdal'ın bu tarz bir şiirinin mi daha müessir olduğu pek kestirilemez. Tekke hayatına ve edebiyatına âşina olan şair, Karacaoğlan derecesinde *Pîr Sultan Abdal*'ın da tesirinde kalabilir [10].

Şairin divan tarzında yazdığı şiirlerde ise bilhassa Derdli tesiri hâkimdir. Şive, teşbihlerin kullanılışı, terkipleri koşmalarına nazaran fazla ihtiva etmesi itibarıyle bu şiirler Derdli'ninkilere benzerse de, *divan* ismini taşımalarına rağmen, bu şeklin hususiyetini göstermezler. Divanlar aruzla yazılan, koşma tarzında kafiyelenen şiirlerdir, halbuki, Rıza Tevfik'teki dinvanlar hecenin 6+5 vezniyle yazılmıştır. *Divan* adı, şair tarafından verilmiş, indî bir isimden ibarettir. Bunlar her cihetten koşmalardan farksızdırlar; ancak, lisan ve teşbihler itibarıyle bir divan edebiyatı çeşnisi vardır, belki, bu iki sebepten bu isim verilmiştir. Şairin *divan* adını verdiği bu şiirlerde Derdli tesiri, kendini her bakımdan göstermektedir; buna ait birçok misâller gösterilebilir, biz, bu fikrimizi ispat için, birkaç karakteristik misâl vermekle iktifa edeceğiz. Rıza Tevfik'in :

Harabat ehliyiz bu bir âlemdir
Hesap sorma bizden biz hayli demdir

Şevk ile onda dem sürenlerdeniz
Defter-i âmali dürenlerdeniz

dörtlüğü ile başlayan bir kalenderîsi vardır (s: 43). Bu kalenderî, şu parçaları ihtiva etmektedir :

Hân-i dil nâşettik bezm-i sefada
İfâ-yi ahd için vakt-i belâda

Zevk-i cavidanı bulduk rızada
Tîr-i kahra göğüs gerenlerdeniz.

Bu nefs-i hodgâmı çeküpte dâra

Bir gamze uğruna didâr-ı yâra

Gülerek ser verdik ulu serdara

Canla başla gönül verenlerdeniz.

---

[10] Pîr Sultan Abdal'da da :
Çıktım gök yüzünde sökün eyledim,
Bunda kul Yusuf'u görmeye geldim,
Eğildim turaba yüzümü sürdüm,
Hakkın divanına durmay (! (
dörtlüğü ile başlayan bir şiir vardır : (Prof. Dr. Fuad Köprülü, *XVII. nci asır Sazşairlerinden Pîr Sultan Abdal*, s: 45, No. 44).

Ders alıp cânanın fettan gözünden
Gizlice bir yoldan -bâtın yüzünden !-

Hey Rıza ârifiz derviş nihâdız
Mest-i lâya'liz gamdan âzâdız

Şiir meşkeyledik şirin sözünden
Kâbe-i maksûda erenlerdeniz;

Alâyık kaydından çözüldük şâdız
Postu meyhaneye serenlerdeniz.

Şimdi, Rıza Tevfik'in, bu şiiri yazarken çok fazla tesirinde kaldığı Derdlî'nin, edebiyat kitaplarına bile geçen meşhur şiirini alalım :

Harabe kul olduk bezm-i ademde
Düştük çâre nedir dâme âlemde

Aşk oduna yanmış ciğer kebabız
Yapılmış yıkılmış hâne harâbız

Biz Şirin elinden uşk meyin içtik
Varlık dağlarını deldik de geçtik

Ey Dertli âlemde biz şâh-ı diliz
Tarik-ı esrâra ervâh-ı diliz

Abâd olsak da bir olmasak da bir
Âzad olsak da bir, olmasak da bir

Hicr ile giryanız dide pürâbız
Bünyat olsak da bir, olmasak da bir.

Hak ile bâtılı farkedip seçtik
Ferhat olsak da bir, olmasak da bir

Haktan hakikatten âgâh-ı diliz
İrşat olsak da bir, olmasak da bir [11].

Bu iki şiirde kafiye bakımından bir benzerlik yok.. Fakat fikirler, üslûp, teşbihler, hattâ telmihler (Ferhad - Şirin) bile aynıdırlar. Şairin, Derdli ile kafiyesi aynı olan şiirleri de yok değildir, buna da bir misâl vermek istersek, *Serâb-ı Ömrüm*'deki *Galeyanı aşk* şiirini zikretmek kâfidir (s: 19) :

Âşıkım ! sendeki füsûn-ı hüsnün
Dalgın akşamları andıran hüznün

Füsûnkâr yüzünü gören mest olur,
Huzurunda cihan putperest olur,

İnsanlar peşinde gezer serseri,
Sanırım ki ruhum ezeldenberi

Her sabah elâdır, her akşam esmer;
Hâsılı hayranım ! o reng-i dilber

Sihrine tutuldum ben ey perîzat !
Afvet kusurumu, bu aşk-ı nâşat

Fıtraten meftunum ben bir hayâle
Bu bir iptilâdır beni bu hâle

Sebeb-i cevrini söyle, bileyim ! .
İlhâm-ı aşkından asıl dileğim:

Mânası yok sensiz şu kâinatın
Reddetme ölürüm, öksüz hayatın

Mateminle şâdım, güzelim inan ! .
Yâdınla döktüğüm dümû'-ı hicrân

*

Rıza sevdiğinden hep elem gördü,
Yaman tali'inden çok sitem gördü

Hem gözüm, hem gönlüm müptelâsıdır
Muhabbet çağının bir edâsıdır.

Senden ayrı düşen dil şikest olur,
İbâdet hüsnünün temaşâsıdır.

İn misin, cin misin ? nesin ey perî
Elâ gözlerinin âşinasıdır.

Rüyada gördüğüm çiçeğe benzer...
Kudretin en güzel muammâsıdır.

Ölmedikçe olmam gamından âzat
Divâne gönlümün son hatasıdır..

Sende o hakikat ermiş kemale
Düşüren tab'ımın iktizasıdır.

Dilden hayâlini nasıl sileyim ?
Seninle rûhumun itilâsıdır.

Güzellik hep senin muhassenatın
Bu hasret çekilmez bir belâsıdır.

Şimdengerü benim her sözüm figan.
Ezâ-yi ömrümün macerasıdır..

Kendini değersiz bildi, kem gördü,
Lâkin bu, hepsinin en fenasıdır !
(30 Mayıs, 1333, Arnavutköyü)

---

[11] Talât ve Reşat, *Âşık Derdli, hayatı, divanı*, Bolu Vilâyet matbaası: 1928, s: 79.

Derdli'nin şiiri, Rıza Tevfik'e nazaran daha kısadır, çok tabiî olarak, Rıza Tevfik'te Derdli'ninkilere benzemeyen mısralar da vardır; yalnız, tesirin kuvveti, bize bu iki şiiri aynı gibi gösteriyor, hattâ imzalarına bakmadan okusak, hangisi Rıza Tevfik'in, hangisi Derdli'nin ayıramayız; veya, bu iki şiirin bazı dörtlüklerini birbirine karıştırarak yazsak, bir değişiklik vücuda getirmiş olmayız [12]. Derdlinin :

Yüzbin aman dedim bir bûse aldım *Hâsılı ömrümün kan behâsıdır*

mısrâları ile, Rıza Tevfik'in

Hâsılı hayranım ! o reng-i dilber *Kudretin en güzel muammâsıdır.*

beyti arasında ne fark vardır ? Karacaoğlanları, Derdlileri okuyan sazşairleri, şüphesiz, aynı tarzda olan bu şiirleri de okurlar.. *Serâb-ı Ömrüm*'ün " ön söz „ kısmındaki rivayete inanmak lâzımgeliyor. Zaten şairin Bektaşî olması, sazşairlerine ait *İkdam* gazetesinde bazı makaleler neşretmesi de bu temayülünü açıkça gösteriyor.

Bütün bunlardan sonra Rıza Tevfik'in * *bende şivesi var Âşık sazının* *, yahut ekseri sazşairleri gibi onun da * *en başa yazılmış medhin defterde * Âşıklar bezminde ismin okundu* * gibi mısrâlar yazmasını haklı buluyoruz.

Bu tesiri yalnız koşma, divan ve nefes'lerinde aramak doğru olmaz, bu tesir hemen her şiirinde kendini gösterecek kadar barizdir. Meselâ *Anadolu* (s: 30) şiirindeki :

Ormanında türlü kuşlar ötüşür *Çayırında gürbüz koçlar itişir*
Tarlasında altın başak yetişir *Gölgesinde gam dağıtır o iller.*

---

[12] Dertli'nin bu şiirinin tamamı şu dur (Dertli hayatı ve eseri, s: 84) :

Yâr neden haz eder neden hoşlanır *Bilmem güzel nenin müptelâsı,*
Gönül kâh sönyünür kâh ateşlenir, *Ne çare , çekmeli aşk belâsıdır.*

Sefîne-i aşkım engine saldım *Girdâb-ı mihnette eğlenip kaldım,*
Yüzbin aman dedim bir bûse aldım, *Hâsılı ömrümün kan bahasıdır.*

Canlar fedâ olsun âhu veş göze *Hiç doymak olur mu bu şirin söze,*
Bin tekellüm ettik bakmadı yüze, *Bilmem o yâr kimin âşinasıdır ?*

Dertli vaz gelir mi ol meh cebinden *Yahşi haber aldım öz nesebinden*
Verdiği bûseler lâl-i lebinden. *İftâr-ı vuslâtın diş kirasıdır.*

Edhem Pertev Paşa'nın:

Bu deli gönlümün coşkunluğu var, *Zannım o güzelin müptelâsıdır.*

beyti ve Manastırlı Faik in :
Aşkın illerini harâp eyleyen *Kanlı kılıncının macerasıdır.*

mısrâlariyle başlayan şiirleri de ayni mahiyettedir.

mısraları *Acıklı ana* (s: 34-35) daki * *dumanlar ağıyor nemli topraktan* * yahut :

Başımda kargalar dönüp uçuyor *Yürürken vücudum yere güçüyor.*
Bende garip hisler gelip geçiyor

parçalarında da âşık tarzının ruhu hâkimdir. Bu tesir yalnız ruh itibarıyle değil, dil itibarıyle de göze çarpar :

Rıza düş olalı sen nâzlı yara

Baht-ı dûn elinden bir dolu içtim.

Hey Rıza içinde aşk odu yanar
Bir onmaz yaran var dinmeyip kanar...

gibi mısralarda geçen *düş olmak, dolu içmek, od, onmak,* kelimeleri halk diline aittir.

Rıza Tevfik hakkındaki sözlerimize son verirken, onun bu tarzda en muvaffakıyetli birkaç şiirini neşrediyoruz :

BİR MEÇHULEYE

Seni ilk gördüğüm o gündenberi *Gamla geçirdiğim demleri saydım,*
Diyar diyar gezip ben şimdengiru *Coşkun sular gibi hep çağlasaydım.*

Devletli başında ey yosma dilber ! *Sırma kâküllerin bir taca benzer,*
Nolaydı alnından öpüp her seher *Saçını ben çözüp ben bağlasaydım.*

Mâtem-i hicrâne saldın Rıza yı *Bilmezsin çektiğim cevr-ü ezâyı*
Ben sana nakledip o macerayı *Dizinde ağlasam, ah ağalsaydım.*

GARİP BİR HÂLET *

Elem-i hasretin gözümden taşar, *Zehr-i hicranınla dolduğum zaman*
Sitem dide ruhum seninle yaşar *Ağlayıp sükânet bulduğum zaman.*

Dem olur ki yâdın zihnimi çeler *İçimi o hain aşkın pençeler,*
Ruhumda açılır penbe goncelar *Leblerine maştak olduğum zaman.*

Sana ey bîvefa civan sevgilim ! *Arz-ı hal etmektir tatlı emelim,*
Huzurunda lâkin tutulur dilim *Sihr-i nigâhınla solduğum zaman.*

(1335)

---

[*] Rıza Tevfik'in bu koşması, Sadeddin Nüzhet tarafından neşredilen Kuloğlu ve Kâtibî'nin şiirlerini muhtevi eserlerde mevcut iki şiirle ayni kafiyede olması itibarıyle, müşterek tedâileri hâvidir :

Gönül dürr-i meknûn getirir dile Bu şiire nazîre olarak gösterilen Kuloğlu'nun şiiri de :
Aşkın deryasına daldığı zaman.
(Kâtibî, s: 6, No. 3

Şevkımı arttırır âşkımın demi
Sevdiğim benimle olduğu zaman.

mısralarıyle başlamaktadır.

(s: 27, No. 4)

SERZENİŞ

Yürü hey bivefa hercaî güzel,
Soldu açılmadan gonce-i emel,

Sana şerhederken hicrân-ı aşkı
Bûselerle aldım peymân-ı âşkı

Hüsnüne bukadar niçin övündün ?!
Ahd-ü peyman ettin sözünden döndün

Gönlüm o sevdadan vaz geldi geçti,
Sonbahara erdik yaz geldi geçti.

Dizinde okudum destân-ı aşkı
Unutma arada söz geldi geçti.

Bir yanar ateştin sinemde; söndün !
O da bir hevesmiş tez geldi geçti.

(1331)

BİRAN-I ME'YUSİYET

Ömrümün neşesiz geçti baharı,
Bir tutsam gerektir yâr-ü ağyârı

Gönül elindendir feryad-ü zârım,
Ruham azât olur belki - mezarım

Diyorlar ki : .' R ı z a, döner bu âlem,
Benim gözümde fer kalır mı bilmem,

Neyleyim baharı gülsüz olunca [**],
Gurbet illerinde öksüz olunca.

Şu nankör aşkımdan ben de bîzarım.
Ayaklar altında dümdüz olunca...

Encâmına varır bu devr-i sitem. „
Bu uzun geceler gündüz olunca . .

(1930)

UÇUN KUŞLAR

Uçun kuşlar uçun doğduğum yere;
Ormanlar koynunda bir serin dere,

O çay ağır akar, yorgun mu bilmem ?
Yaslı gelin gibi mahzun mu bilmem ?

Orda geçti benim güzel günlerim;
Destân-ı ömrümü okur dinlerim,

Uçun kuşlar uçun . . . burda vefa yok;
Feryadıma karşı aks-i seda yok;

Hey R ı z a kederin başından aşkın;
Sen de derya gibi daima taşkın,

Şimdi dağlarında mor sünbül vardır.
Dikenler içinde sarı gül vardır . .

Mehtâbı hasta mı, solgun mu bilmem ?
Yüce dağ başında siyah tül vardır . . .

O demleri anıp şimdi inlerim;
İçimde oralı bir bülbül vardır . . .

Öyle akar sular, öyle hava yok;
Bu yangın yerinde soğuk kül vardır...

Bitip tükenmeyor elem-i aşkın;
Daima çalkanır bir gönül vardır .

— Bitmedi —

Viran bahçelerde bülbül öter mi,
Gönül eğlencesi gül olmayınca..
mısrâlarını andırıyor.

[**] Prof. Dr. F u a d K ö p r ü l ü, *XVII nci asır Sazşairlerinden* P î r S u l t a n A b d a l, (İstanbul, Evkaf Matbaası, 1929. s: 25, No. 1 :) daki

N O T L A R ve İ K T İ B A S L A R

ŞEYH SÂDİ'NİN ABAKA İLE GÖRÜŞMESİ

1309 da Bombay'da basılmış olan bir S a d i külliyatının yirmi dokuzuncu sahifesinde Ş e y h S a d i 'den şunu dinleyoruz, Ş e y h S a d i diyor ki :

" Haç'tan dönüşümde Tebriz'e gelmiş idim. Bu şehirde tanıdığım birçok fâzıl ve âlim zatları ziyaret fırsatını buldum. Aramızdaki pek çok hukuka binaen iki kardeş olan vezir Alâeddin ve hoca Şemseddin'i dahi ziyaret etmek istiyor idim. Bunları ziyarete gittiğim gün kendilerini yeryüzünün padişahı A b a k a 'nın yanında buldum. Münasip bir vakıtta kendilerini ziyaret etmek için o gün oradan çekilmek üzere iken bunların ikisi de gelip beni birçok iltifatlara mazhar ettiler ve el ve ayaklarımı öptüler. Ve Tebriz'e gelmiş olduğumdan daha evvel haberdar olup ziyaret edemediklerinden dolayı mazeret beyan ettiler.

Hükümdar onların bu hareketlerini görerek taaccüp etmiş ve : *" Bunca yıldır Şemseddin benim hizmetimdedir. Ve benim yeryüzünün padişahı olduğumu bilir. Bununla beraber bu zata yaptığını gördüğüm bu iltifat ve hürmeti benim hakkımda yapmış değildir..* „ demiş idi. Bunlar; A b a k a 'nın yanına döndükleri vakıt A b a k a, benim kim olduğumu sormuş, bunlar da benim kendilerinin ataları olduğumu söylemiş idiler.

A b a k a kendilerine : *" Ben; kaç kere sizin atanızı sormuş ve ölmüş olduğunu sizden işitmiş idim. Şimdi de bu zatın âtanız-olduğunu söylüyorsunuz ? ! . .* „ demiş idi.

Bunlar; benim kendilerinin şeyhleri ve ataları olduğumu ve marûf Ş e y h S a d i bulunduğumu söylemişler ve birkaç gün sonra A b a k a nın emriyle beni, arzu etmediğim halde A b a k a 'nın huzuruna götürmüş idiler.

Kendisiyle sohbetten sonra huzurundan çıkacağım vakıt benden nasihat istemiş ben de kendisine şu :

Sevap ve akabten başka dünyadan ahrete bir nesne götürmek mümkin değildir. Bugün sen bu iki nesneden birini götürmekte muhayyersin... „ suretiyle bir nasihatte bulundum.

A b a k a, bunu nazmetmemi emretti, ben de derhal şu :

شهی که پاس رعیت نگاه میدارد
حلال بادخراجش که فرد چوبانیست
وگرنه راعی خلقست زهر مارش باد
که هرچه میخورد از جزیهٔ مسلمانیست

"Raiyeti görüp gözeden hükümdara almakta olduğu haraç helâl olsun, çünkü bu; onun çobanlığına karşı aldığı hakkıdır. Eğer o hükümdar halka iyi bakmazsa aldığı haraç ona yılanın zehri olsun . . . „ suretinde nâzmettim.

A b a k a bunlardan müteessir olarak ağladı ve birkaç defa : *" Ben çoban mıyım ? ! . Değil miyim ? ! .* „ diye bana sordu.

Ben her soruşunda :

" Eğer çoban isen birinci beyt yeter, değil isen ikinci beyt !.. „ diye cevap verdim.

Ve ayrılırken kendisine şu beyti okudum :

پادشه سایهٔ خدا باشد
سایه باذات او باشد
نشود نفس عامه قابل خیر
کرنه شمشیر پادشاه باشد
مملکت زو صلاح نپذیرد
کرهمه‌رای او خطا باشد

" Padişah Tanrı'nın gölgesidir. Gölge de gölge sahibi olan zattan ayrı değildir. Padişahın kılıcı olmasa ahali hayrı kabul etmez. Ve eğer padişahın rey ve hareketleri hatalı olursa memleket selâha yüz tutmaz.. „

Bunlardan Abaka pek memnun oldu.

ŞEREFEDDİN YALTKAYA

Dede Korkut kitabındaki bâzı motifler ve kelimelere ait notlar

V

Çok değerli edebiyat öğretmenlerimizden Orhan Şayık Gökyay *Dede Korkut* kitabını neşretti. Bu münasebetle notumuza küçük bir mukaddime ilâve etmek istiyorum.

1925 te neşrettiğim *Kitab-ı Dede Korkut* adlı makalemde (*"Türkiyat Mecmuası „*, s: 213-219) gençlerimizin *Dede Korkut* hikâyelerine ehemmiyet vermemelerinden şikâyet etmiş ve şu satırları karalamıştım :

" . . . . . Dede Korkud'un neşrinden on sene geçtiği halde bu eser hakkında ciddî bir tetebbü meydana getirilmedi. Halbuki Profesör Bartold tarafından neşrolunan üç dört hikâye bile Rus müsteşrikleri arasında büyük bir tesir icra etmiş, esaslı ve esassız birtakım şeyler yazılmasına sebep olmuştu „.

Yeni alfabemizin kabulünden sonra yeni nesil için *Dede Korkud*'umuzun büsbütün unutulacağından da korkmağa başlamıştık. Çünkü eski metinleri yeni harflere çevirmek epeyce emek isteyen bir iştir.

Dede Korkut hikâyeleri ve buna benzer nice nice destanî hikâyelerimiz el dokunmadan meydanda dururken, başka milletlerin halk edebiyatına ve bilhassa millî epopelerine XVIII-XIX - uncu asırlardakine nazaran daha ziyade ehemmiyet verdiklerini gıbta ve hayretle takip etmekteyiz. Garbın en yüksek kültürüne malik olan Almanlar'ın bu sahada gösterdikleri gayret ve mesaî herkesce malûmdur. Bu büyük millet şimdi bütün millî kültür ve millî hamleler kaynağı olarak Alman ruhunu in'ikâs ettiren millî destanlarını ve başka folklor mahsullerini tanıyor..

Rejim ve dünyaya bakış itibarıyle bütün dünya milletlerinden ve bilhassa Almanlar'dan büsbütün başka bir âlem saydığımız Sovyetler Rusya'sında bile Rus millî destanlarına ve folkloruna verilen ehemmiyet Almanlarınki kadar kuvvetlidir.

XIX uncu asrın başlarındanberi milyonlarca nüsha neşredilen *İgor alayı hakkında destan* = *Slovo o Polku İgoreve* adlı büyük Rus epopesine bugün verilen kıymet çarlık Rusya'sında bile verilmemişti. Son yıllarda Sovyet Devlet neşriyatı himmetiyle tabedilen resimli *İgor alayı destanı* nüshası o kadar sanatkârane basılmıştır, ki nefaseti itibarıyle tabaat sanatının son sözü telâkki edilmektedir. Rus millî destanı üzerinde tetkiklerde bulunan millî edebiyat ve tarih profesörlerinin adedi bile yüze baliğ oluyor..

İgor alayı hakkında destan'ın son nefis tab'ına dair yazılan heyecanlı makaleler Sovyet matbuatında üç senedenberi devam ediyor. Bu makalelerden öğrendiğimize göre, meşhur edip Maksim Gorkiy'nin teşebbüsiyle eserin resimleri *millî heyecanı çok kuvvetli ifade edebilen sanatkâr ressam* İvan Golikov'a yaptırılmıştır.

Bu ressam *İgor alayı hakkında destan*'ın resimleri, harfleri ve diğer tezyinatıyle tam iki sene uğraşmış ve her resmi bir şaheser olmuştur. Bu tab'ı bahis mevzuu eden M. Sokolnikov *İgor alayı hakkında destan'ın nefîs tab'ı* başlıklı makalesinde şu satırları yazıyor : " Ressam Golikov destanın resimlerinde çok büyük muvaffakıyet göstermiştir: bu eski Rus epopesinde *ebedîleştirilen halk haretinin kudret ve ihtişamını, büyük Rus vatanı için Rus ordusunun kudret, şan, zafer ve gururunu resimleriyle canlandırmıştır* „ (" Kn. Novsti ", 1938, No. 11).

Millî Rus destanının artistik tab'ına ve tabıda *millî şevket, gurur ve ihtişamın büyük bir ressam tarafından canlandırılmasına* ehemmiyet veren büyük edip Maksim Gorkiy Rus folkloruna da fevkalâde ehemmiyet vermiştir. Piskanov tarafından yazılan *Maksim Gorkiy ve folklor* adlı eserde büyük Rus edibinin folklora ait fikir ve mütaleaları toplanmıştır. Müellif Maksim Gorkiy'nin şu sözlerini yazıyor : " *Folklor bilmeyen muharrir fena muharrirdir. Halk edebiyatında hudutsuz bir servet saklıdır. Hamiyetli muharririn bu servete malik olması lâzımdır* „.

Rus ediplerinin, âlimlerinin ve devlet adamlarının *İgor destanı*'na ve folklora verdikleri ehemmiyet gösteriyor ki, en modern ve en sol fikirler taşıyan ve bunu tatbikle uğraşanlar bile *millî heyecan kaynaklarını* korumak ve inkişaf ettirmek mecburiyetini hissediyorlar . . .

Bizim *Dede Korkud*'umuz, Rus edip ve âlimlerinin ehemmiyet verdikleri *İgor* destanından gerek edebî ve gerek tarihî kıymeti itibarıyle katiyen aşağı değildir. İgor destanının XVIII inci asırlarda uydurulan sahte bir epope olduğunu iddia eden Rus âlimleri (Kaçenovskiy, Belikov, Davidov, Senkovskiy gibi) olmuştur. Destanın eski bir nüshası bulunmaması bu iddiaya sebep olmuştu. Bizim *Dede Korkut* hakkında böyle bir ufak şüpheye bile mahal yoktur. Bununla beraber Korkut hikâyeleri bizim sanatkâr eliplerimizden kimsenin iltifatına mazhar olmayor.

Dede Korkud'un toplu olarak yeni harflerle neşredilmemesi millî kültür müz sahasında derin bir boşluk teşkil ediyordu. Bugün, güzel şiirleri ve ciddî makaleleriyle tanıdığımız edebiyat öğretmeni Orhan Şayik kıymetli eseriyle bu boşluğu doldurdu. O, yalnız metni yeni harflere çevirmekle kalmamış, *Dede Korkud*'a dair 77 sahifelik bir etüd, mükemmel sözlük ve ismi hâslar endeksi de ilâve etmiştir. Sayın edebiyatçımızı kutlar ve daha bu gibi kıymetli eserler vermesini temenni ederiz.

Bundan sonra neşredeceğim notlarda Kilisli neşrini K ve Orhan Şayik Gökyay'ın *Dede Korkud*'unu da OŞ kısaltmasıyle göstereceğim. Metnin transkripsiyonunda ve sözlükte bence şüpheli görülen yerlerden de sırası geldikçe bu notlarda bahsedeceğim. Şimdi notlarımıza gelelim :

§ *Dede Korkud*'un ikinci hikâyesinde söylenen bir rüya Kırgız - Kazaklar'ın *Er Sayın* destanında söylenen rüyaya çok benzemektedir. Herhalde bu *rüya* motifi eski bir Türk epopesinin mühim motiflerinden biri olsa gerektir. *Dede Korkut* hikâyesinle Salur Kazan :

"Bilür misin, karındaşum Kara Güne, düşümde ne göründü ? Kara kaygulu vâkıa gördüm . . . . Döm kara pusarık ordamung üzerine tökülür gördüm . . . . Kazgu gibi kara saçum uzanur gördüm. Uzanuben on barmagumı kanda gördüm . . . . „ *(K, 25, OŞ, 15)* diyor.

Kazak - Kırgızlar'ın *Er Sayın* destanında Ayu Bike :

" Men bugün bir tüş kördüm,
Cavrunum tola kara şaş
Cayılıngkı köründü,
Bederlengen bes tırnak
Kanga malınkı köründü.. „ [1].

(Yâni : Ben bugün bir düş gördüm, ensem (2) dolu kara saç yayılmış göründü, cilâli (3) beş tırnağım kana batırılmış göründü . . .) diyor. Her iki rüyada *kara saç uzanması* ve *parmakların kana boyanması* aynen mevcuttur.

§ Kırgız - Kazak ve Nogay halk edebiyatında mahbûbenin güzelliği tasvir edilirken yüzü, *üzerine kandamlamış kara* benzetilir. *Dede Korkud*'da da bir defa bu benzetme geçmektedir :

" Yalab yalab yalabıgan ince tonlum
" Yer basmayub yüriyen
" Kar üzerine kan tammış gibi kızıl yangaklum
" Koşa badem (sığmıyan) dar ağuzlum
" Kalemciler çalduğı kara kaşlum..
(K, 112, OŞ, 76)

Er Targın destanında Kırım Hanının kızı Ak Cunus, Kart Kocak adlı bir kahramanın merhametini celbetmek için söylediği türküde kendisini şöyle tavsif ediyor :

" Moldağa barsang kasında
(Mollaya varırsan yanında)
" Kıyuvlu catkan kalam bar,
(Kıyılmış buluna kalem var)
" Kalamdı kör dö kasım kör !
(Kalemi gör de kaşımı gör !)
" Kara cerge kar cavar
(Kara yere kar yağar)
" Kardı kör dö etim kör !
(Karı gör de etimi (=vücudumu) gör!).
" Kar üstünö kan tamar,
(Kar üstüne kan damlar,)
" Kandı kör dö betim kör !
(Kanı gör de yüzüm gör !)
" Men Kırımnıng içinde
(Ben Kırım'ın içinde)
" Akça hannıng kızı edim
(Akça Hannın kızı edim)
" Ata minen anamnıng
(Babail ananın)
" Asrandı kazı edim [4] „
(Beslenmiş kazıydım)

Karakırgızlar'ın " Manas „ destanında da ayni motif bulunuyor :

" Kardan apak eti bar,
(Kardan apak eti var,)
" Kar üstünö kan tamsa
" Kandan kızıl beti bar .. [5] „.
(Kar üstüne kan damlarsa)

§ *Dede Korkut* hikâyelerinden anlaşıldığına göre, Oğuzlar'da güveylik elbise *kırmızı kaftan* olmuştur :

" Adaklusından erginlik bir kırmızı kaftan geldi. Beyrek geydi. Yoldaşlarına bu iş hoş gelmedi, saht oldılar. Beyrek aydır : " Neye saht oldunuz?„ dedi. Aydılar : " Neye saht olmayalım, sen kızıl kaftan geyersin, biz ağ kaftan geyerüz „ dediler.. „ (K. 48; OŞ, 32).

Kızıl kaftan'ın güveylik alâmeti olduğunu biz Kazak - Kırgız hikâyelerinde de görüyoruz. *Er Sayın* destanında Boz Monay Bey'e karşı isyan eden köleleri :

" Kızıl çapan kiymedik
(Kızıl kaftan geymedik)
" Kırınçıl at minbedik
(Yan bakan ata binmedik)
" Bizdi ulunday körmödü
(Bize oğlu gibi bakmadı)
" Bölünüp catkan malınan
(Dökülüp saçılan malından)
" Bizge kalıng bermedi „ [6].
(Bize kalın vermedi, evlendirmedi) [4].

diye şikâyet ediyorlar. Eski zaman Başkurtlar'ında da *kızıl çepken* güveylik nişanesi addolunmuştur.

§ Türk hikâye ve destanlarından anlaşıldığına göre, babasının veya kardeşinin düşman tarafından öldürüldüğünü veya esir alındığını çocuklara söylemezlerdi. Türk destan ve hikâyelerinin müşterek motiflerinden biri de budur. *Dede Korkud*'da bu motifi iki hikâyede buluyoruz. Oğuz alplarından Uşun Kocaoğlu Egrek düşman eline esir düştü. Küçük kardeşi Segreg'e bunu söylemediler. O büyüdü. Bir dernekte bulunurken bir öksüz oğlanla bir çocuğun kavga ettiğini gördü. Her ikisine birer tokat vurdu : *"Öksüz oğlanın dili acı olur. Biri aydır: amere bizüm öksüzlüğümüz yetmez mi ? Hünerün var ise kartaşun Alınca kalesinde esirdir, var anı kurtar !* „ dedi.

Segrek bunlardan kardeşinin varlığını ve adını öğrendi (K. 143; OŞ, 99).

Kazan Alp'ın düşmanlar elinde esir bulunduğunu oğlu Uruza söylememişlerdi. O, bunu bir dernekte duydu (K. 159; OŞ, 110).

Bu motife Türk hikâye ve destanlarında çok tesadüf olunur. Biz burada misâl olarak Kırgızlarda söylenen *Kan Şentey* hikâyesiyle Altaylılar'ın *Kaan* Püdey destanını gösterebiliriz.

Kan Şentey hikâyesi *Dede Korkud*un " *Salur Kazan'ın esir olması* „ hikâyesine benziyor. Karıs Kara adlı alp düşmanlarının eline esir düşerek zindana atılıyor. Evde kalan karısı bir oğul doğuruyor. Anası oğlana babasına dair malûmat vermiyor. Oğlan birgün bir koca karıdan babasının tutsak olduğunu anlıyor. Oğlan *Kan Şentey* düşmanın memleketine gidiyor ve babasını kurtarıyor [7].

Altaylılar'ın *Kaan Püdey* adlı hikâyelerinde de ayni motif vardır. Düşman tarafından öldürülen Arıslan adlı kahramanın oğlu Kaan Püdey'e annesi babasız doğduğunu anlatıyor ve inandırıyor. Bu oğlan çocuklarla oynarken her oyunda galip geliyor; çocukların elbiselerini soyuyor. çocuklar ona : " Bizim elbiselerimizi soyacak kadar kahraman isen neden babanı aramayorsun ? „ [8] diyorlar. Bu sözlerin *Dede Korkut* hikâyesindeki öksüz oğlanın Sereg'e söylediği sözlerin ayni olduğunu görüyoruz.

ABDÜLKADİR İNAN

---

[1] Radloff. *Prober der Volkslit. der türkischen Stâmme,* III, 203 (almanca terceme, III 243).

[2] Harfiyen : *yağrınım* (Rad. *Nacken* diye terceme ediyor.

[3] Harf. *süslü* (Rad. *glanzenden*).

[4] Radolff, *Proben,* III, 130; İlminskiy neşri, sah. 12. *Ata ve anamın beslenmiş kazıydım* cümlesini *Dede Korkut*'taki *kaza benzer kızı, gelini...* (K. 143, 170, OŞ, 99, 117). cümlesiyle mukayese ediniz.

[5] Radloff. *Proben* V. 20.

[6] Radloff, *Proben,* III, 167 - 168 " Bölünüp catkan . . . „ beytini Radloff *Von dem ihm verliehenen Vieh gab er uns nicht das Brautgeld* diye terceme ediyor. Bu beytteki " Bölün — „ kelimesini *bülün* — okumak ve *dökülüp saçılan* diye terceme etmek daha doğru olur.

[7] *Proben.* III, 253 - 254 (almanca tercemesi, III, 298).

[8] *Proben,* I 23 (almanca tercemesi. I, 24 - 25) :
" Pisting tonıstı soyordo ersing
" Andıy yakşı paattır er polzong
" Adanıng kiyninen negerek parbadıng „

A Y I N H A B E R L E R İ

MEBUS SEÇİMİ — DÜNYA İÇİNDE TÜRKİYE

Mebus seçimi

Millî Şef'in ilk sayfalarımıza aldığımız, İstanbul Üniversitesi nutkundan dokuz gün sonra Martın onbeşinde bütün yurtta ikinci müntehip seçimine başlanmıştır. Üç gün süren bu seçime rey verme çağındaki yurttaşların yüzde 77,8 i iştirâk etmiş ve hepsi de C. H. Partisinin gösterdiği nameztlere rey - lerini vermişlerdir.

C. H. P. esaslarına göre hepsi Parti namzedi olarak seçilmiş olan ikinci müntehipler, yüksek riyaset divanının tesbit ettiği namzetleri mebus intihap ederler. Millî Şef İ s m e t İ n ö n ü : " Riyaset divanının takdiri ile Parti teşkilâtının takdirini daha yakından birbiriyle temasa getirecek „ usûllerle tecrübe edileceğini Üniversite'deki nutuklarında söylemişlerdi. Bu maksatla geçen ayın yirmi ikisinde yirmi sekiz vilâyette ikinci müntehipler içtimaa çağırılmış ve kendi vilâyetlerini tem - sil edecekler hakkında istişarî reyleri alınmıştır.

Riyaset divanının bu istişarelerden sonra tesbit ettiği namzetler ilân edilmiş ve hepsi de ayın yirmi altınsında bütün memlekette ittifakla seçilmişlerdir. Altıncı Büyük Millet Meclisi gelecek ayın üçünde Ankala'da toplanacaktır.

Mebus seçimi hakkındaki sözleri - mize son verirken, Millî Şef İ n ö n ü nün, 24 - III - 1939 da, vatandaşlara olan beyannamesini de sütunlarımıza naklediyoruz :

"— Sevgili vatandaşlarım!

Büyük Millet Meclisini teşkil edecek yeni namzetleri huzurunuza takdim ediyorum. Bu namzetleri intihap ederken bize yalnız vazifemizin vicdanî ilcası ile vatandaşlarımızın temayülü rehber olmuştur.

Asîl milletimizin büyük Meclis âzaları üzerindeki itimadının derecesini anlayabilmek için, Parti teşkilâtında ve halk tabakaları arasında çok dikkatli tetkikler yaptık; memleketin geniş mıntakalarında Partiye mensup ikinci müntehiplerin takdir ve tavsiyeleri demek olan istişare reylerine müracaat ettik. Kat'î namzetleri yüksek reyinize arzederken vatanın mukadderatına dört sene müddetle hâkim olacak mebuslar üzerinde milletimizin takdir ve itimadını azamî derecede toplayabilmiş olduğumuz kanaatindeyiz.

Vatandaşlarım !

Millet hizmetindeki vazifelerin iç ve dış siyaset âleminde çetin olduğu devirlerde yaşıyoruz. Canlı inkişaf halinde olan büyük bir milletin, her istikamette birçok ihtiyaçları ve meseleleri karşısındayız. Cümhuriyetin vatana temin ettiği emniyet ve imarı, geniş olarak ilerletmek istiyoruz. Vatandaşlar arasında huzur ve hürmetin muhafaza - sını, vazifelerimizin başında tutuyoruz. Cümhuriyet Halk Partisi'nin, memleketin bütün çalışkan ve kıymetli evlâtlarını hizmet yoluna sevk etmekteki muvaffakıyeti, hergün daha ziyade kendini göstermektedir. *Nifaksız ve huzur içinde bir çalışma hayatının nimetlerini vatandaşlara temin etmek, başlıca emelimizdir.*

Aziz Vatandaşlarım !

Haricî siyaset sahasının şüpheli ve karışık bir devrinde bulunduğumuz, uyanık gözlerinizden gizli kalamaz. İnsanlığın büyük facialar karşısında kalması ihtimali, her zamandan ziyade artmıştır. İnsanlık ailesinin mühim bir uzvu olan Türkiye'nin, ne vazifeler karşısında bulunacağını kat'î olarak tesbit etmeye imkân yoktur. Bu ihtimaller karsısında ancak kudretli milletler kendilerini ve insanlığı kurtaracaklardır. Kudretli milletler, muhabbet ve emniyete dayanan bir birlik içinde vatanlarının yüksek menfaati için her fedakârlığı yapmaya hazır olan imanlı, iradeli milletlerdir. *Biz, bu milletlerin başında bulunanlardan olduğumuz kanaatini, cesaretle söyleyebiliriz.* Reylerinizde göstereceğiniz kalbî beraberlik ile itimat, milletimizin kudretine yeni bir delil olacaktır.

Aziz Vatandaşlarım !

Cümhuriyet; imar, kültür, endüstri programlarına geniş mikyasta devam edecektir. Fakat bilhassa köylü ve çiftçi halkımızın kazancını arttırıp maişet seviyesini yük - seltmek, bunun için geniş mikyasta ziraat ve ilk tahsil imkânlarını bulmak, başlıca emelimiz olacaktır. Bütün idare düzeninin, halk içinde, halkın meseleleriyle yoğrulmuş, müstakim ve muntazam işleyişinin semereleri; hattâ iktisadî olan verimli tedbirlerin başındadır kanaatindeyiz.

Aziz Vatandaşlarım !

Bana ve riyaset etmekle iftihar ettiğim Cümhuriyet Halk Paritsi'ne yüksek itimadınızı lâyik görmenizi isterim. Ben ve Büyük Millet Meclisi âzası arkadaşlarım, itimadınızı, kıymetli bir emanet gibi vicdanımızın içinde muhafaza edeceğiz. Size, açık alınla işlerimizin hesabını vermek, hiç göz önünden ayırmadığımız bir borç olacaktır. Türk milleti, ilerleyen ve daima yükselen bir heybetli varlıktır. İçerdeki ihtiyaçlar ve sıkıntılar nekadar çok olsa, dışardaki siyaset buhranları nekadar karışık ve dolaşık görünürse, bütün bu zor şartların içinden Türk milletinin itibar ve refahı artmış ve genişlemiş olarak çıkacağına, samimî ve kat'î olarak inanıyoruz, güveniyoruz „.

Dünya içinde Türkiye

Türkiye, geçen ay yaptığı mebus seçimi ile millî birliğindeki sağlamlığa yeni ve kuvvetli bir delil daha ilâve ederken, dünya işleri daha emniyetsiz bir devreye girmiştir.

Geçen ay Bükreş'te mutat toplantısını yapan Balkan müzakerelerinde Hariciye Vekilimiz Şükrü Saraçoğlu da bulunmuş ve dünyanın bu köşesinde sulh ve vifakın aynı samimiyet içinde devam ettiği ve edeceği tesbit olunmuştur.

Mart ayının ilk günü Büyük Millet Meclisi'ne verilen ve Haziran'da başlamak üzere Meclis'in tasvibine arzedilen bütçe de onbeş milyonu aşan bir fazlalık bulunmuş ancak, bunun 11,5 milyonu millî müdafaaya, kalanı da kültür, sıhhat ve emniyet işlerine tahsis edilmiştir.

Türkiye Garp ve Şark'ta ittifaklarına samimiyetle bağlı ve bütün milletlerle dostluk havası içinde korunmasına ve yükselmesine ait bütün tedbirlerini alarak ilerileyen bir memleket olduğunu geçen ayın iç ve dış hâdiselerinde de vuzuhla âleme göstermiştir.

Mart ortalarında memleketimizi ziyaret eden Bulgar Başvekili B. Köseivanof'un, Ankara'da devlet ve hükûmet reisimizle hariciye ve matbuatla yaptığı temaslarda da bu iki komşu memleket arasında bariz bir dostluk bulunduğu teyit edilmiştir.

Ancak Mart'ın ilk haftasında yeni Çekoslovakya cümhuriyetinin iki büyük uzvu olan çeklerle slovaklar arasında idare tarzlarına ait bir ihtilâf belirmiş, aradaki bağı sıkmak isteyen çeklere karşı slovaklar istiklâllerini istemişlerdir. Almanya'nın müdahalesi ve Çek cümhur reisinin dehaleti ile bu iki memleket te Alman himayesine girmiş ve Karpatlaraltı Ukranyası da Macarlar tarafınlan işgal olunmuştur. Bu hareketi Münih anlaşmasına mugayir telâkki eden garp devletleri bunu asabiyetle karşılamış ve bilhassa cihan efkârı umumiyesi Alman ve Macar ileri hareketinin Romanya'yı tazyik etmesinden endişe duymuştur. İtalyanlar'ın aylardanberi Afrika şimalinde fazla kuvvet topladıkları haberi üzerindeki hassasiyete son hâdiseler de inzimam edince Avrupa'nın başlıca memleket - lerde birçok ihtiyatî tedbirler alındığı aşikârdır. Bu arada ayın son haftasında Mememl mıntakası da Litvanya tarafından Almanya'ya terkedilmiştir. Avrupa devletleri topluca harbı önlemek zaruretini duymuşlardır. Buna ait hazırlıkların hangi istikamet ve süratte inkişaf edeceği henüz vazıh değildir.

Bize gelince; bütün bu hâdiseler karşısındaki birliğimizi ve çalışma kabiliyetimizi, daha ağır şartlar içinde de muhafaza edeceğimize kani olarak vak'aları yakından takip düşmektedir.

HALKEVLERİ POSTASI

HALKEVLERİ ÇALIŞMALARINA TOPLU BİR BAKIŞ — BİR HALKEVİ ÇALIŞMA PROGRAMI — HALKEVLERİ'NDE MÜZİK ESASLARI — HALKEVLERİ NEŞRİYATI

Halkevleri çalışmalarına toplu bir bakı

Halkevleri, kayıtsız ve şartsız, yurdunu seven, yurdun itilâsını kendi yükselişinde sezen ve arayan ahlâk ve karakteri düzgün her Türk için daimî ve çok geniş bir feyz ocağıdır. Türklüğün, bütün şümûl ve genişliğiyle iman ve ülküsünü kafa ve yüreğine kazmış olanlar bu kültür kaynaklarına birer kutsâl mâbed gözü ile bakarlar ve bunda da çok haklıdırlar.

Asırların geriliğini, ihmâlini, cehaletini mekteplerimiz ortadan yoketmeğe savaşırken, mektep çağını geçirmiş, mekteplerini bitirerek iş hayatına atılmış olanlarımızın memleket kalkınmasında, kendi kalkınmalarında ve maddî gelişmelerinde ödev almaması herşeyin yarım kalmasına, istenilen randımanın alınmamasına büyük bir sebep teşkil eder. Atatürk'ün büyük dehâsı, Halkevleri'nin temelini atarken işte birçok diğer sebep ve âmiller arasında bunları da gözönünde bulundurmuş ve hedefini ona göre seçmişti.

Millî Şef İnönü de, Türk yurdunun ilerleyiş hamlelerinde Halkevlerinin birinci safta vazife alacağını ve oralarda çalışanların tam seciyeli, karakterli birer yurtsever telâkki olunacağını sarahatle söylerken, yine bu gayeyi gözetti.

Şurası da büyük bir hakikattır ki, Cümhuriyet Halk Partisi Halkevlerinin bugüne kadar geçirdiği imtihanlarda verdiği randımanı gözönünde bulundurarak, bu bilgi ve hayat kaynaklarına daha fazla önem vermeğe başladı. Aynı zamanda sayısı 367 ye varan Halkevleri'mizin çalışma randımanları sade sayılarının değil, senelerin de artışına nisbetle hergün daha fazlalaşmakta, hızlanmaktadır.

Bugün Halkevleri'miz yılda her konuda yüzlerce konferanslar, konuşmalar, toplantılar tertip etmekte, yine birçok temsiller verilmesine sahne olmaktadır; vatandaşlara kendi dilini okumayı, yazmayı, hayata gereken bilgileri, yabancı dilleri öğretmektedirler. Buralarda birçok vatandaş türlü spor ihtiyaçlarını karşılayacak vasıtalar ve alanlar bulmakta, açılan çeşitli sergilerde bütün yurttaşlar memleketin türlü ve güzel sanatlarının ilerleyiş ve inkişaf hamlelerinin merhalelerini, genişlemesini görmekte ve yeni yeni sanatkârlarımız buralarda yetişme sahaları bulmakta ve sayısız yurttaş, Halkevleri'nde verilen müzik ders ve konserlerinde musikî zevk ve ihtiyaçlarını tatmin etmektedirler. Bu kültür kaynaklarımızda açılan dikiş, biçki, birçok küçük sanat kurslarında halkımız iş öğrenmekte, hayatını kazanabilecek imkânlar elde etmektedirler.

Memleketin sıhhî durumunda, hayır işlerimizde Halkevleri'mizin yeptıklarını anlatmakla bitirmek kabil değildir. Şehir, kasaba ve köylerimize kadar uzanan Halkevleri'nin hayırkâr ve müşfik elleri yüzbinlerce yoksulu, çaresizi tedavi etmiş, barındırmış, icabında beslemiş, okuyup yazmasına yardım etmiştir.

Türk yurdunun ihtiva ettiği eski medeniyet izlerini, Türk folklorunu aramak, derlemek, korumak yolunda Halkevleri'nin yaptığı hizmetler büyüklüğü nisbetinde kıymetlidir. Cümhuriyet devrine kadar hattâ bizden telâkki edilmeyen, fakat memleketin bütün iktisadî ve hayatî kuvvetini teşkil eden köylerimize Halkevleri'nin münevver elleri uzanıyor ve hemen her köyümüz yılda birkaç kere Halkevlerimizi aralarında buluyor, onlardan faydalı öğütler, güzel örnekler alıyor. Bugüne kadar Halkevleri'nin neşretiği dergiler kendi muhitlerinde birer kültür âlemi yarattığı gibi, kendilerini vareden muhitlerinin kalkınmalarında da âmil olmaktadırlar. Bugün 367 Halkevi'nin kitabevi bütün memleket halkına açık tutularak 300.000 kitap ve bütün gazetelerin binlerce insan elinden geçmesi temin ediliyor.

Halkevleri'nin en büyük hususiyetlerinden biri de, üyelerinin hem öğrenici, hem de öğretici olarak aynı safta bulunmalarıdır. Bu itibarladır ki, çalışmalar çok hızlı ve özlü olmaktadır.

Bir Halkevi çalışma programı

Bütün Halkevleri'miz normal çalışmalarına devam ederken bir yandan da yaz için yeni çalışma programları hazırlamaktadırlar. Bunlardan bir örnek olmak üzere Zonguldak Halkevi'nin Nisan, Mayıs, Haziran ayları için hazırladığı üç aylık programını, kısaltarak çalışmalarını tebarüz ettirmeğe çalışacağız :

Konferanslar serisi :

Dr. Nihat Arkan: 1- Umumî hıfzıssıhha, 2- Verem, 3- Firengi.

Sedat Ataman: 1- Belediye ve şehir, 2- Halkevleri ve halk, 3- İnkılâplar ve İnkılâbımız, 4- Tarihte Bursa.

Sami Barın: 1- İşçi hukuku, 2- Maden hukuku, 3- Vatandaşın vergi mükellefiyeti, 4- Kanun hâkimiyeti prensipi, 5- Millî dâva karşısında münevverin vazifesi.

Hilmi Uluğ: 1- En büyük millî dâvamız, 2- Fârabî, 3- Yunus Emre, 4- Zekâî dede.

Akın Karauğuz- 1- Abdülhak Hâmit, 2- Ziya Gökalp, 3- Mehmet Akif.

Sadi Varlık: 1- Halk edebiyatı ve tabiat tasvirleri, 2- İstiklâl harbi edebiyatı, 3- Bugünkü edebiyatın ana hatları 4- Hâmit'in dehâsı ve sanat felsefesi, 5- Akif'in sanatı ve inkılâba hizmeti.

Prof. Dr. İbrahim Öktem: 1- Keyif veren zehirler ve sıhhatimiz, 2- Nüfus dâvamız, 3- Aile ve şehir hıfzıssıhhası, 4- İnkılâbımızda sağlık işleri.

Bu konferanslar sık sık tertip ve bir hafta evvelden ilân edilcek ve başkaca haftada bir hukukçular, 15 günde bir hekimler toplantılarında ayrıca konferanslar verilecek, Fârabî, Zekâî dede için iki müzik gecesi, Yunus Emre, Abdülhak Hâmit, Mehmet Akif için de üç edebiyat gecesi yapılacaktır.

Ayda bir müsamere tertip edilerek Aynaroz kadısı, Hayrülhalef, Hedef piyesleri oynanacaktır. Haftada bir defa olmak üzere Halkevi sinemasında filmler gösterilecektir.

Talebe ve her isteyenin girebileceği: Kimya, riyaziye, müzik, tabiiye, fizik, fransızca dersleri açılacaktır.

Spor programı da şudur: 1- Ayda bir futbol maçı, 2- Ayda bir kır koşu-

su, 3- Sık sık güreş ekzersis ve müsabakaları, 4- Sık sık atletik ekzersis müsabakalar, 5- Sık sık salon jimnastikleri, 6- Sık sık açık hava jimnastik ve oyunları, 7- Ayda bir grup halinde gezi ve yürüyüşler.

Bir yılda Merkez, Kilimli, Filyos, Beycuma olarak 4 e ayrılmış olan bölgeler gezilecek ve her üç ayda, bir bölge tamamlanacaktır. İlk üç ayda 8 köy ziyaret olunacaktır. Programın ana hatları: Bayrak çekme töreni, şehirli ve köylü kaynaşması, köy işleriyle ilgili memurlarla köylü arasında konuşma, köyü dolaşma, hastalara bakma, yoksullara ve okullara yardım, tabiat, tarih ve folklor etüdleri, resim, konferans, gösterit, müzik, spor, oyun. Bu programdan maada üç ay içinde bir defa bölge merkezinde ve bir defa da şehirde köylü toplanarak köylü bayramı ve köylü günü yapılacak, her köy için bir broşür neşredilecektir.

Yoksullar muayene edilerek parasız ilâç verilecektir, muayene, haftanın 6 günü 18 doktor tarafından yapılacak, 3 haftada bir devir olmak üzere: kadın, çocuk, sinir, diş, röntgen, burun, boğaz ve kulak, göz, iç ve dış hastalıkları muayene edilecektir.

Ayda bir defa cezaevine gidilecek, mahbuslara çamaşır, gazete, kitap, kalem gibi yardımlar yapılacak, aydınlatıcı konuşmalar yapılarak dersler verilecektir.

Kitabevi hergün 10-12, 14-18 ve 20-22 ye kadar ve pazar, salı günleri 14 - ten itibaren açılacak, 15 günde bir kitap özü müsabakası yapılacak, (Karaelams) dergisinin Ebedî Şef için bir nüshası hazırlanacak ve bundan sonra aylık çıkarılması düşünülecek, küçük eserler neşredilecektir. Fotograf müsabakası, resim, elişleri sergileri açılacaktır.

İşte kısaca bir program ki, muhteviyatı muhiti için canlı bir çalışma vâdetmektedir.

A. C.

Halkevleri'nde Müzik Esasları

Cümhuriyet Halk Partisi Halkevleri talimatnamesinin 41 inci maddesinde : (Halkevleri müzik çalışma ve müsamerelerinde beynelmilel modern müzikle *halk türkülerimiz* esas tutulacak ve beynelmilel müzik teknik ve vasıtaları kullanılacaktır. Müzikte gayemiz, modern beynelmilel müziği ve tegannî tarzını esas tutmak ve bunu tatbik ve temin etmektir) denildiği halde Halkevleri'mizde bu maddenin aksine hareket edildiği görülmekte ve işidilmektedir.

Evler'de müzik faaliyetlerinin münhasıran garp müziğine ve halk müziğimize ait olacağı tam bir sarahatle kaydedilmişken, bazı Evler'de alaturka musıkî faaliyetleri yapılmaktadır. Bu hâl Halkevleri talimatnamesinin 41 inci maddesine tamamen zıt bir vaziyet teşkil etmektedir. Alaturka musıkî Parti'nin sanat siyaseti çerçevesi dışında bırakılmış olduğundan Evler'de, ister cünbüş, ut, kanun.... ve saire gibi sırf alaturka sazlarla, ister keman, piyano gibi alafranga sazlarla, ister tefle ister değnekle idare edilen her türlü alaturka müzik tezahürüne müsaade etmemek lâzımdır.

(Alaturka çalmayoruz, halk musıkîsi yapıyoruz) iddiası, tevil götürmez bir iddiadır. Çünkü hakikatte bu sazlarla ve bu ağızlarla halk müziği yapmağa imkân yoktur. Halk müziği ancak halk sazları ve halk ağzıyle yapılabilir bir sanattır. Öz halk müziği icrası kendi sazını ve ağzını kendi üslûbunu ister.

Anadolu seslerinin alaturkacılar elinde ve ağzında bozulmakta ve alaturkalaşmakta olduğu acı bir hakikattır.

Alaturka musıkî ve Türk halk müziği ayrı ayrı ekollerdir. Onların kendilerine mahsus ayrı hüviyyetleri, kendilerine mahsus ayrı icra vasıtaları, üslûbları vardır. Alaturka musıkî, geride bıraktığımız oryantal medeniyetin yükselmiş, tekâmül etmiş bir müessesidir. Halk müziğinden ayrı bir surette teşekkül etmiş, kendine mahsus bir estetiği ve edası vardır. Halk müziği ise sadedir. Sadeliği içinde çalınıp söylenmek mecburiyetindedir. Alaturka edâ onun sade karakterine, sade ifadesine tamamen zıttır. Bundan dolayı, alaturka sazlar ve ağızlarla, sırf halk müziği yapıldığı iddiasına inanmamak gerektir.

Halkevleri'nde işidilmeğe cevaz verilecek sazlar münhasıran halk müziği sazlardır. Cura, bağlama, bozuk, meydan sazı, kabak, Karadeniz kemençesi, davul, zurna, kaval, darbuka, çifte nağara... gibi halk sazlarıdır.

Davul zurna, halay ve bar gibi *bazı* millî oyunlarımızın ayrılmaz refakat sazlarıdır. Yerli oyunlar oynandığı zaman bunları behemehal temin etmek mecburiyetindeyiz. Kemanla, cünbüşle zeybek oynamak, halay çekmek doğru değildir. Herşey kendi adabıyle gerektir.

Anadolu seslerine, bir halk muganisine alaturka sazlar refakat etmemelidir. Maya, hoyrat, bozlak, deyişler, divan ve destanalar ve saire gibi halk ezgilerine keman, cünbüş, ut, kanun, kemençe, ney... gibi alaturka sazlar değil, doğrudan doğruya halk sazları refakat etmelidir.

Şarkî Anadolu geceleri yapıldığı zaman, bu gecelerde, (Şamil), (Kazaska).. gibi havalara yer verilmemelidir. Aksi takdirde müsamereler varyete hilini alır.

Halk oyunlarını, yerlerinde veya hakikî bilenlerinden öğrenmemiş kimseler tarafından (uydurma) lar şeklinde oynanmasına, halk oyunlarımızın karikatürize edilmesine müsaade etmemelidir. Zeybek oyununa kalkan öyle gençler, mektepliler görüyoruz ki bunlar bu işi katiyen beceremiyorlar, iyi öğrenmemişler, ve bu işte istidatsızlık gösteriyorlar; bunlara mâni olmalıdır. Halk oyunlarını oynamak için hüsni niyet kâfi değildir. Onları iyi bilmek ve onlara hakikî ifadesini vermek lâzımdır.

Halk ezgisini söylemek için, yalnız halk sazını iyi çalmak kâfi değildir. Saz sahibinin iyi sesi de olmalıdır. Ona ya başka iyi bir ses refakat etmeli ve yahut, yalnız saz parçaları çalmasına müsaade edilmelidir.

Hülâsa halk sanatına temas edilince, onun üzerinde durmalı ve bu işte titiz hareket etmelidir. Halkevleri, müsamereleri, bilhassa halk müziği ve oyunlarına ait müsamereler, halka lâalettayin hoş vakıt geçirtecek vasıta değil, halka hakikî bedii ve millî heyecanlar verecek, halkın sanat kültürüne yarayacak, asıl ve ciddî sanat tezahürleri olmalıdır.

Radyomuz, alaturka musıkî neşriyatıyle kâfi derecede halkımızı eğlendirmektedir. Eğlenmek isteyenler evlerinde, kahvelerde bu musıkiyi dinle -

yerek eğlenebilirler, Halkevi kayıtsız şartsız eğlence yeri değildir. Orası ciddî bir kültür ocağıdır. Halkevleri'nde yapılacak her türlü sanat tezahürleri, Evler'in muhtelif kollarından teşkil edilecek bir murakabe heyeti tarafından murakabe edilmelidir. Böyle bir murakabeden geçmeyen hiçbir tezahüre müsaade edilmemelidir. Müzik tezahürlerinde ise 41 inci madde daima gözönünde tutulmalı ve bu madde hilâfında hiçbir tezahüre cevaz verilmemelidir. H. B.

HALKEVLERİ NEŞRİYATI

Son aylar zarfında, gerek cümhuriyetin XV inci yıldönümü, gerek Atatürk'ün ölümleri münasebetiyle hususî bir mahiyette çıkan Halkevleri dergilerimizin, aşağı yukarı hepsi ayni mevzu etrafında toplanmış olduklarından, bu sütunlarımız, da, onlardan ayrı ayrı bahsetmedik.

Belki yukarıda zikrettiğimiz sebeplerle geçikmekte olan dergilerimizden, son günlerde şunları almış bulunuyoruz :

Başpınar (Gaziantep), *Bozok* (Yozgat), *Burdur*, (Burdur), *Çorumlu* (Çorum), *Derme* (Malatya), *Erciyeş* (Kayseri), *Gediz* (Manisa), *Görüşler* (Adana), *İçel* (Mersin), *Konya* (Konya), *Ocak* (Urla), *IV Eylûl* (Sıvas), *Ün* (İsparta), *Yeni Türk - Halk Bilgisi Haberleri* (Eminönü).

Son zamanlarda sayısı 30 u geçen Halkevleri dergilerinin, azaldığını görüyoruz, ki bunu, eğer itinalı çıkartılmak gayesinden ileri geliyorsa, memnuniyetle karşılamalıyız.

Yukarıda saydığımız onbeş dergiden, *Başpınar, Bozok, Burdur, Ocak, IV Eylûl, Ün* ve *Yeni Türk*'ün şubat, *Gediz* ve *Görüşler*'in mart, *İçel, Halk Bilgisi Haberleri, Çorumlu*'nun ikincikânun, *Konya*'nın ise ağustos - eylûl sayılarını aldık. Malatya Halkevi'nin çıkarmakta olduğu *Derme*nin 11 inci, *Erciyeş'in* 9 uncu sayısının ise, maalesef hangi aylara ait nüshalar olduğu kaydedilmemiştir.

İlk sayısı çıkan ve taşıdığı ismi Gaziantep'e bir kilometre kadar mesafede bulunan bir pınardan alan *Başpınar*, ihtiva ettiği mevzular itibariyle bize Gaziantep'i pek yaşatamayor; bu yeni dergiye başarılar dilerken, Halkevleri dergilerimizden, bilhassa *Çorumlu* dergisini örnek ittihaz etmesini tavsiye edebiliriz.

Bir formadan ibaret olan *Bozok*, bu sayısında, 1 sahifesini, *Halkevleri'mizin yıldönümü* başlıklı bir makaleye, 2 sini, geçen sayıdan devam olan ve fizik terimlerinden bâhis mülâhazalara, 8 ini Bergson'dan bir tercümeye, 2 sini beden terbiyesi hakkındaki mütalealara, 1 ini Fennî'nin, nereden alındığı kaydedilmeyen iki gazelinin neşrine tahsis etmiştir.

Bu dergide, *Başpınar*'da gördüğümüz gibi, Gaziantep'in İslâmlar tarafından fethine dair bir efsaneye dahi yer verilmeyor. *Bozok* için de, yukarıda verilen misâllerden sonra, Halkevleri dergisi karakterini taşıyan bir mecmua sıfatiyle pek bakılamaz.

Burdur, Halkevi'nin evvelce bir iki sayısını çıkarmış olan *Ülker* mecmuasının yerine çıkmaya başlanmıştır; bu dergiye, *Burdur'a*, Burdur Halkevi'nin yeni çıkartmaya başladığı bir derginin ilk sayısı gözüyle bakabiliriz. *Dergi*'nin gayeleri izah edilirken Burdur'un " tarih, coğrafyasını, içtimaiyatını, sıhhatını, herşeyi Halkevi gayelerine uygun olarak inceleyen bütün sesleri, etüdleri dergimize büyük bir istekle alarak yurda dağıtacağız „ deniliyor. Folklor çalışmalarına bir yol göstermek için, " Halk Bilgisi toplayıcılarına rehber „ den iktibasen Van Gennep'in *Folklor* nam kitabının birinci kısmı neşrediliyor, bunu, mecmuanın, yapacağı neşriyatta ciddî yollardan gideceğini anlatması bakımından takdir ederken, bu kitabın mühim bir kısmının mecmuamızda neşredildiğini ve Halk Partisi tarafından, Halkevleri folklor (Halk Bilgisi) çalışmalarına kılavuz olmak üzere basılmakta olduğunu ve bugünlerde, her Halkevi'ne gönderileceğini hatırlatırız.. Bu sahada yazı yazacak arkadaşlara, bu mevzuu daha yakından tanımak ve incelemek yollarını gösterecek olan kitabı tavsiye ederken, *Burdur*'un *Ülker*'in âkıbetine uğramayacağı, ve gayelerini tahakkuk ettireceği ümidini, ilk sayısından almış bulunuyoruz.

Derme'de *Kızılın köyü tetkikleri*, Evliya Çelebi'den naklen Arabgir ve tarihi, Arabgir halk şairlerinden Rengi'ye ait faydasız olmayan yazıların yanında bir de M. Erkel imzasını taşıyan

Alp Arslan efsanesi hikâyesi okuyoruz. Bir kısmı basılan bu hikâye merhum Ahmet Hikmet'in *Alp Arslan masalı* dır. (Çağlayanlar, İstanbul, Südî Kütüphanesi, s: 7-26).

Başında *tarihî notlardan* diye bir ibare var.. Aynen neşredilen bu hikâyede, bazan satır başlarına filânda ehemmiyet verilmiş değildir. Ahmet Hikmet'e ait olan ve henüz bir kısmı neşredilen bu hikâyenin, başka bir imzayla ve hiçbir şerh verilmeden neşri, dergi hakkında çok tabiî olarak müsbet bir tesir bırakamaz.

Dört formadan ibaret olan *Çorumlu*'nun ilk iki forması, *hicrî Xuncu asırda Çorum*dan sonra, XVIII inci asırda yaşayan ve ilmî bir kıymeti haiz gösterilen *Mustafa Vazıh Çorumludur* nam makaleye, *Çorumun 350 yıl evvelki ile bugünkü mahalle adlarına, halk türküsü derlemelerine* ayrılmıştır; bu son kısımda, 6, 7, 8 numaralı halk türküleri, notalarıyle beraber basılmıştır, yalnız bunlardan birinci türkünün, birçok Halkevleri dergilerinde görüldüğü üzere, mısrâları yer itibarıyle karışmıştır. Sazşairleri'ne ait olmak üzere de Âşık Haydar'ın beş parçadan ibaret bir koşması neşredilmiştir. Kırşehirli şair İlhami başlıklı bir yazıda, adı Kırşehirli Sait olan ve İlhami mahlası bir şair hakkında, Kırşehir'de bir kitap basıldığı bildirilmektedir. *Çorum*'dan toplanmış mânilerden sonra derginin son iki forması, her zaman olduğu gibi vakfiyelerin, sicillerin neşrine ayrılmıştır. Bahsettiğimiz muhteviyatından anlaşıldığı üzere ufak tefek bazı hataları nazarı itibâre almazsak, *Çorumlu*'yu Halkevleri dergilerine -şimdilik- bir örnek diye alabiliriz.

Erciyeş'te, Haşim Nezihî tarafından 1807 - 1866 yılları arasında yaşayan halk şairi Seyrânî'nin hayatı hakkında B. Hâzım'ın *Sânihât-ı Seyrânî* adlı kitabına istinaden izahat verilerek şiirlerinin de gelecek sayıdan itibaren neşredileceği kaydediliyor.

Urla Halkevi'nin ilk sayısını çıkardığı *Ocak*'ta, ilk makaleyi *Türk lisanının eski Yunan lisanı üzerinde tesileri* teşkil etmektedir. Bu içinden çıkılamaz büyük mevzudan sonra, hemen hemen her sahifenin altında bir vecize halinde neşrini gördüğümüz Aristo'nun, Diyojen'in ve saire.... Yunan feylezofları fikirlerinin neşrine yer veriliyor; eğer gaye büyük şahsiyetleri tanıtmak ise, evvelâ kendi büyüklerimizden işe başlamak daha faydalı ve yerinde olsa gerektir. Mecmuanın muhteviyatı, önsöz kısmında söylenen " altı okun ateşiyle tutuşacak, ısıtacak ve aydınlatacaktır „ gayelerini nakzediyor.

Şimdiye kadar onaltı sayısı çıkan *Ortayayla*, 17 nci sayısından itibaren Sıvas Kongresi tarihin olan *IV Eylûl* adını almıştır. *Ortayayla*'nın, hiç olmazsa, ilk sayılardaki mahiyeti almasını bekleyoruz.

Bir zamanlar dergiler arasında en muntazam olarak çıkan *Ün*'ün Şubat sayısında baş yazı olarak *İsparta'nın son bir yıllık kültür durumu* izah edildikten sonra, geçen sayılardan devam olan *Hicrî X uncu asırda Hâmidili* yazısı vardır. Ayrıca, kıymetli Türk âlimlerimizden, 16 İkinciteşrin 1938 de ölen Halil Edhem Eldem'in hayatından ve eserlerinden bahseden ciddî bir makale de memleketimiz büyüklerini muhite tanıtmak bakımından bir Halkevi dergisi için de faydalıdır. Bunlardan başka, anonim *mirasyedi destanı*, başı evvelki sayılarda olan *ata sözleri* de *G.* harfinden itibaren devam etmektedir.

Burada, mahiyetleriden umumî olarak bahsettiğimiz Halkevleri dergilerinin tertip itibariyle de daha iyi bir şekil almaları icap etmektedir. Makalelerin notları, ekseriya ayni sahifeye değil, bir evvel veya sonraki sahifelere bağlanmakta, yazılar gayri muntazam bir mahiyette basılmakta, fazla miktarda mürettip hatalarını ihtiva etmektedir. Birçok şehirlerimizin matbaacılık itibariyle nekadar çok geri olduklarını bilmekle beraber, bu dergilerde çalışan arkadaşların biraz daha itinaları sayesinde, neşriyatın daha düzgün olması, bu suretle, bulundukları yerlerde matbaacılığın azçok yola gelmesine de yardım edecekleri muhakkaktır.

Diğer bir nokta da dergilerin muntazam çıkarılamamasıdır. Hiçbir dergi için, muayyen bir zamanda çıkartılması mecburiyeti olmadığına göre, Halkevleri, aylık veya iki aylık dergiler yerine, kıymetli malzeme topladıkça, gayrı muayyen zamanlarda, neşredilseler belki daha faydalı olacak ve muayyen zamanda, muayyen sahife doldurmak ihtiyacı kalkınca, mecmua, daha ciddî ve olgun bir hâl almış bulunacaktır.

Henüz *Ağustos - Eylûl* sayısı çıkan *Konya* dergisindeki yazılar, ekseriya on hattâ yirmi sahife süren tefrika olarak basılan tarihler veya tarihî yazılardır. Bu

tarz yazıların ayrı birer broşür halinde çıkarılması hem okuyanlar, hem de neşredenler için daha kolay ve faydalı olacaktır sanıyoruz.

Buroşürler

Yine bu son günlerde, İsparta ve Samsun Halkevleri'nin çıkarmış oldukları birer broşürü de zikretmek lâzımdır.

İsparta'ya ait broşür, İsparta'nın tarihî ve coğrafî durumundan sonra hususî muhasebe, bayındırlık, kültür, ziraat, ormanlar, veteriner, ekonomik durum, millî bankalar, sağlık işleri, belediyeler, Halkevleri, adliye ve cezaevleri hakkında verilen malûmatı canlandıran istatistikleri, resimleri hâvidir.

*

Aşağı yukarı ayni mahiyette olan ve yine 15 yıllık çalışmaları ihtiva eden *Samsun*da, faydalı Halkevi neşriyatı meyanındadır.

*

Aydın Halkevi, *M. Lûtfi Birgen* tarafından yazılan, *şap hastalığı ve hayvanlarımızı koruma çareleri* adlı broşürcük neşretti, ki bu çok basit bir tarzda yazıldığından köylülerimiz için faydadan hali değildir.

F İ K İ R H A Y A T I

BİR OKUYUCUNUN NOTLARI

NAHİD SIRRI

Bir yıl dönümü

İstanbul Üniversitesi, Fuad Köprülü'nün Türk edebiyatı tarihi profesörlüğünü deruhte eylemesinin yirmi beşinci yılını tes'it etti. O, bu mevkie geldiği zaman, 23 yaşında yâni hoca sıfatıyle kürsüsüne çıktığı dershanenin sıralarında başkalarının, herkesin, talebe olarak oturduğu bir yaşta bulunuyordu ve üstüne aldığı bu dersin tedris hayatında, kendisinden sonra hiçbir profesör onun yaptığı hizmeti ifa edemeyecek, muvaffakıyeti gösteremeyecektir. Çünkü Fuad Köprülü bu dersi deruhte ettiği zaman Türk edebiyatının asırların sinesinde uzayıp giden mazisi hakkında kat'iyetle malûm hemen hiç birşey yoktu ve Osmanlı Sarayı'nın eşiğinde vücut bulmuş edebiyat hakkında bilinen şeyler de tezkerecilerin bildirdiklerine münhasır gibiydi. Kemal yaşına pek genç giren Fuad Köprülü, hemen her saatını okuyup yazmağa hasrettiği uzun seneleri bu edebiyatın tarihini hazırlamağa, bu tarihin yazılması için elde bulunması lâzım malzemeyi toplamağa ve bu işte kendisine yardım edecek ve kendisinden sonra da aynı sahada çalışabilecek adamları yetiştirmeğe vakfetti. En eski zamanlarından bugüne yakın bir gününe kadar bütün Türk edebiyatı tarihini onun selâhiyet ve sebatıyle yazabilecek başka bir kimsemiz olmadığı için, Fuad Köprülü'nün bu eseri artık biran evvel bitirip bize vermesini istemeliyiz. Türk tarihinin pek mühim bir kısmı olan edebiyatının tarihini muazzam ve mufassal bir eser halinde millete takdim ettiği gün, Fuad Köprülü hakikaten büyük bir âbideyi dikmiş olacak, ismini taşıdığı büyük adamları da kıskandıracak bir hizmeti vatanına karşı ifa eylemiş bulunacaktır.

San'ata dair

Türk edebiyatının en büyük romancısı ve Abdülhak Hâmit'in ölümündenberi en yüksek şahsiyeti olan Halit Ziya'nın bu son eseridir. Kitapta bir tarihe tesadüf edilmemekle beraber, üstadın üç dört sene evvel neşredildiklerini bildiğimiz muhtelif makalelerinden mürekkep, ve herhalde birkaç cilt teşkil edecek bir silsilenin ilk kitabı.. İçinde son devrelerin birçok meselelerine temas edilen bu makalelerde, Halit Ziya'nın zarif üslûbü ve bir siyasî nota dikkat ve itinasıyle herşeyi söylemekle beraber enaz kıracak şekilde bildirmeğe itinası, aynı zamanda da en yeni imza taşıyanlara kadar her yeni yazıyı okuyup kendilerinde biraz istidat gördüğü kimselere alâka ve teveccühü görülmektedir. Ve bu eserin intişarını haber vermek münasebetiyle, üstadın bir zamanlar gazete sütunlarında takip etmiş olduğumuz *Saray* ve *Ötesi* serlevhalı hatıralarının inkıtaa uğramasından mütevellit teessür ve endişelerimi söylemek isterim. Yer yer âdeta Saint Simon'u kıskandıracak güzellikleri ihtiva eden bu hatıratın intişar etmeyen aksam meyanında pek mühim parçalar, ve bu meyanda meselâ Halit Ziya'nın Mabeyn Başkâtibi sıfatiyle ve Sultan Reşat'ın selâmını hâmilen Selânik'te mahbus bulunduğu köşkte Sultan Hamit'i ziyaretinin hikâyesi bulunduğunu söylersem, işaret ettiğim teessür ve endişeler için pek yerinde bir sebep göstermiş olurum.

Bu son aylar içinde -matbuatımızda lâyık olduğu alâkayı maalesef celbetmeyen- uzun ve mühlik bir hastalık geçirmiş olan üstadın iki yıl kadar önce ve pek hazin şartlar içinde kaybettiği yetişkin ve kıymetli oğlu hakkındaki hatıralarından mürekkep bir eser hazırlamakta olduğunu da ilâve etmek isteyorum. *Makber*'le *Nijad Ekrem*'den sonra malik olacağımız bu yeni eser, mübdi'lerinin korkunç elem ve felâketleri bahasına edebiyatımızın kazanacağı üçüncü şaheseri teşkil edecektir.

Nekroloj

Memleketimizin bu son zamanlarda kaybetmiş olduğu *Amasya Tarihi* muharriri Hüsamettin'i uzun uzun mevzubahsetmek için yere ve selâhiyete malik olmayışıma teessüf ediyorum. Vatanı olan ve henüz ziyaretine imkân bulamayışıma müteessir bulunduğum güzel şehrin zengin ma-

zisini tetkike tekmil bir ömür vakfetmiş olan bu zat, ilk ciltlerini bulmak âdeta imkânsız bir hâl alan eseriyle bütün Anadolu tarihi hakkında ihmâli hiçbir zaman kabil olmayacak mehazlerden birini vücuda getirmiş bulunmaktadır. Hatırasını hürmetle anmak ve sağlığında daima da görmediği alâka ve takdiri hatırasından olsun esirgememek bir vecibedir.

Zannediyorum ki ölümü haberi hiçbir gazetemizde tek satır işgal etmeyen W. B. Yeats ise 1923 senesinde Nobel edebiyat mükâfatını kazanmış bir İrlandalı idi. 1865-te doğmuş bulunduğuna göre yetmişi mütecaviz olarak vefat etti. Fransa'nın sanat tarihiyle beraber başka edebiyatları da en iyi bilenlerinden biri olan akademi âzasından Louis Gillet'in bu vefat münasebetiyle yazdığı makalede dediğine nazaran, Yeats, *bugün ingiliz diliyle yazan şairlerin en büyüğü, bazılarının nazarında da bir asırdanberi gelen en büyük ingiliz şairidir.* Kendisinin tiyatro sahasında da eserleri varmış ve İngiltere'den ziyade Amerika'da rağbet gören bu piyeslerin lisanı fevkalâde sanatkârane imiş.. İçlerinde fransızcaya tercüme edilmiş olanlar bulunup bulunmadığını maalesef bilmiyorum.

Fransız matbuatının kronik sahasındaki en marûf imzalarından biri olan ve canının dilediği gibi muhakeme yürütmekten hiç çekinmemek şiarı bulunan Fernand Vandérem de hayli yaşlı olduğu halde bu son haftalar içinde vefat etti. Kendisinin uzun yıllar önce okuduğum *La Victime -Kurban-* isimli ve anasiyle babasının arasındaki talâktan sonra ikisinin pek nazlisi olup şımardıkça şımaran çocuğun macerasını hâvî romanı, anamla babam arasında kendim beş yaşında var yokken vukua gelen talâktan dolayı birçok şahsî hatıramı canlandırmış olduğu için, üzerimde zatî değerinden fazla bir his bırakmıştı. Kaleminin roman sahasındaki mahsulleri pek fazla olmayan ve zaten çoktanberi sade kronik vadisinde yazan Vandérem'i âtiyyen unutturmayacak eseri belki de yalnız edebiyat hayatına ait hatıralarıdır.

En son günlerde vefat eden L. Lévy Bruhl ise Fransa'nın en büyük feylezof ve sosyologlarından biri idi. Tedrisatıyle büyük bir tesir icra etmiş ve pek mühim eserler vücuda getirmiştir. Çok vasi bir ilim ve derin bir zekâ sahibi idi. Bütün içtimaî ilimlerde nüfuz ve hizmeti azîm olmuştur. Hayatı, şahsiyeti, eserleri ve tesirleri hakkında büyük bir itina, gayret ve vukuf mahsulü etüdler vücuda getirilmesi icap eder.

İki Tarih kitabı

Avrupa'da eskiden herbiri birkaç yılın tarihine sığmayacak vak'alı gündelik hâdiseler tarzında birbirini velyeder ve Çekoslovakya devletini bir hatıra şekline kalbediveren bir kudret Romanya'nın ufuklarında da bir kâbus şeklinde belirirken, bu kudretin temellerini kuran adamla, yâni Prusya kralı ikinci Frédéric'le, o kudrete Romanya'nın mukadderatını bağlamağa çalıştıktan sonra gecenlerde esrarlı bir ölümle ortadan kalkmış olan adam, yâni Codreano hakkında, ikisi de son zamanlarda çıkan birer kitap okudum. İkinci Frédéric'e dair olan eser, bu en son yıllarda iştihar eden Fransız müverrihi Pierre Gasco tteun kitabıdır ki, geçenlerde bir kelime ile bu sütunlarda intişarını haber vermiştim. Fransız matbuatında büyük akisler bırakan bu eser okunmağa hakikaten lâyık, güzel bir üslûba malik ve cidden kuvvetli tahlil ve tasvirle doludur ve Avrupa tarihinin âdeta bütün bir asrını da gözönünde canlandırmaktadır. Almancayı kaba bir dil bulup ırkının en büyük şair ve edibi Goethe'nin tulûunu istihkar ile karşılayan, karısına etmediği hakaret bırakmayan, hele ömrünün sonlarında hasisliği ve sadeliği, cimriliğin ve süfliliğin en koyu haddine indiren Frédéric, sevimli bir çehre değildir. Giristiği sonsuz harplar milletine müthiş sıkıntılar çektirmiş ve atıldığı maceraların Prusya'yı fecî bir âkıbete düşürmevisi harikulâde talih tesadüflerinin ve bu meyanda Rusya tahtına bir müddet için kendisinin askerliğine âşık ve zayıf-ül-âkıl bir bicarenin gecmesinin eseri olmustur. Fakat Frédéric, ne harikulâde bir zekâ, ne korkunc bir azim ve inat sahibidir ve aynı zamanda tas yüreğinin ne garip muammaları, ne havsala almaz tezatları vardır. Cülûsundaki küçücük Prusya kırallığını ölümünde en mühim Avrupa devletlerinden biri halinde yeğenine devreden bu kıralın en müthiş muharebelerin hazırlandığı geceleri Racine'in trajedilerini okumakla geçirmesi ve bunların en müessir yerlerinde hüngür ağlayacak kadar rakik kalbli oluverişi inanılmaz birşey değil midir? Eğer ikinci Frédéric gelmeseydi Prusya yarı slav ehemmiyetsiz bir devlet mevkiini muhafaza edecek, ve bütün Almanya, mukadderatını Viyana'ya, Viyana'da hüküm süren Habsbourg hanedanına bağlayacak, bugünün haritası da pek başka bir sima arzedecekti. Avusturyayı bugün adı bile elinden alınmış bir vilâyet derekesine düşüren Almanya'nın temelini kuran elbette ki Frédéric'dir ve Almanya'nın şevket-i hâzırasını Frédéric kurmuş. Bismarck tevsi' ve tahkim etmiş ve bir küsuf devresinden sonra bugünkü haline de Hitler getirmiştir. Kitapta Frédéric'le beraber onun babası olan birinci Frédéric Guillaume da gayet canlı hatlarla, belki ilk defa olarak bu derecede canlı hatlarla tasvir ediliyor. Şimdiye kadar oğlunun dehâsını keşfetmekten âciz olup ona sadece işkenceler ettiği ve dev gibi askerlerini bir kolleksiyoncu hazzıyle seyredip onlara tâlim ettirmekle ömür sürdüğü anlatılan bu hükümdarın oğluna yedi yıl Fransa, Avusturya ve Rusya ile cenkleşmek imkânını veren bir kudreti askeriyenin temellerini kurmuş olduğu kitaptan pek güzel anlaşıldığı gibi ancak kaba bir asker zannolunan bu hükümdarın bilfiil kumandanlığında bulunduğu bir tabura talim yaptırmak üzere sediyede taşınarak ve yarı ölü bir halde kışlaya gelecek derecede de vazifesine âşık olduğu görülmektedir. Güzel bir dille yazılmış ve hakikaten zengin bir vesika malzemesinden istifade edilerek vücuda getirilmiş bir eser ki, müellifine Fransa'nın yeni müverrihleri arasında ve Bainville ile Madelin'den sonraki safın birinci mevkilerinden birini temin etmekte..

Öteki eser gecen aydaki kroniklerimden birini kendilerine tahsis etmis olduğum Tharaud biraderlerin *L' Envoyé de l'Archange* adlı kitabıdır ve içinde Codreano'nun hakikaten bir trajedi mevzuu olmağa lâyık hayatı tasvir edilmektedir. Tharaud biraderler bütün dünyadaki yahudilerin hayatını ve onların vücut verdikleri meseleleri tetkike eserlerinin büyük bir kısmını tahsis etmis oldukları için, Romanya'daki yahudi dâvasını bütün yahudileri ortadan kaldırmakla halletmek istemiş ve bunun için de Romanya'nın mukadderatını bu dâvayı bu şekilde halletmek isteyen ve hemen hemen halleden Almanya'ya bağlamağa çalısmıs olan Codreano'yu ihmâl edemezlerdi. Ve kendilerinin aynı zamanda romancı ve sanatkâr olusları, bu çehredeki çok romanesk hatlara fevkalâde meclûp olmalarını zarurî kılmıştır. Romanya'da âdeta bir resûl çehresiyle halkı yahudilere ve politikacılara karşı ayaklandırmağa kalkan ve koyu bir milliyet siyaseti takip etmek istediği halde aslen Romen bile olmayarak Lehli bir baba ile bir Alman kadınından dünyaya gelen ve kendisine hakaret etmiş bir polis müdürünü katledip velveleli bir mahkeme neticesinde beraet ettikten sonra yüzbinlerce kalpte yer alan, kanlı bir yolda yürüye yürüye âdeta Romanya'nın mukadderatını ele geçirmesine remak kalan ve vaziyete hâkim olan kıral tarafından habse atılıp mahkûm edildikten sonra zındanı değiştirilmek üzere otomobille bir ormandan geçirilirken resmî tebliğe nazaran firar etmeğe teşebbüsü üzerine kurşuna dizilen bu Codreano, elbette ki zıyaına Romanya namına matemler edilmesi lâzım bir insan değildi. İki üç şiddet prensipinden başka hiçbir siyasî fikri ve bilgisi olmayan bu adamın; bu ecnebinin, iktidar mevkiine geçerse meş'um olacağı ve memlekette büyük karışıklıklara, sonsuz buharanlara sebebiyet vereceği muhakkaktı. Ve nihayet, yapmak istediği şeylerin güzelliklerine ve doğruluklarına katiyetle inanmış olsa bile, Codreano'nun ellerinde fazla kan, daha iş başına bile gelmeden fazla kan ve en yakınlarının da kanı vardı. Müfrit milliyetperverliğiyle bir ecnebi devlete mutlak inkıyadı ise hazin, anlaşılmaz ve pek tehlikeli bir tezat teşkil etmeyor değildi. Lâkin, bütün bunlara rağmen, Codreano insan ruhunda hırs, kin, inat, haset ve cesaretin en nadir hadlere varışının bir timsalini arzediyordu, ve bu itibarla, Tharaud biraderlerin onun hayatını hikâyeye tahsis ettikleri cilt en heyecanlı bir romanın câzibelerine sahip bulunmaktadır.

'Yüz karası'

İstanbul şehir tiyatrosunun dram kısmından sonra komedi kısmı da bu senenin ilk telif eserini verdi. Bu eseri, şimdiye kadar fikir ve hislerini hep çizgiler vasıtasıyle bildiren bir sanatkâr, ilk defa olarak kelimelerle söz söylemek arzusuna düşerek vücuda getirmiş : Komediyi yazan, kıymetli karikatürist Cemal Nadir'dir. Yıllardanberi her akşam bize bir tanesini seyrettirdiği halde sanatından bıktırmayan ve bazı resimlerine hakikaten bir hikâyenin hattâ bütün bir eserin hudutlarını sığdıran Cemal Nadir'in piyesi de, garip, hoş ve biraz da zarurî bir keyfiyet olarak, parça parça resimlerden terekküp ediyor, ve bütün bu resimler, dekorları ve şahıslarıyle beraber karikatürâldir.

Belki tuhaflığı artırmak üzere kendisi ve ahbabı koyu taşralı şiveleriyle konuşan iki adamdan biri, Hâzım, oğlunun, Vasfi Rıza'nın soytarılığa merakından ötekine, Behzad'a, şikâyet etmekte, yanup yakılmaktadır. Kendisini mahalle içinde karagöz oynattığı için daha yeni bahcenin bir ağacına bağlayıp bağırta bağırta döğmüştür. Ve o böyle şikâyet ededursun, bu köteğin sızıları henüz vücudunda dinmeden, oğlan yukarıdaki odada bu sefer işi ilerletip yükselterek Jül Sezar rolünü tekrara başlamıştır ve gürültüsüne koşup onu rol icabı sarıldığı yorgan çarşafıyle görünce, çıldırmış olduğundan emin, deli doktoruna götürüyorlar.

Muammer'in sevimli ve belki biraz genç olarak canlandırdığı ve taşıdığı zırtapozyan adını kolay bir tuhaflık bulup sevmediğim bu doktor da, meğer, tiyatro ve -devir eski devir olduğu için- Manakyan Efendinin hayranı ve dostu imiş. Delikanlının asla mecnun olmadığını teminle onu Manakyan'a yollamalarında israr ediyor. Bundan sonra Vasfi Riza'yı pek tenha bir kalem odasının kapı kenarındaki masasında yer almış, sonra bu tenha kalem odasında bir bayanla başbaşa kalarak bir gönül macerasına girişmiş buluyoruz. Bundan dolayı kalemden atılıp -bu divane oğlunu evlendirip uslandırmak hatrına gelmeyişi şayanı hayret olan- Hazım'a bu "*yüz karası*„ oğlu teslim ediliyor. Ve aradan seneler geçtikten sonra sırtı kamburlaşmış ve bu günlere yetişmiş olan Hazım, Sehir Tiyatrosu'nun büyük perdesinde oğlunun adını bizimle beraber görüyor, ve bu perde açılıp kendisine çelimsiz bir rejisör bir iskemle verdiği için, oğlunun yine Jül Sezar rolünü prova etmesini seyre başlayor. Tiyatronun büyük bir iş olmadığına kanaatı belli ki berdevam ve belli ki oğlunun Jül Sezar olup *sen de mi Brutus ?* diye feryat etmesini ilk duyuştaki kadar müstehzî ve istihfafkâr lâhevlelerle seyredecek.. Fakat perde iniyor ve *Bir Misafir Geldi* de öteki sahne pek boş olduğu halde bu temsilin tiyatroyu hınca hınç dolduran seyircileri cümleten bir tereddüt geçiriyor, "*ya bitmediyse !*„ diye bir müddet yerlerimizde kalıp bekleyoruz. Bu keyfiyet, büyük bir vak'a entriğinden eserin mahrum bulunduğunu gösterdiği kadar, arzettiği canlı, hareketli, eski ve hoş levhalarla alâkayı muhafaza etmiş olduğunu gösterir.

Temsil de iyi idi. Baba rolünde Hâzım sevimli ve ölçülü idi. Piyesin en kuvvetli rolünü yapan Vasfi Riza için de aynı şeyleri söyleyeceğim. Fakat bu kıymetli artisti toy delikanlı rollerine daha nekadar zaman çıkarabileceğimizi ve onu çıkarmayınca kimi çıkaracağımızı bilmiyorum.

Hâzım'ın karısı olan şirretce kadıncağız rolünde Halide'nin, son günlere kadar dram kısmında yüklendiği Rus prensesliğinden kurtularak nasırlı ayak kabılarını atıp arkasız terlik giymiş bir insan kadar rahatladığı belliydi. Onun oğlunu kaleme gelip gece evine çağırtan âşüfte mahalle karısı için Bedia fazla güzel, edalı ve süslü idi. Pek ehemmiyetsiz rolünde her zaman olduğu gibi Behzad en büyük rolü ifa ettiği hissini veriyordu. Yemekler hakkında saatlarca sohbet edebilecek kudemadan mümeyyiz rolünü oynayan aktör ise gençliğini gizleyemeyordu. Ve yangın nârasını duyar duymaz tulumbacılara iltihak etmek üzere baştan başa lerzeler geçirerek soyunup dökünen kalem efendisiyle dört haremli reji memuru Beyram Bey'in karılarının dördü birbirini takip etmek üzere görünüşleri, maziden alınmış birer levha oldu. Sâde bu bayanların daha kapalı kıyafette, âdeta birer umacı şeklinde görünmeleri icap ederdi.

BİBLİYOGRAFYA

KİTAPLAR ve MECMUALAR

Peyami Safa, *Türk İnkılâbına bakışlar*. İstanbul, 1938.

1938 senesinin Türk kütüphanesine kazandırdığı kitaplar arasında biri, Türk inkılâbının ihtiva ettiği içtimaî meseleleri tetkik etmek itibariyle bilhassa dikkate değer. Filhakika gündelik bir gazetede tefrika edildikten sonra ayrıca bir kitap halinde intişar eden *Türk İnkılâbına Bakışlar*, kendi nevi dahilinde nazarı dikkati celbedecek mahiyettedir. Bizde pek nadir olan *Ecrivain eseri* tipine güzel bir nümune gibi gösterilebilecek olan bu eser, ince ve uzun erüdisiyonlara müstenit ilmî bir etüt olmak gibi yüksek bir iddia ile değil, sadece "Türk İnkılâbı" hâdisesi karşısında her nedense "otuz iki dişi kilitli" duran Türk münevverlerini biraz harekete getirmek arzusu ile de vücuda getirilmiştir.

İntişarımdan bugüne kadar geçen zaman içinde esere karşı muhitin pek alâkasız kalmadığı anlaşılıyor. Memleket dahilinde tefrikanın birkaç karii, bilhassa Prof. M. Şekib, memleket haricinde de Yunan muharrirlerinden Mosehapaulos alâkadar oldular. Bunlardan M. Şekib'in düşündükleri, eserin sonuna bir lâhika halinde ilâve edilmiştir.

Eserin sahibi olan Peyami Safa şu şekilde münevverlerimizi Türk meselesi üzerinde düşünmeğe dâvet ediyor : Avrupa bile " Türk meselesi " ni bizden çok iyi tanımakta ve tahlil etmektedir. Biz ise on beş yıldanberi, muharririn kullandığı ifade ile, *otuz iki dişimizi kilitlemiş* vaziyetteyiz. Bu sahada, bir müddet evvel yapılmak istenen "iktisadî" izah da cevapsız kaldı. Benim anladığıma göre "dokuzuncu hariciye koğuşu" sahibi, bu cevapsız kalışa razı olmamış, spritüalist bir cihan görüşünün izlerini ihtiva eden bir usûl ile Türk inkılâbının otuz yıl içindeki " dün „ ve " bugün „ ünü ihataya çalışmış ve "yarın"a ait istikameti de sezmeğe gayret eylemiştir.

Türk İnkılâbına Bakışlar eseri, bize göre üçe ayrılabilir:

I. — İnkılâptan önceki üç cereyanın tahlili;

II. — Etraflı bir "Türk meselesi"nin mevcudiyeti;

III. — En aktüel siyasî ideolojimiz;

Her şeyden önce muharririn meseleleri "halletmek" istemediğini söyleyelim. Peyami Safa sadece "Benden başlamak!" diyor. Gayesi, pek sönük ve hareketsiz bulduğu fikrî muhitimizi uyandırmak ve düşündürtmektir. Bu işin zamanı gelmiştir bile. "Dağınık ve bozuk birer mefhum oldukları halde, düşünce tarihimiz içinde, birçok millî zaruretlerin delâletiyle sadeleşerek birer kutup sarahatiyle beliren «Şark» ve «Garp» tabirlerini eşelemeğe, islâm - hıristiyan an'aneleri ve kültürleri arasındaki ayrılıkları ve beraberlikleri tayin etmeğe, iki âlem arasında sıkışan öz Türk düşüncesinin garp kültürünü benimseyebilmesi için taşıdığı büyük tarihî istidatları seçmeye başlamak zamanı gelmemiş midir?"

Yukarıda işaret ettiğimiz birinci kısım bu maksadı elde etmek için vasıtadır: üç cereyan, yani Türk'cülük, İslâmcılık, Garpcılık cereyanları, toplu bir tarihçe içinde toplanmakta ve biribirleriyle olan münasebetleri, benzerlik ve ayrılıkları gösterilmektedir. Bu cereyanların çarpışmasına nihayet veren inkılâp, iki prensipe, milliyetcilik ve medeniyetcilik esaslarına istinat etmek suretiyle bize on iki çeşit yenilik getirdi: Millî prensipten altı, medenî prensipten de altı hareket doğdu. Bugünkü içtimaî hayatımız, bu on iki hareketin kadrosu içindedir.

*

İkinci kısım, Ziya Gökalp'in ananecilik ile kaidecilik arasında bulduğu tezadı tekrarla başlıyor. Gerçekten Türk sosyoloğu bir yerde şöyle diyordu: «İstinat noktasını anâneci bir millet ruhunda, kaideci bir millet de göğdesinde arar. Birincisi hayatın manâlarını, ikincisi lâfızlarını okur. Birincisi tarihî bir hürriyet, ikincisi coğrafî bir esaret içinde yaşar.»

Peyami Safa, Türk inkılâbının esaslı karakterini an'anecilik ile kaidecilik tezadını halletmekte buluyor ve şöyle düşünüyor: Kemalizm, İslâm şark ve hıristiyan garp an'aneleri arasındaki ihtilâfın artık bir vehimden başka birşey olmadığını ortaya koydu. Ve millî hayata Avrupa'nın kaidelerini soktu. Fakat siyasî aksiyonun bize temin ettiği bu netice tahlil edilmemiş, olup karşımızda büyük bir istifham işareti halin-

de duruyor: Kaidelerin menbaı olan garp medeniyeti bir an'ane mahsulü müdür? Bu an'aneyi yaşamış olmaksızın o an'aneye giremez miyiz? Bu an'ane nedir? Garp ne, şark ne? Sözün kısası bir sürü sorgular ki Türk mütefekkirinden cevap bekliyor. Peyami Safa, kendi üzerine düşen vazifeyi yapmak için bu sorgulardan bir kaçı üzerinde sistemli bir takım mütalealar serdetmiştir. Mütalealarının bir kısmı "Avrupa nedir", bir kısmı da "Şark nedir?" suallerine aittir. Muharrire göre Avrupa, Yunan, hıristiyanlık ve Roma'dan ibaret üç ayaklı bir sehpa üzerinde duruyor: Yunan'dan zekâ nizamını, Roma'dan siyasî ve hukukî disiplini, hıristiyanlıktan iç derinliğini almıştır.Bilhassa sehpanın bu üçüncü ayağı mühimdir: "İki bin senedenberi Avrupalı, ondan evvel bir düzlük halinde kaybettiği ruhunu bir derinlik halinde kazanmıştır: Hıristiyanlık duygusunun kudreti buradadır. Modern insana kıyas edilirse hıristiyanlıktan evvelki adam çocuk gibi kalır. İsa'dan sonra Avrupa satıhlardan hacimlere geçmiş gibidir. İster Pascal, ister Shakespeare, ister Goethe, ister Bach, ister Michel-Ange, ister Newton, kim olursa olsun, Avrupa'da akidesi bakımından en az hıristiyan insan bile en çoğu kadar derindir."

Şarka gelince muharrir Uzak Şark ile İslâm şark'ı biribirinden ayırdıktan sonra bu son ikinciyi Avrupa'ya en yakın Şark olarak karşılayor: Çünkü o, Avrupa'yı Avrupa yapan üç tesire yabancı değildir. O halde neden İslâm şark Avrupa'dan geridir? "İleri bir „ Avrupa kafasından çıktığı halde geri bir Asya kafasında karar kılmasının sebebi, tekâmül etmiş Greko - Lâtin kültüründen uzaklaşarak iptidaî kalmış Brahma - Buda kültürüyle temasını artırmasındadır. „

Demek oluyor ki sebep formolojiktir: Roma'nın Kudüs yerine geçmesi, hıristiyanlığın Yunan - Lâtin kültürü sahalarında yerleşmesi, bir kelime ile stepten siteye kalabalık nüfuslu ve çok çeşitli kavimlerin bulunduğu bir coğrafya parçası üzerine intikal etmesi. Muharrire göre bu morfolojik sebep garpta cemiyeti sistemleştirirken fikir hayatını da riyazîleştirmiştir. Şark ise bu sebeplerin tesirinden uzak kaldı. Bu müşahede ve mülâhazadan muharririn çıkardığı amelî netice bizde de nüfus kesafeti ile büyük şehir havasına olan lüzumdur.

*

Eserin pek aktüel olan üçüncü kısmından bahsetmeğe lüzum görmüyoruz. Esasen bu kısım, içinde yaşadığımız günlerin siyasî ideolojisine hasredilmiş olduğu için hakkında muhtelif sebeplerden dolayı ne tahlilî, ne de tenkidî hiç birşey söylenemez. Bize göre birinci ve ikinci kısımlar mühimdir. Bilhassa ikinci kısım memleket meseleleri üzerinde düşünmek istiyenlere çok geniş ve renkli ufuklar gösteriyor. Bu ufkun sathı üzerinde muharririn belirtmeğe çalıştığı meseleler hakkında düşündüklerimden şimdilik bir ikisini burada kaydetmek isterim.

Türk İnkılâbına Bakışlar sahibinin maksadı "Türkcülük, islâmcılık, garpcılık" cereyanlarının bir tarihini veya tarihçesini çizmek değil, sadece onbeş yıl önceki inkılâp hareketini izaha bir mukaddime hazırlamaktır. Buna rağmen her üç cereyanın, hüküm vermeğe yarıyacak etraflı bir tetkiki, *erudition*'u yapılmış değildir. Muharrir böyle bir "allâmelik"den uzak kalmak istediğini ileri sürüp ve yalnızca inkılâptan önceki üçlü hareketin tepeden görünme bir tablosunu çizmek istediğini iddia edebilir. Böyle bir iddiayı kabule hazırız. Yalnız şu var ki tarihe geçmiş olan yakın bir "dün"ün iyice anlaşılmaması, "bugün"e ait hükümlerimize tesir eder. Hükümlerimizin isabetli ve sağlam olması için tarihî mutaların iyice kalburlanması lâzımdır.

Bu lüzumu, *Türk İnkılâbına Bakışlar*'ın bilhassa bir noktası karşısında daha çok vazih bir şekilde görüyoruz. Muharrire göre inkılâbın iki kökten gelme 12 hareketi, "devamlı - Continu" bir yürüyüşün eseri değil gibi görünüyor. Halbuki tarihin tam bir tahlili ve objektif bir süzgeçten geçirilişi, 1838 - 1908 - 1938 arasındaki dinamik devrelerin bir "devamlılık, süreklilik - Continuité" bağı ile biribirine bağlı olduğunu gösterebilir. Meselâ felsefî bir tez olmak, hiç bir siyasî mâna taşımamak üzere milliyet ve medeniyet prensiplerinden mülhem 12 hareketin belki bu devamlılıktan doğduğun uiddia etme kmümkündür. Halbuki tahlil ettiğimiz eserin okuyucusu bu devamlılık hissine sahip olamıyor. Lâkin, yukarıda dediğimiz gibi, ya muharrir kendi felsefî görüşünün bilâkis "süreksizlik ,fasılalık-Discontinuité" olduğunu ileri sürerse! Her halde bu noktada üzerinde durulması lâzım, hemen kestirilmesi güç bir felsefî meselenin bulunduğu inkâr edilemez. Türk tarihini nson çağı üzerinde tarih felsefesi yapaca kolanlara muharrir çok bereketli bir saha arzetmektedir.

*

Fakat *Türk İnkılâbına Bakışlar*'ın birinci kısmından geri kalmıyacak şekilde bereketlî tarafı, ikinci kısımdadır. Eser sahibinin de bu kısma ehemiyet verdiği, kullandığı lisandan ve gösterdiği heyecandan anlaşılıyor. Göğdeleri üzerinde "kelle" değil, "baş" taşıyan ve binaenaleyh "Türk meselesi" üzerinde düşünmek mecburiyetinde olanlar, burada birçok ipuçları, düşünme mevzuları bulacaklardır. Peyami Safa, bu mevzuları bulup ortaya koymakta muvaffak olmuştur. Fakat bu muvaffakiyetteki isabet ve maharetin, varılan neticelerde ve verilen hükümlerde de bulunduğunu zannetmiyorum. Zaten muharrir de eserini okuyanların mutlaka kendisi ile birleşmesini arzu etmiyor. "Benden yana başlamak!" diyen eser sahibi, verdiği hükümlerin tetkik ve tenkidini görmekten mütevellit bir memnuniyeti daha peşinden ihsas eder görünmektedir.

Evelâ Avrupa nedir? Sorgusu etrafındaki cevabı araştıralım. Buradaki "Avrupa"nın bize tesir eden Avrupa olduğunu tasrih etmek lâzımdır. Yunan tesirini bir tarafa bırakırsak, bu "Avrupa"nın, bilhassa "Türk meselesi"nin doğduğu XIX uncu ve XX .nci asırlar Avrupa'sının Roma'ya ve hıristiyanlığa rağmen vücuda geldiğini ileri süremez miyim? On dokuzuncu asrın "Kodlaştırma - Codification „ cereyanında Roma tesirleri aramak çok müspet netice vermeyecektir. Hele Türkiye'nin adapte ettiği medenî kanun yüzde beş on denecek kadar "Romalı"dır. Avrupa'nın hukukî mekanizmasında Roma müessir olmuş olsa bile, devamı itibariyle Romalılıktan gittikçe ayrılma cereyanına şahit oluyoruz. Cermen hukukî an'anelerinin yalnız Cermen ve Anglo - Sakson memleketlerde değil, Lâtin memleketlerde de, yeni cemiyet şartlarının da tesiriyle daha ziyade intişar ettiği muhakkaktır. Benimsemeğe ve millîleştirmeğe çalıştığımız İsviçre kanununu tanzim eden Hubert, bu kanunu, Cermen hukukunu vücuda getiren örf ve âdetlerin tesiri altında kalan İsviçre kantonlarının "ananevî" hukukundan çıkarıp formüllemiştir. Âmme hukukuna ait müesseselerde de aynı şekilde "Roma"dan sıyrılma ve uzaklaşma görülür. Alman Sosyal - Demokrasisi, bugünkü Nasyonal - Sosyalistlerin iş başına gelmeden önce, asıl demokrasinin Avrupa'ya Cermenlerle geldiğini, Bismark'ın ve Hitlerin Alman siyasî birliğini vücuda getirmelerinden evvelki küçük Alman devletlerinin bu demokrasiden istifade eylediğini iddia ediyorlardı. Garibi şu ki Nasyonal - Sosyalizm de aynı iddiayı benimsemekte, "Führer prensipi"nin, Roma tesirine maruz kalmamış olan ilk Cermenler'in içtimaî hukukundan çıkarıldığını ileri sürmektedir. Yazılı hiçbir kanun-ı esasîsi olmayan ve örf, âdet ve anâneye dayanan ingiliz hukuk sistemi kadar, on sekizinci asrın rasyonalist hukuk felsefesinden, *"içtimaî mukavele,,* fikrinden müteessir olan fransız inkılâbında ve bugünkü Fransa'nın hukukî nizamında da Roma'nın izlerini bulmak için lüzumundan fazla mütebahhir olmak lâzımdır.

*

Hıristiyanlığa gelince, onun da Avrupa medeniyetinin teşekkülündeki rolü hayli söz götürür bir meseledir. On altıncı asırdan sonraki Avrupa — ki bizim görüşümüzce asıl Avrupa bu zaman başlar — hıristiyanlıktan kopa kopa vücuda geldi. Yalnız şu var ki hıristiyanlık, içtimaî şeraitin tesiriyle, belki de doktrinindeki unsurlar derûnîleşmesini bildi ve haricî şartlara intibak etti. Bu intibakın en mükemmel ve kurnaz nümunesini, hıristiyanlığa rağmen vukua gelen fransız inkılâbından sonra Roma'daki baspapas XIII. Léon 'un Fransa'daki kardinallere gönderdiği mektuptan aldığım şu satırlarda görülür: "Her ne kadar siyasî kudret daima Allah'ın elinde ise de bundan ulûhiyetin, bu siyasî kudretin elden ele geçiş tarzlarını da tayin ettiği neticesini çıkarmayınız ! .. Pozitivist feylesof Auguste Comte 'u bile hayrete düşüren bu mükemmel, kurnaz teşkilât, bugün bazı Alman mütefekkirlerince hayli hırpalanmakta, hukuk ve âmme hukuku sahalarında nasıl Roma'dan ayrılma var ise, aynı şekilde dinî hayat itibariyle de hıristiyanlıktan kopma temayülü görülmektedir. (Bk. *İş* mecmuası, sene 1936, savı 1: *Şimal dini).* Bununla beraber Peyami Safa'dan ayrılarak hıristiyanlığın Avrupa'daki tesirini kabul etmediğimiz zannedilmesin. Su kadar var ki, başlangıçtaki tesiri ne olursa olsun bugünkü Avrupa, hıristiyanlığa rağmen mevcuttur. Sonra hıristiyanlığın Avrupa'ya gelmesinden önceki Avrupa olmasaydı, hıristiyanlık bugünkü manevî kuvvetini elde edemeyecekti. Nitekim sarktaki hıristiyan mıntakaların meselâ Habesistan'ın taşlaşmış hırsitiyanlığı ile Avrupa'nın dinamik hıristiyanlığı arasında nekadar büyük fark vardır! Bu farkı yapan âmil karsısında Avrupa'daki hıristiyanlık ayak uydurmuş, içtimaî kıymetleri nisbî surette mütekâmil ve mütehalif olan bir coğrafya parçasında gittikce zarurî olarak manevileşmiş, bugünkü derin itikatlar sistemini kazanmıştır. Ziya Gökalp'in kullandığı ve Peyami Safa'nın da tenkit etmek için ele aldığı kelimelerle diyebiliriz ki Roma'dan ve hıristiyanlıktan gelen ilk tesirler bidayette hep "kaide" sahasında kaldı ve tedricen Roma'dan ve hı-

ristiyanlıktan önceki kavmî ve halkî an'anelerle kaynaştı ve an'anelşti. Noel ağacının pek eski bir cermen âdeti ile alâkadar iken Avrupa'ya gelen hıristiyanlık ile birleşmesi bu an'aneleşmenin tezahürlerinden biridir. Demek istediğimiz şu ki bu kaynaşma ve anâneleşme haricinde bugünkü Avrupa'da müstakil bir Roma ve müstakil bir hıristiyanlık tesiri aranamaz. Peyami Safa bu noktayı kabul etmeyor değil. Nitekim hıristiyanlığın Avrupa'da çeşitli kavimler ve halklar bulunduğunu, siteye yerleştiğini ve bu sayede asıl bünyesini kazandığını söylüyor. Fakat bundan sonra, günümüzün Avrupa'sını da yoğurduğunu ilâve ediyor. Ben şahsen bunun böyle olduğunu zannetmiyorum. Dinî rengi haiz güzel sanatların muhtelif sahalarındaki şaheserler bizi şaşırtmasın. Belki Strasburg katedralı, Bach neşîdesi ilâ . . hıristiyanlıksız doğmayacaklardı. Fakat aynı hıristiyanlık neden Şark'ta bu neviden katedrallar, neşîdeler vücuda getiremedi. Buna mukabil bir de hıristiyanlığın durdurduğu ve mâni olduğu her nevi cereyanların, fikir hareketlerinin istatistiği elimizde olsa bundan çıkacak netice, hiç de hıristiyanlık lehine olmayacaktır.

Bununla beraber bu söylediklerimizde riyazî bir katiyet bulunduğunu iddia, maksadımızdan çok uzaktır. Söylemek istediğimiz nokta şu ki burada, memleket meseleleri üzerine eğilip onları düşünme zevkini tatmış olan münevverler, hayli zengin ve bereketli mevzuların ipucunu bulacaklardır. Peyami Safa'yi bu ipucunu, Türk münevverlerine göstermiş olmak itibarıyle tebrik ve takdir etmek lâzımdır.

Z. F.

Mustafa Nihat Özön, *Namık Kemal ve İbret gazetesi;* 306 sahife, 100 kuruş, İstanbul, Remzi Kitapevi, 1938.

Bazı fotograflarla beraber, *önsöz* kısmı ve fihrist buhariç 306 sahifeden ibaret olan eser, Namık Kemal'in, ölümünün 50-nci yıldönümü münasebetiyle çıkarılmıştır; evvelâ Kemal'in İstanbul'a gelişinden, saniyen *İbret* gazetesindeki yazılarından bahsetmek üzere iki kısma ayırabileceğimiz bu eserin, mukaddimesinin bazı kısımları, evelce *Kalem* mecmuasında intişar etmişti (sayı : 7, Birincikânun 1938, sayı : 8, İkinci kânun 1939).

Mukaddimede zikredildiği üzere, muharrir, Kemal'in hayatının en alâka verici devresi olarak *İbret* gazetesini çıkardığı devreyi alıyor : " *Dokuz aydan biraz fazla süren bu gazete devresi,* Kemal *'in bütün hayatını karakterize eden bazı fikirleri tebarüz ettirmesi bakımından çok ehemmiyetli telâkki edilecek şekildedir* „

Bir mukaddimeden sonra *Kamel İstanbulda* başlığı altında, bu mevzu etrafında izahat verilmektedir :

Kemal'in İstanbul'a dönüş tarihi hakkında kat'î birşey söylenememekle beraber, " *Zaptiye Nazırı* Hüsnü *Paşa'nın ona İstanbul'a avdetinde bir mahzur bulunmadığı imasını hâvi mektubun tarihi bu dönüş işinin 1870 Ağustos - Teşrin arasında olduğuna şimdilik hükmettire* „ bileceği kaydediliyor.

Bu mektubun tarihi denilen nedir, mektup, muharrir tarafından görülmüş müdür, yukarıda zikredilen Ağustos - Teşrin ayları arasında Kemal'in İstanbul'a dönüşü neye istinadendir ? Buraları meşkûk bırakılmıştır.

Üzerinde durulan ikinci bir nokta, Kemal'in " *bu dönüşten sonra nasıl bir vaziyet aldı* „ ğı meselesidir. Bundan bahseden eserlerde bir sükût olduğu, ve " *Avrupa'dan dönüsünden sonra İbret gazetesini çıkarttırıp Diyojen'e yazı yazdı* „ ğını kaydettikleri söylenmekle beraber, bunların hangi eserler olduğu da yine zikredilmeyor.. Yalnız bu münasebetle *Diyojen* gazetesinin çıkışı *hakkında izahat verilmektedir.*

1870. 24 İkincitesrin'de çıkarılmaya başlanan *Diyojen* gazetesinin muharrirleri hakkında, malûmatımız olmadığı gibi, Kemal'in imzasını hâvi makaleler 1871 den başladığına göre, evvelki imzasız makaleler aramenda yazısı olup olmadığınıu kestirilesı yeceği söylenilmektedir.

Yine muharrire göre, Kemal'in Avrupa'dan döndükten sonra boş durmadığı muhakkaktır. Fakat, ölümüne, 1870 Eylûlüne kadar sadareti muhafaza eden Ali Paşanın, idarede bulunması, Namık Kemal'in serbest yazamayacağına bir sebep olarak hatıra getirilebilir. Ahmet Midhat Efendi'nin *Menfâ* adlı eserinde " Namık Kemal'in bu sırada bir klik teşkil ettiği, bazı gençler etrafında toplandığı ve onlarla şifahî münakaşaları olduğunu bazı fıkralardan anlayoruz „. Cümlenin gelişi çok vazıh olmadığı gibi, bu fıkraların neler olduğu, o eserin hangi sahifelerinden alındıkları zikredilse ve bunun, ne münasebetle *1870* yıllarında olduğunun tahmin edildiği daha açıkça kaydedilse idi, verilen malûmat, yalnız muharrice değil, bizce de vüzuh kesbedebilirdi (s: 2).

Bundan sonra *Diyojen*'deki bazı makaleler ve münakaşalara temas ediliyor, ki bunların Namk Kemal'le bir ilişiği nazarı itibara alınmış değildir.

Mahmud Nedim *Paşa'nın sadrâzamlığı (Eylûl 1871 — Temmuz 1872)* yılları arasında devletin umumî vaziyeti gözden geçirilerek *Diyojen* gazetesi etrafındaki izahat devam ediyor; Kemal 'den, Âli Paşa'nın ölümü münasebetiyle onun *Diyojen*'e yâni " *bu gazeteye yazı yazdığı muhtelif rivayetlerle tevsık edilmiştir* „ denilerek bahsediliyorse de, bu rivayetlere ait vesikaların neler olduğu yine meskût geçilmiştir.

Kitabın 12 sahifesini alan yukarıda zikrettiğimiz fikirlerden sonra, esas mevzuu teşkil eden *İbret* gazetesine geçilmiştir :

İbret gazetesi (13 Haziran — 9 Temmuz 1872) başlığı altında, *İbret* gazetesinin Aleksan Sarafyan tarafından 1870 Mayıs'ında çıkarılıp, Haziran 23 de *bir ay tatil*den sonra tekrar çıkmaya başladise de, *devam edemeyerek* 1871, Nisan 27 de *İbret nümâ-yi 'âlem* adıyla mizahî bir mahiyet aldıktan sonra, *ikinci sayısında* tekrar *tatil cezasına* uğradığından, *bu tatilden sonra 53 sayı kadar neşredilerek nihayet 1872 Şubatında* Ahmet Midhat *tarafından iltizam olunarak siyasî bir gündelik şeklinde çıkarılmaya başlandı* „ ğı söylenerek, tekrar *kapatılarak* " sahibinin *bir ay müddetle siyasî* gazete çıkarmak hakkından mahrum edilmiş bulunduğu ilâve ediliyor, ki Kemal ve arkadaşları *İbret* 'i bundan sonra 1872, Haziran 13 te çıkarmaya başlayorlar. Kitabın (17-22) nci sahifeleri, bu gazetelerde yazı yazan Nuri ve Reşat Beyler'in makalelerinden bahse; 23-27 inci sahifeleri arası da *taassüp meselesi* ve *Hakayık-ülvekayi' münakaşası*'na, ayrılmıştır. Bu münakaşalar, Kemal 'in *İbret*'de yazdığı makaleler münasebetiyledir, ki Mustafa Nihad, bunları daha mufassal olarak *Oluş* mecmuasında *Türk edebiyatında münakaşalar* başlığı altında neşretmekte, bu münasebetle Kemal 'in de bu tarz yazılarından bahsolunmaktadır (sayı : 1, 2, 3, 4, 5, 6, 8, 9, 10).

Bu mukaddimeden sonra kitabın en mühim kısmı olan (s: 1-275) *İbret*deki makaleler geliyor. I numaralı yazı; *İbret*'in çıkarılması hakkındaki Reşat, Kemal, Mahir, Tevfik, Nuri imzasını taşıyan izahtır. Bundan sonra da; Kemal'in makaleleri neşredilmektedir.

Bunlar. muharririnin *önsöz* de zikrettiği üzere " *İbret'deki yazıların hepsi değildir; dörtte biri kadardır. Yazıların bazıları daha* Kemal *'in sağlığında secme yazı kitaplarına alınıp sonra hemen her devirde ayni çeşit kitapların tekrar tekrar yaytığı âdeta harc-ı âlem olmuş yazılardır. Bir kısmı ise hiçbir kitapta tekrarlanmamıştır.* „ *İbret*deki makalelerin hepsinin alınmamasına sebep -zikredilmemekle beraber- belki de muharririn tam bir kolleksiyon elde etmek imkânı bulamayışıdır.

Yazıldıkları tarih sırasına göre, tertip edilen bu makalelerin, bazılarının başında, Mustafa Nihad, yazıldıkları devirler hakkında hülâsaten malûmat vermekle, bunların mahiyetlerini, yazılış sebeplerini aydınlatmış oluyor : *34* adedi bulan bu makaleler sırasiyle şunlardan ibarettir :

1 — İstikbal, 2— Bir mülâhaza, 3— İbret, 4— Bir mülâhaza, 5— Hukuk, 6— Mülâhaza, 7— Avrupa Şark-ı bilmez, 8— Nüfus, 9— İttihad-ı İslâm, 10— Bir hâtıra, 11— İmtizac-ı akvâm, 12— Maârif, 13— Meyelân-ı âlem, 14— Hukuk-ı umumîye, 15— Garez marazdır (Mithat Paşa'nın İstanbul'a dönüşü ve Sadrâzamlığı — Diyojen gazetesinin yeniden çıkması — Matbuat nizamnâmesi — Kemal Gelibolu'da), 16— İfâde-i merâm, 17— Bâzı mülâhazat : Devlet ve Millet, 18— Reji, 19— Meğer Hakayık hâlâ çıkıyor imiş, 20— İdârece muhtaç olduğumuz tâdilât, 21— Sebeb-i kaht-ı recâl, 22— Efkâr-ı umumîye, 23— Terâkki, 24— Rumeli demiryolunun Akdeniz'le olan münâsebâtına dair bâzı mütâlâat, 25— Aile, Kemal'in Gelibolu'dan dönüşü, 26— Medeniyet, 27— Türkçe matbûat, 28— Moda; 29—, 30—, 31—, 32—, 33— İfâde-i merâm, 34— Vatan,

Makalelerin neşrinde terkiplerle âtıf, "ve„ leri yazılış itibarıyle birbirinden ayrılmadığından, daha doğrusu kelimeye bitişik olarak yazıldığından, anlaşılmak hususunda bize güçlük veriyorlar.

Muharrir, kitabının sonunda *bâzı kaideler* başlığı altında izâfet ve sıfat terkibinden bahsediyorse da, metinde bunlar, imlâ itibarıyle gözönüne alınmış değildir. *Bâzı kaideler* arasında *âne, î, ment, var, în, lâ, bî, nâ* gibi eklentilere dair izahat verilmiştir; yalnız şunu itiraf lâzımdır, ki bu tarz metinlerin anlaşılabilmesi için, bu gibi *bâzı kaideler*'in lüzumunu redde imkân olmadığı bugün muhakkak olmakla beraber, yukarıda zikredilen beş altı kaide de kâfi değildir. Bilhassa arapça ve acemcedeki cemi' eklentilerini ilâ... ön safta almak lâzımdı.

Kitabın sonunda *843* kelimeden ibaret bir lûgatçe vardır; burada makalelerde geçen bütün lûgatlar veya bugün enaz kullanılanları alınmış değildir. Meselâ : lûgatçeye alınmayan *nâbite* (s: 185), *enhâr* (s: 76) gibi... kelimelerin yanında, zikredilen *âsab, fetvâ, ahd, âşıkane, asır* kelimeleri çok daha müstâmeldir. Lûgatçeye bâzan terkipler-

de alınmakla beraber, yine yazılış itibarıyle, eklentiler gözönünde bulundurulmamıştır. Hüsn-i niyet kelimesi hüsnü niyet tarzında yazılınca, mânası kayboluyor.

Eser hakkında, şimdiye kadar söylediklerimizi şu tarzda hülâsa edebiliriz : Kitabın aşağı yukarı iki formasını teşkil eden mukaddime kısmı, tertip itibarıyle oldukça dağınık olduğu gibi, verilen bilginin nelere istinaden olduğu mübhem bırakılmış veya mehazları kaydedilmemiş olmakla, bizi eserden daha müsbet bir şekilde istifadeden uzaklaştırıyor. Bunlardan birincinin, yâni eserin tertip iaibarıyle dağınık olmasının sebebi olarak, not halinde ilâvesi daha münasip olan teferrüat kısmının esas mevzu dahilinde yer almasıdır.

Tertip edilen lûgatçe, noksan olmakla beraber, metinlerde geçen ekseri kelimeleri muhtevi olduğundan, faydadan hali değildir.

Eserin, asıl kısmını, metinler vücuda getirmektedir. Bu makaleler, Kemal'in *İbret*'deki yazılarının *dörtte biri kadarı* da olsa, kütüphanelere veya muntazam koleksiyonlara malik olmadığımız bu zamanda, *Büyük Vatan Şairi*'nin, hemen hemen en mühim yazılarının bir kısmını olsun topluca elde etmek fırsatını verdiğinden, çok faydalıdır. Mustafa Nihad'ın mesaisini, bilhassa bu bakımdan faydalı buluyor, bu mahiyette yeni eserlerini bekleyoruz.

Hayrettin Karan, *Kara Mehmet*, Birinci kitap, Recep Ulusoğlu Basımevi, Ankara, 1938, 385 sahife; 100 kuruş.

Bazı gazetelerde makaleler yazan Hayrettin Karan'ın, *Kara Mehmet* ilk matbu eseridir.

Muharririn, *Kara Mehmet* ismi altında, *" Umumîharb'ın başlangıcından bugüne gelinceye kadar yaşadığımız çeyrek asırlık millî tarihimiz „* i nazmen ifade etmek gayesinde olduğunu *Bir izah*'tan anlayoruz.

"Vak'aların aslındaki sâdeliğe hiç birşey ilâve edilmeksizin gelmiş geçmiş hâdiseleri ve bütün kahramanlık menkıbelerini olduğu gibi, tarih sırasıyle tam ve hakikat olarak baştan başa nihayete kadar mevzuun kahramanı olan Kara Mehmet *'in ağzından dinleyeceği „* miz bu manzum hikâyeler, üç ciltte toplanacaktır.

Bunlardan birinci kitap Çanakkale'den, Atatürk'ün Samsun'a çıktığı 19 Mayıs 1919 yılına kadar olan kahramanlık vak'alarını ihtiva ediyor.

İkinci kitap, Garpta Millî Savaş'ın fîlen başladığı yıllardan itibaren, Erzurum Kongresini, Büyük Millet Meclisi'nin Ankara'da toplanmasını ihtiva edecektir.. *" Diğer taraftan da Birinci ve İkinci İnönü ve Sakarya meydan muharebeleri devam ediyor.* Mehmet, *bu savaşlarda kahramanlıklar yaratıyor.* Mehmet *'in anası* Ayşe bacı *da bu savaşlara iştirâk ederek Dumlupınar meydan muharebesinde bir top mermisiyle yaralanıyor „. " Vatan istiklâle kavuştuktan sonra* Kara Mehmet *akyüzle köyüne; anası da yarasının sancısıyle evine dönüyor „.*

Lozan Muahedesinin akdi ile başlayan üçüncü kitapta, Cümhuriyetin ilânını ve Kara Mehmet ile Emine'nin evlendiklerini okuyacağız. " Kara Mehmet *ile* Emine *'nin işleri bitmiş değildir. Onlar bir taraftan büyük Türk inkılâbının tekâmül seyrini takip ve dünle bugünü mukayese ederlerken; diğer taraftan da karı koca başbaşa vererek yetiştirdikleri vatansever çocuklarını Türk milletinin büyük istikbaline hazırlamak ve esaret altındaki kardeşlerinin kurtarılması çarelerini düşünmekle meşguldürler „ .*

Hayrettin Karan, kendisine bu kitabı yazdırtan sebepleri, *bu kitabı niçin yazdım ?* başlığı altında bize izah ediyor; ki bunlar şu esas fikirlerde toplanmaktadır :

" Türkler, dünyanın en asîl, en cömert, en vatansever ve en kahraman insanlarıdır", " çocukluğumuzda hepimiz de masal dinler ve hikâye okurduk", Hikâye kitaplarının *" millî ve medenî duyguları ruhî bünyemize yerleştirmek için en kuvvetli bir telkin vasıtası olduğunda hiç şüphe yoktur „ .*

Çocuklarımıza muahyyel, hayatımızın akislerini taşımayan bazı masallar ve hikâyeler yerine, millî vak'alarımızı yaşatan masallar ve hikâyeler meydana getirmenin, onlar üzerinde yapacağı müsbet ve manen kuvvetlendirici tesirleri düşünen muharrir, Kara Mehmet'i, bu gayenin tahakkuku için meydana getirmiş bulunuyor.

Ona, bu eseri vücuda getirten en mühim vak'a *Montrö* zaferini müteakip, köylerde dolaşırken, halkın, *Şah İsmail* gibi vak'alara yer verdiği hâlde *Çanakkale, Dumlupınar* ve *Galiçya* gibi millî vak'alara dair masallara, hikâyelere malik olmamasıdır.

Hayrettin Karan'ın, eserini bu millî ihtiyacın tatminini düşünerek meydana getirdiği anlaşılıyor.

Muharrir, asıl mevzularına girmeden önce, bizde mevcut hikâye ve masallardan gelişi güzel bahsediyor, ki bunlar *Âşık Kerem, Battal, Ferhad-ü Şirin, Arzu ile Kanber, Leylâ Mecnun, Kan kalesi* vesairedir..

Bundan sonra Çanakkale'den 19 Mayıs 1919 a kadar geçen kahramanlık vak'alarını hülâsa eden esere, Hayrettin Karan'ın, aradaki izahatı muhtevi mensur parçalar hariç tutulursa, manzum hikâyesine giriyoruz :

1915 . . . Çanakkale harbi devam ediyor . . Mehmet bir rüya görüyor :

Kardeşiyle babası, birer al ata binmişler, kalabalık bir alayın önünde, parıldayan altın gümüş üzengileriyle ilerleyorlar; bir aralık onları kaybediyor, sonra geniş bir kapıdan girerek onları buluyor; burası öyle bir yerdir ki :

Dıvarları çiniden, kemerleri necf taşı;
Kanatları anberden, bilmem hangi ustabaşı;
Oya gibi işlemiş gece gündüz tamam yüz yıl
İnceliği bu işte var bir kere tasavvur kıl:
Bir bahçe ki burası eni boyu belli değil
Kasırlara verilmiş ayrı ayrı birçok şekil.

Bu müzeyyen yerde, zevk eğlence sürülüyor; buradakiler, vatan uğrunda can verenlerdir, buranın sahibi Tanrı'dır, ve yakında, bu yerin kapılerının açılacağını Kara Mehmet'e söylüyorlar. Vatanı, bir Ata 'nın himmetiyle gülşen olacaktır.

Haydi kuzum haydi git vatan senden hizmet bekler.
Gelecektir başına bin musibet bir de rehber.

diyorlar.

Kara Mehmet 'inkinden sonra, anasının bir rüyâsını okuyoruz :

Harba giden oğlu Hasan 'ın evlendiği, kocasının da orada bulunduğunu, kendisini dâvet ettiklerini görüyor. Ve bu rüyâyı, oğlunun ve kocasının şehit olduğuna yoruyorlar. Mehmet, anasına teselli veriyor.

Mehmet, sefere gidiyor. 1915 te başlayan bu kahramanlık vak'alarına, birinci kitaba, *Mustafa kemal, Samsun'a çıkarken* başlıklı bir şiirle nihayet veriliyor.

Mesnevî tarzında yazılan ve birbirini takip eden, heyeti umumîye itibariyle bir kül teşkil eden bu uzun hikâyelerde nâzım tekniği itibarıyle sık sık hecesi eksik, bazan hiç kafiyesiz mısralara da rastlayoruz; bunları bir tarafa bırakalım . . .

Hayrettin Karan'ın, çocuklarımıza millî hisleri telkin gayesiyle tertip ettiği bu hikâyeleri, zevkle takip ediyor, gayesinin tahakkuk edeceğine inanıyoruz.

Bilhassa çocuklarımızın seve seve okuyacakları bu kitabın, ikinci ve üçüncü ciltlerini, 19 Mayıs 1919 dan sonraki canlı kahramanlık vak'alarımızın da hikâyeleşmiş şeklini bekleyor, çocuk edebiyatımızdaki bir boşluğu doldurması itibariyle, Hayrettin Karan'ı tebrik ediyoruz.

. .

KANAAT KİTABEVİ NEŞRİYATI

Faik Sabri Duran, *Akdeniz'de Bir Yaz Seyahatı*, İstanbul, Kanaat Kitabevi, 189 sahife, 157 resim, 100 kuruş, 1938.

Kanaat Kitabevi'nin neşrine başladığı "seyahat yazıları kütüphanesi serisi„ nin ilk sayısını teşkileden *Akdeniz'de Bir Yaz Seyahati* adlı eser, kitabı yazan Faik Sabri Duran'ın bizzat yaptığı bir seyahatın intibalarıdır.

Müellif bu eserinde Malta, Napoli, Marsilya, Nis, Ceneve, Roma ve daha birçok Akdeniz şehirleri hakkında malûmat vermektedir.

Jül Vern (çeviren: Fehmi Baldaş), *Esrarlı Ada*, İstanbul, Kanaat Kitabevi, 202 sahife, 50 kuruş, 1938.

Jül Vern'in bütün dünyaca tanınmış ve bütün dillere tercüme edilmiş olan ölmez eserlerinden Esrarlı Ada adlı seyahat ve macera romanı Fehmi Bal-daş tarafından dilimize çevrilmiş ve bu eserin birinci ciltini teşkil eden Hava Kahramanları, Kanaat Kitabevi tarafından neşredilmekte olan Ankara Kütüphanesi serisinin beşinci kitabı olarak basılmıştır. Tab'ına da bu seriyi teşkil eden diğer kitaplar gibi son derece itina edilen bu eseri bilhassa genç mekteplilere tavsiye ederiz.

Salih Murat Uzdilek, *Fen Bilgisinin Faydaları*, İstanbul Kanaat Kitabevi, 180 sahife, 50 kuruş, 1938.

Fizik Profesörü Salih Murat Uzdilek'in *Fen Bilgisinin Faydaları* adlı eseri Kanaat Kitabevi tarafından neşredilmekte olan "Ankara Kütüphanesi" serisinin altıncı kitabı olarak çıkmıştır.

Son zamanlarda gerek tercüme gerek telif birçok edebî eserler arasında bilhassa herkese hitaben bir fen kitabının da intişar etmiş olması memnuniyetle karşılanmaya değer.

Esas itibariyle gençler için yazılmış olan ve onları görecekleri derslere hazırlamak ve fenne ait bilgilerini arttırmak gayesini takibeden bu eser mektepten uzun zaman evvel ayrılmış olan ve fen harikalarını takibetmek isteyenlere de yardım eder.

Bilhassa elektrik tatbikatıyle radyo, televizyon, tayyare ve saire gibi en yeni keşiflere geniş bir yer ayıran bu eseri herkese tavsiye ederiz.

Valter (çeviren: Fehmi Baldaş), *Kandit*, Kanaat Kitabevi, 142 sahife, 50 kuruş, 1938.

Volter'in bu şaheserinin şimdiye kadar dilimize tercüme edilmemiş olması millî kütüphanemiz için bir boşluktu. Kanaat Kitabevi son zamanlarda neşretmekte olduğu Ankara Kütüphanesi serisine bunu da ilâve etmiş olmakla neşir mesaisinde çok yerinde bir iş görmüş oldu. Eseri genç muharrirlerimizden Fehmi Baldaş muvaffakiyetle tercüme etmiştir.

Volter, bu eserinde Leibniz'in Optimizm felsefesini yere vurmak gayretiyle alaylı zekâ oyunaları yapmış ve eserin kahramanlarını, «Yedi sene muharebeleri»ne, Lizbon zelzelesine, Enkizisyon mezalimine ve nihayet Paraguay'ın amansız Jezuitler'ine karıştırdıktan ve birçok korkunç hastalıklar ve sefaletlerle boğuşturduktan sonra Türkiye'de birleştirmiş ve onlara hayatta muvaffakiyetin sırrını bir türkün dilinden söylemiştir. İnsan iradesinin fevkında bir kuvvet olamayacağını da isbat eden bu eseri bütün gençlerimize tavsiye ederiz.

Klaviyo, *Timur Devrinde Kadis'ten Semerkant'a Seyahat*, İstanbul, Kanaat Kitabevi, 141 sahife, 50 kuruş, 1938.

Timur nezdinde İspanya elçisi olarak giden Klaviyon, bu seyahatnamesinde Timur devrinde türk âleminin azamet ve ikbalini ve türk medeniyetinin ihtişamını bitaraf bir müşahit gözüyle tasvir etmektedir.

Kanaat Kitabevi'nin neşretmekte olduğu Ankara Kütüphanesi serisinin 9 ve 10 uncu sayılarını teşkil eden bu eser iki kısımdır. Her iki kısmı da çıkmıştır.

Timur devriTtürk medeniyetinin şahidi olan bu eser, tarihî bir vesika olmakla beraber, zevkle okunabilecek temiz bir uslûbla yazılmış bir seyahat kitabıdır.

İmtiyaz sahibi: Fevziye Abdullah; Umum neşriyatı idare eden: Cevdet Kerim İncedayı. Ankara Ulus Basımevi'nde basılmıştır.

OSMAN FERİT SAĞLAM'IN
TÜRK TARİH KURUMU'NA
ARMAĞANIDIR

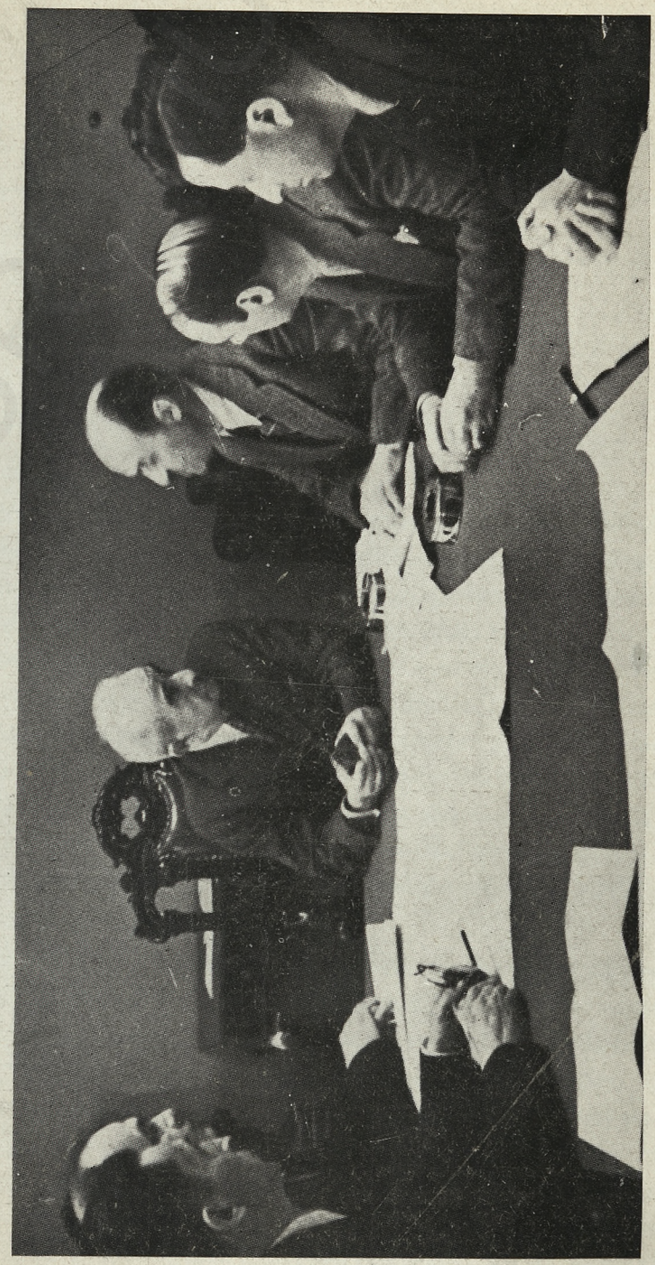

MİLLÎ ŞEF İSMET İNÖNÜ,

Ankara Halkevi'nde 24. 4. 1939 tarihinde toplanan "Halkevleri Danışma Komitesi"nin içtimaında yeni çalışmalar için direktifler verirlerken.

TÜRK TARİH KURUMU
KÜTÜPHANESİ